

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ARAPÇA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ARAPÇA VE TÜRKÇEDE CÜMLE YAPISI,
YABANCILARA ARAPÇA CÜMLE ÖĞRETİMİ
-KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME-

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Tahirhan AYDIN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Emrullah İŞLER

ANKARA-2007

ÖZET

Bu çalışmada, Arapça ve Türkçede cümle dil özellikleri ve çeşitleri açısından ele alındı, benzer ve farklı yönleri karşıtsal çözümleme bakış açısıyla ortaya konuldu, ortak ve farklı yönlerin cümle öğretimindeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışıldı.

Karşıtsal dilbilim/çözümleme, anadili ile hedef dil arasındaki benzerlikleri ve ayrılıkları incelemektedir. Bu incelemeler daha çok farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Kuşkusuz her dil kendine özgü bir yapıya sahiptir. Ana dilleri farklı olan öğrenciler Arapçayı öğrenirken farklı güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Arapça Türkler için yabancı bir dildir. Bunun için, amaç dil anadiliyle karşılaştırılmalı, aradaki farklar ortaya çıkarılmalı ve böylece öğrencinin karşılaşacağı güçlükler önceden saptanmalıdır.

Arapça ile Türkçe arasında cümle bakımından birbirine benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Bu benzerlik ve farklılıkları şu şekilde özetlemek mümkündür: a) Arapçada bulunan ancak Türkçede bulunmayan cümleler. b) Türkçede bulunan ama Arapçada bulunmayan cümleler. c) Hem Arapçada hem de Türkçede bulunan cümle çeşitleri. d) İsim benzerliğine rağmen Arapça ve Türkçede farklı yapıya sahip cümleler.

İki dil cümle açısından karşılaştırıldığında ortaya çıkan bu grupların kendi içerisinde öğretim bakımından olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Benzerliklerin olması karşıtsal çözümleme teorisinin güçlü görüşüne göre öğretimde kolaylık sağlamaktadır. Dolayısıyla benzerlik ve farklılıklar ortaya konduktan sonra bu iki özelliğe göre öğretimi gerçekleştirmek yararlı olacaktır.

ABSTRACT

This paper deals with the various types and characteristics of Arabic and Turkish sentences, analyzes their resemblance and divergence using a contrastive analysis approach, and attempts to identify the role and importance of similarities and differences in the teaching of sentences.

Contrastive linguistics/analysis examines the convergence and divergence between the native language and target language. However, this analysis is concentrated more upon divergence. Both Arabic and Turkish undoubtedly possess a structure all their own. Students with different native tongues encounter different problems when learning Arabic. Arabic is a foreign language for Turks, therefore the goal is to compare Arabic with Turkish, identify the differences between the two languages, and thus determine ahead of time the difficulties the student will encounter.

From a sentence standpoint, just as there are similarities between Arabic and Turkish, there are also differences. These similarities and differences can be summarized as follows: a) sentence types that exist in Arabic but not in Turkish b) sentence types that exist in Turkish but not in Arabic c) sentence types that exist in both languages d) sentences in Arabic and Turkish that have different structures despite word similarity.

From a teaching standpoint, there are advantages and disadvantages to these groups, which emerge when the two languages are contrasted on the basis of sentence structure. According to the the strong version of the contrastive analysis theory, the existence of similarities makes instruction easier. Therefore it is beneficial to begin instruction after similarities and difference have been identified, on the basis of these two characteristics.

ÖN SÖZ

Özellikle son yüzyılda büyük bir hızla gelişmekte olan teknoloji, insanların yakın ilişkiler kurmalarına olanak sağlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak uluslararası ilişkilerin günden güne geliştiği dünyamızda yabancı dil öğrenimine/öğretimine duyulan ihtiyaç günden güne artmış, yeni yöntemler, değişik öğretim yolları üzerindeki çalışmalarla bu konu, aynı zamanda dilbilimin önemli alanlarından biri durumuna gelmiştir. Bu önem ve gereksinme eskiye oranla alışılmış ölçülerin çok üstünde bir artış göstermiştir.

Bildiğimiz üzere yüzyıllardır Arapça öğretimi pek değişikliğe uğramadan her şartta aynı yöntemler kullanılarak yapıla gelmiştir. Dilbiliminde ve öğretim metotlarında ortaya çıkan gelişmeler Arapça öğretimine de yeni bir şekil vermeyi gerektirmiştir. Bugün özellikle Arap dilinde öğretime ilişkin araştırmaların,

maalesef çok az olduğunu görmekteyiz. Belki de bu alanda korkunç bir boşluğun olduğunu söylemek daha doğru olur. Mezkûr araştırmalar konusundaki bu azlığın sebepleri pek çoktur. Belki bunların en önemlilerinden biri uygulamalı dilbilimin yeni oluşu, diğeri ise bu alanın uzmanlarının veya konuyla ilgilenenlerin az oluşudur.

Arapça öğretimini olumsuz etkileyen temel problemlerden bir tanesi de Arapça-Türkçe dilbilgisi alanında karşıtsal çalışmaların olmayışıdır. Ülkemizde karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe dilbilgisi çalışmaları birkaç tez ve birkaç makaleyi maalesef geçmemektedir. Karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları ise ihtiyaca cevap vermenin çok uzağındadır. Karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe dilbilgisi çalışmalarındaki yetersizlik doğal olarak karşıtsal dil öğretim metodunun da uygulanmasını engellemektedir.

Bu çalışmada, Arapça ve Türkçede cümle dil özellikleri ve çeşitleri açısından ele alındı, benzer ve farklı yönleri karşıtsal çözümleme bakış açısıyla ortaya konuldu. Bu ortak ve farklı yönlerin cümle öğretimindeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışıldı. Bu karşılaştırma, uygulamalı dilbilimin bir dalı olan karşıtsal çözümleme esas olarak gerçekleştirildi.

Araştırmanın başından sonuna kadar gerek maddi gerekse manevi desteklerini her an yanımda gördüğüm tez danışmanım sayın Prof. Dr. Emrullah İŞLER'e, ayrıca bu süreç boyunca gösterdiği ilgi ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Musa YILDIZ beye teşekkürü bir borç bilirim

Tahirhan AYDIN

ANKARA-2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLOLAR LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR.....	XVII
GİRİŞ.....	1
1. YABANCI DİL ÖĞRETİMİ/ÖĞRENİMİ VE TARİHİ.....	9
2. YABANCI DİL ÖĞRENİMİNDE ANADİLİNİN YERİ VE ÖNEMİ.....	11
3. ÖĞRENİMİ/EDİNİMİ BAKIMINDAN YABANCI DİL VE ANADİLİ.....	13
4. DİLBİLİM VE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ.....	16
5. EVRENSEL DİLBİLGİSİ VE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ.....	19
6. YABANCI DİL ÖĞRETİMİ VE DİLBİLGİSİ.....	21
7. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME	23
8. KARŞITSAL DİLBİLİM TARİHİ.....	30
9. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEMENİN DİL ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	32
10. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME VE HATA ÇÖZÜMLEMESİ..	34
11. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME VE AKTARIM	38
12. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEMEYE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER...	42
13. GÜÇLÜK SIRA DÜZENLEMESİ.....	44

14. İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	46
14.1. TEZLER.....	46
14.2. MAKALELER.....	48
BİRİNCİ BÖLÜM: ARAPÇA VE TÜRKÇEDE CÜMLE VE	
ÇEŞİTLERİ	51
1.1. ARAPÇADA CÜMLE.....	52
1.1.1. Arapçada Cümle ve Cümleyi Oluşturan Kavramlar ve Tanımları ...	52
1.1.2. Cümle ile Kelam Arasındaki İlişki.....	52
1.1.3. Arapçada Cümle Kuruluşu.....	55
1.1.4. ARAPÇADA CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	56
1.1.4.1. Yapı Bakımından Cümle Çeşitleri.....	57
1.1.4.1.1. Basit Cümle.....	58
1.1.4.1.1.1. Fiil Cümlesi.....	59
1.1.4.1.1.2. İsim Cümlesi.....	60
1.1.4.1.1.3. İ'tiraziyye Cümlesi.....	62
1.1.4.1.1.4. Tefsiriyye Cümlesi.....	63
1.1.4.1.2. Mürekkeb (Birleşik) Cümle.....	64
1.1.4.1.2.1. İç içe Girmiş Birleşik Cümle.....	64
1.1.4.1.2.2. Şart Cümlesi.....	69
1.1.4.1.2.3. Atıf Harfleriyle Kurulan (Bağlı) Cümle.....	70
1.1.4.1.2.4. İsti'nafıyye (Sıra) Cümlesi.....	71
1.1.4.2. Anlamı Bakımından Cümleler.....	72
1.1.4.2.1. Haberi Cümleler.....	73
1.1.4.2.1.1. Müsbet ve Menfi Fiil Cümlesi.....	73

1.1.4.2.1.2. Müsbet ve Menfi İsim Cümlesi.....	74
1.1.4.2.2. İnşa Cümleleri.....	74
1.1.4.2.2.1. İstek Bildiren İnşa Cümlesi.....	75
1.1.4.2.2.1. Emir Cümlesi.....	75
1.1.4.2.2.2. Nehiy Cümlesi.....	76
1.1.4.2.2.3. Soru Cümlesi.....	76
1.1.4.2.2.3.1. Fiil Cümlesi.....	78
1.1.4.2.2.3.2. İsim Cümlesi.....	78
1.1.4.2.2.4. Temenni Cümlesi.....	80
1.1.4.2.2.5. Nida Cümlesi	80
1.1.4.2.2.6. Dua Cümlesi.....	81
1.1.4.2.2.2. İstek Bildirmeyen İnşa Cümleleri.....	82
1.1.4.2.2.2.1. Medih ve Zemm (Övme ve Yerme/Kınama) Cümleleri	82
1.1.4.2.2.2.2. Taaccub Cümlesi.....	83
1.1.4.2.2.2.3. Terecci Cümlesi.....	84
1.1.4.2.2.2.4. Yemin Cümlesi.....	84
1.1.4.2.2.2.5. Akit (Sözleşme) Cümlesi	85
1.1.4.2.2.2.6. Şart Cümlesi.....	85
1.1.4.2.2.3. Haberi Cümlelerin ve İnşanın Asıl Anlamının Dışında Kullanılması.....	86
1.1.4.2.2.3.1. Haberi Cümlelerin İnşa Yerine Kullanılması.....	86
1.1.4.2.2.3.2. İnşanın Haber Anlamında Kullanılması.....	87
1.1.4.2.2.4. Te'kid (Pekiştirme) Cümlesi.....	87
1.1.4.2.2.5. Kasır (Daraltma) Cümlesi.....	88

1.1.4.2.2.6. Hazif Cümlesi (Eksiltili Cümle).....	88
1.1.4.2.2.6.1. Fiilin Hazfedilmesi.....	89
1.1.4.2.2.6.2. Failin Hazfedilmesi.....	89
1.1.4.2.2.6.7. Takdim ve Te'hirli Cümle.....	90
1.1.4.3. İ'rabı Bakımından Cümle Çeşitleri.....	94
1.1.4.3.1. İ'rabda Mahalli Olan Cümleler.....	95
1.1.4.3.1.1. Ref' Mahallindeki Cümleler	95
1.1.4.3.1.2. Nasb Mahallindeki Cümleler.....	96
1.1.4.3.1.3. Cer Mahallindeki Cümleler.....	97
1.1.4.3.1.4. Cezm Mahallindeki Cümleler.....	98
1.1.4.3.1.5. İ'rabda Mahalli Olana Bağlı Cümleler.....	98
1.1.4.3.2. İ'rabda Mahalli Olmayan Cümleler.....	99
1.1.4.3.2.1. İbtidaiyye (Başlangıç) Cümlesi	100
1.1.4.3.2.2. İsti'nafiyye (Sıra) Cümlesi.....	100
1.1.4.3.2.3. İ'tiraziyye (Ara) Cümle.....	102
1.1.4.3.2.4. Tefsiriyye Cümlesi.....	102
1.1.4.3.2.5. Sıla Cümlesi.....	103
1.1.4.3.2.6. İ'rabda Mahalli Olmayana Bağlı Cümleler.....	103
1.2.3. TÜRKÇEDE CÜMLE	106
1.2.3.1. Türkçede Cümle Çeşitleri.....	109
1.2.3.1.1. Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	110
1.2.3.1.1.1. İsim Cümlesi.....	111
1.2.3.1.1.2. Fiil /Eylem Cümlesi	112
1.2.3.1.2. Anlamları Bakımından Cümle Çeşitleri.....	113

1.2.3.1.2.1. Olumlu ve Olumsuz Cümleler.....	113
1.2.3.1.2.1. Olumlu Cümle.....	113
1.2.3.1.2.2. Olumsuz Cümle	115
1.2.3.1.2.2. Soru Cümlesi	117
1.2.3.1.2.3. Ünlem Cümlesi	119
1.2.3.1.2.4. Koşul/Şart Cümlesi.....	119
1.2.3.1.2.5. Buyruk/Emir Cümlesi	120
1.2.3.1.2.6. Gereklilik Cümlesi.....	121
1.2.3.1.2.7. İstek Cümlesi.....	121
1.2.3.1.2.8. Dilek Cümlesi.....	122
1.2.3.1.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	122
1.2.3.1.3.1. Kurallı/Düz Cümle.....	123
1.2.3.1.3.2. Devrik/Kuralsız Cümle.....	123
1.2.3.1.3.3. Kesik (Eksilteli) Cümle.....	124
1.2.3.1.3.4. Ayraçlı (Parantezli) Cümle.....	126
1.2.3.1.3.4.1. Arasöz	126
1.2.3.1.3.4.2. Aracümle.....	126
1.2.3.1.4. Yapılarına Göre Cümle Çeşitleri.....	126
1.2.3.1.4.1. Basit (Yalın) Cümle	127
1.2.3.1.4.2. Birleşik Cümle.....	127
1.2.3.1.4.2.1. Yan Cümleli Birleşik Cümleler.....	129
1.2.3.1.4.2.1.1. Girişik Birleşik Cümle (Eylemsilerle Kurulan Girişik Bileşik Cümleler)	129
1.2.3.1.4.2.1.1.1. Ortaçlı Girişik Cümle.....	129

1.2.3.1.4.2.1.1.2. Ulaçlı Girişik Cümle	130
1.2.3.1.4.2.1.1.3. Adeylemli Girişik Cümle.....	130
1.2.3.1.4.2.1.2. Koşullu/Şartlı Birleşik Cümle.....	130
1.2.3.1.4.2.1.3. Kaynaşık (İç İçe Birleşik) Cümle	131
1.2.3.1.4.2.1.4. “Ki” li Birleşik Cümle (İlgi Cümlesi)	132
1.2.3.1.4.2.1.5. Edatlı Birleşik Cümle	133
1.2.3.1.4.2.1.6. “Değil” Olumsuzluk Koşacıyla Kurulan Birleşik Cümle ..	133
1.2.3.1.4.2.2. Sıralı ve Bağlaçlı Cümleler	133
1.2.3.1.4.2.2.1. Sıralı Cümle	133
1.2.3.1.4.2.2.1.1. Bağımsız sıralı Cümle	134
1.2.3.1.4.2.2.1.2. Bağımlı Sıralı Cümle	134
1.2.3.1.4.2.2.2. Bağlaçlı Sıralı Cümle	135
1.2.3.1.4.2.2.2.1. Bağımsız Bağlaçlı Cümle	135
1.2.3.1.4.2.2.2.2. Bağımlı Bağlaçlı Cümle	135
1.2.3.1.4.2.2.2.3. Sıralı - Bağlaçlı Cümleler	137
1.2.3.1.4.2.2.3. Katmerli Birleşik Cümle.....	138
İKİNCİ BÖLÜM: ARAPÇA VE TÜRKÇE CÜMLENİN	
KARŞITSAL ÇÖZÜMLEMESİ VE ARAPÇA CÜMLE ÖĞRETİMİ	139
2.1. Arapça ve Türkçede “Cümle”nin Anlamı.....	140
2.1.1. Sözdizimi ve Nahiv.....	141
2.2. Çeşitleri Bakımından Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi ve	
Öğretimi.....	142
2.2.1.Yapısı Bakımından Cümle Çeşitleri.....	142
2.2.1.1. Basit Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	142

2.2.1.1.1. İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	145
2.2.1.1.2. Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	147
2.2.1.1.3. İ'titaziyye (Ara/Parantez) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	150
2.2.1.1.4. Tefsiriyye (Açıklama) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	143
2.2.1.2. Mürekkeb (Birleşik) Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	155
2.2.1.2.1. İç içe Girmiş Birleşik Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	157
2.2.1.2.2. Şart Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	161
2.2.1.2.3. Atıf Harfleriyle Kurulan (Bağlı) Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	164
2.2.1.2.4. İsti'nafiyye (Sıra) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.	166
2.2.2. Anlamı Bakımından Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	168
2.2.2.1. Haber Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	169
2.2.2.1.1. Müsbet ve Menfi Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	171
2.2.2.1.1.1. Müsbet/olumlu Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	171
2.2.2.1.1.2. Menfi/olumsuz Fiil cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve	

Öğretimi	173
2.2.2.1.2. Müsbet ve Menfi İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	174
2.2.2.1.2.1. Müsbet/Olumlu İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	174
2.2.2.1.2.2. Menfi/Olumsuz İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	177
2.2.2.2. İnşa Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	179
2.2.2.2.1. İstek Bildiren İnşa Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	180
2.2.2.2.1.1. Emir Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	180
2.2.2.2.1.2. Nehiy Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	180
2.2.2.2.1.3. Soru Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	185
2.2.2.2.1.3.1. Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	187
2.2.2.2.1.3.2. İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	188
2.2.2.2.1.4. Temenni Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	189
2.2.2.2.1.5. Nida Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	190
2.2.2.2.1.6. Dua Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	192
2.2.2.2.2. İstek Bildirmeyen İnşa Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	193
2.2.2.2.2.1. Medih ve Zemm (Övme ve Yerme) Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	193

2.2.2.2.2. Taaccub (Şaşma) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	195
2.2.2.2.3. Terecci Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	197
2.2.2.2.4. Yemin Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	198
2.2.2.2.5. Akit (sözleşme) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.	200
2.2.2.2.6. Şart Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	201
2.2.2.3. Te'kid (Pekiştirme) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	203
2.2.2.4. Kasır Cümlesi (Daraltmalı Cümle) Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi.....	204
2.2.2.5. Hazif Cümlesi (Eksiltili Cümle) Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	205
2.2.2.6. Takdim ve Te'hirli Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi..	208
2.2.3. İ'rabı Bakımından Cümle Çeşitleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi	212
2.2.4. Güçlük Sıra Düzenlemesine Göre Arapça ve Türkçede Cümle Karşılaştırması	221
2.2.4.1. Arapça ve Türk Cümle Gruplandırması.....	222
2.2.4.2. Arapça ve Türkçede Yapısı Bakımından Cümle Gruplandırması	222
2.2.4.3. Arapça ve Türkçede Basit Cümle Çeşitleri.....	222
2.2.4.4. Arapça ve Türkçede Birleşik Cümle Çeşitleri.....	223

2.2.4.5. Arapça ve Türkçede Anlamı Bakımından Cümle Çeşitleri.....	224
2.2.4.6. Arapça ve Türkçede Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	225
2.2.4.7. Arapça ve Türkçede İlk Kelimesinin Çeşidine Göre Cümle Çeşitleri.....	226
2.2.4.8. Arapça ve Türkçede Yüklemin Yerine Göre Cümle Çeşitleri.....	226
2.2.4.9. Arapça ve Türkçede İ'rabı Bakımından Cümle Çeşitleri.....	226
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	228
1.SONUÇ.....	229
2.ÖNERİLER.....	233
KAYNAKÇA.....	234

TABLULAR LİSTESİ

<i>Tablo 1: Güçlük sıra düzenlemesi</i>	44
<i>Tablo 2: Yapısı bakımından cümlelerin karşıtsal çözümlemesi</i>	142
<i>Tablo 3: Basit cümle karşıtsal çözümlemesi</i>	142
<i>Tablo 4: İsim cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	145
<i>Tablo 5: Fiil cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	147
<i>Tablo 6: İ'titaziyye (ara/parantez) cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	150
<i>Tablo 7: Tefsiriyye (açıklama) cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	153
<i>Tablo 8: Mürekkeb (birleşik) cümlelerin karşıtsal çözümlemesi</i>	155
<i>Tablo 9: İç içe girmiş birleşik cümle karşıtsal çözümlemesi</i>	157
<i>Tablo 10: Şart cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	161
<i>Tablo 11: Atıf harfleriyle kurulan cümlelerin (bağlı cümlelerin) karşıtsal çözümlemesi</i>	164
<i>Tablo 12: İsti'nafiyye (sıra) cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	166
<i>Tablo 13: Haber cümleleri karşıtsal çözümlemesi</i>	169
<i>Tablo 14: Müsbet/olumlu fiil cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	171
<i>Tablo 15: Menfi/olumsuz fiil cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	173
<i>Tablo 16: Müsbet/olumlu isim cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	174
<i>Tablo 17: Menfi/olumsuz isim cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	177
<i>Tablo 18: Emir cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	180
<i>Tablo 19: Nehiy cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	183
<i>Tablo 20: Soru cümlesi karşıtsal çözümlemesi</i>	185
<i>Tablo 21: Hazif cümlesi (eksilteli cümle) karşıtsal çözümlemesi</i>	205

<i>Tablo 22: Takdim ve te'hirli cümle karşıtsal çözümlemesi.....</i>	208
<i>Tablo 23: Arapça ve Türkçede cümle gruplandırması</i>	222
<i>Tablo 24: Arapça ve Türkçede yapısı bakımından cümle gruplandırması..</i>	222
<i>Tablo 25: Arapça ve Türkçede basit cümle çeşitleri.....</i>	222
<i>Tablo 26: Arapça ve Türkçede birleşik cümle çeşitleri.....</i>	223
<i>Tablo 27: Arapça ve Türkçede anlamı bakımından cümle çeşitleri.....</i>	224
<i>Tablo 28: Arapça ve Türkçede yüklem türüne göre cümleler.....</i>	225
<i>Tablo 29: Arapça ve Türkçede ilk kelimesinin çeşidine göre cümle çeşitleri.....</i>	226
<i>Tablo 30: Arapça ve Türkçede yüklem yerine göre cümle çeşitleri.....</i>	226
<i>Tablo 31: Arapça ve Türkçede i'rabı bakımından cümle çeşitleri.....</i>	227

KISALTMALAR

b.	:Bin, İbn.
bkz.	:Bakınız.
Bşk.	:Başkaları
c.	:Cilt.
Çev.	:Çeviren.
h.	:Hicri.
Haz.	:Hazırlayan.
M.	:Miladi.
Nşr.	:Neşreden.
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa aralığı
Thk.	:Tahkik eden.
Ty.	:Tarih yok.
Vb.	:Ve benzeri
Vd.	:Ve devamı
Yy.	:Basım yeri yok.

AH	: Ahmet Haşım
AHT	: Ahmet Hamdi Tanpınar
AŞH	: Abdulhak Şinasi Hisar
CM	: Cemil Meriç
FNÇ	: Faruk Nafiz Çamlıbel
FRA	: Falih Rıfkı Atay
HB	: Halikarnas Balıkcısı
HEA	: Halide Edip Adivar
MAE	: Mehmet Akif Ersoy
MŞE	: Mehmet Şevket Esendal
ÖS	: Ömer Seyfettin
RNG	: Reşat Nuri Güntekin
SFA	: Sait Faik Abasıyanık
TB	: Tarık Buğra
YKB	: Yakup Kadri Karaosmanoğlu

GİRİŞ

Bilindiği üzere son yüzyılda teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler insanlar arasındaki iletişim ve ilişkilerin yoğunlaşmasına imkân sağlamıştır. (Sebüktekin, 1978:10). Bu süreçte uluslararası ilişkiler gelişmiş, dil öğrenimine/öğretimine duyulan ihtiyaç günden güne artmıştır. İhtiyacı gidermek için harekete geçen dilbilimciler, dil öğretimi alanında yeni yöntemler, farklı öğretim/öğrenim yolları üzerinde çalışmalar yapmışlardır (Aksan, 1979:34). Bugün bu önem ve ihtiyaç eskiye oranla alışılmış ölçülerin çok üstünde bir artış göstermiştir.

Yabancı dil konusunun, kültür ve medeniyette yükselmenin belirtisi, ulusal kalkınmanın ön koşulu ve çağdaş gelişmede önemli bir adım olarak görüldüğü günümüz dünyasında (Sini, 1989:449; Kardeş, 1979:19), dil öğretiminin yadsınmadığını görmek zor değil (Aksan, 1979:34). Bu nedenle yabancı dil öğretimi hemen hemen tüm ülkelerin eğitim programlarında yer almaktadır.

Ülkemizde yabancı dil öğretimi yıllardır tartışılan ama bir türlü gerçekçi bir çözüme kavuşturulamayan bir sorun olarak ortada durmaktadır. Sorunun önemi devletçe ve ulusça benimsenmiş, sayısız maddi ve manevi fedakârlıklara katlanılmış olmasına rağmen yine de doyurucu sonuçlar elde edilmiştir denemez.

Bugün yeryüzünde kullanılan 4000 civarında dil olmasına karşın, gittikçe artan uluslararası ilişkiler, ulusların kendi anadiliyle iletişim sağlamalarını yetersiz kılmakta ve bu nedenle diğer ülkelerin dillerini öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere NATO ve Avrupa Konseyi gibi birçok uluslararası örgütte ortak iletişim aracı olarak birkaç ulusun dili kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütünde kullanılan resmi çalışma dilleri,

Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça, İspanyolca ve Arapçadır. Bu diller sadece Avrupa'da değil diğer dünya ülkelerinde de en çok öğrenilmek istenen dillerdir. Bu çerçevede Avrupa konseyi, üye ülkelerin dil ve kültür mirasına sahip çıkarak bunu diğer Avrupa ülkeleriyle birlikte paylaşımlarını amaçlamıştır. Öte yandan çok kültürlü, çok dilli Avrupalı olma bilincini yayarak birden çok dil öğrenmeyi teşvik etmek için 2001 yılını 'Avrupa Diller Yılı' olarak ilan etmiştir (Demirel, 2001:81-82).

Arapça geçmişten günümüze kadar en çok ilgi gören diller arasında yer almıştır (bkz. El-Hûlî, 2000:4-5). Bunun pek çok nedeni vardır. Her şeyden önce Arapça dünyanın en kalabalık milletlerinden biri olan Arapların anadilidir. Birçok din, medeniyet ve kültür Arapçanın hâkim olduğu coğrafyada hayat bulmuştur. Arapçanın anadili olarak konuşulduğu ve dünyanın en zengin yeraltı zenginliklerini içeren coğrafya, günümüzde ayrı bir önem arz etmektedir. Bütün bunlar Arapça öğretime/öğrenimine özel bir önem atfedilmesine sebep olmuştur.

Fakat bu denli önemi haiz olan, hakkında bunca söz söylenen ve çözüm önerileri sunulan dil konusunun içerdiği sorunların tamamen çözüme kavuşturulduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çözüm genellikle dilbilim, ruhbilim ve eğitimden beklenmektedir (Senemoğlu, 1980:61).

Dilin pek çok yönü vardır ve bu farklılıklarla ilgilenen birçok dil alanı mevcuttur. Dil öğreniminin/öğretiminin kolaylaştırılması için, çeşitli bilimlerin, düzenli bir işbirliği ve dayanışma içinde ortak bir çaba sergilemesi gerekmektedir. Her bir dilbilim alanı bu güne kadar dil öğretim sorununa kendi açısından eğilerek katkıda bulunmuşsa da içlerinden herhangi birinin tek başına bu denli çok yönlü bir konuya tümüyle sahip çıkması ve çözüm getirmesi düşünülemez.

Dilbilim, dilin ne olduğunu ve nasıl bir düzen içinde işlediğini araştır. Diğerleri (ruhbilim ve eğitim) öğrenimin hangi koşullar altında gerçekleştiğini ve nasıl düzenlenmesi gerektiğini, destek olarak ne gibi teknik araçlardan yararlanılabileceğini saptamaya çalışır (Sebüktekin, 1978:10). Dilin öğretimi üzerine yoğunlaşmış olan bu iki bilim alanı sayesinde, özellikle ikinci dünya savaşını takip eden yıllarda yabancı dil öğretim teknikleri sahasında önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Kuşkusuz 20. yüzyıl, dilbilim alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur (İşler, 1996a). Yüzyılın başlarında, de Saussure'un ölümünden sonra 1916 yılında yayımlanan *Course in General Linguistics* adlı kitabı bir yandan betimlemeli dilbilimin temellerini atarken, diğer yandan karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına ışık tutmuştur. Böylece dilbilim alanındaki çalışmalar betimlemeli alana kaymış, Amerikalı dilbilimcilerden Boas, Sapir ve Bloomfield yazılı olmayan dilleri inceleme yöntemlerini geliştirmişler; Avrupalı dilbilimcilerden Jespersen betimlemeli dilbilime kuramsal ve felsefi açıdan katkı sağlamıştır. Öte yandan Prag dil okulu yapısalcılığı geliştirirken, Kopenhag dil okulu dili matematiksel denklemlerle açıklama yoluna gitmiştir (Pei, 1987:235-236, Akt. İşler, 2002a:124).

Değişik bilim alanları, yabancı dil öğreniminde insan zihninin dil öğrenim özellikleri, öğrenim süreci ve bunun geçirmiş olduğu aşamalar hakkında sayısız çalışma ve araştırmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu tür çalışmalar sonucu ortaya çıkan çeşitli öğretim yöntemlerini, öğrenim güçlüklerini giderici sayısız öneri ve çözümler getirmiş olmalarına karşın bugün hala yabancı dil öğreniminde karşılaşılan güçlüklerin ortadan kalktığı söylenemez.

Uygulamalı dilbilim araştırmaları, dilbilim alanındaki gelişmelere eklenen yeniliklerden biridir. Bu araştırmalar çerçevesinde *karşıtsal dilbilim (contrastive linguistics)* ortaya çıkmıştır. Karşıtsal dilbilim/çözümleme, anadili ile hedef dil arasındaki benzerlikleri ve ayrılıkları incelemektedir. Bu incelemeler daha çok farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diller arasında karşılaştırma yapılabileceği kuramından yola çıkan *karşıtsal dilbilim*, dil aileleriyle ve dil tarihiyle ilgilenmez.

Kuşkusuz her dil kendine özgü bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Arapça da özgün bir yapıya sahiptir. Anadili farklı olan öğrenciler Arapçayı öğrenirken farklı güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Anadili Türkçe olan öğrenci Arapçayı öğrenirken bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendi dilinden aktarımlarda bulunmaktadır. Yani amaç dili (Arapçayı) kendi anadilinin (Türkçenin) çerçevesine sokmağa çalışmaktadır. Türk öğrencilerinin Arapçayı öğrenirken karşılaştıkları güçlükler dilbilimsel açıdan kendilerine özgü özellikler taşıdığından, Türk öğreticileri ve dilbilimcileri, Türk öğrencilerinin öğrendikleri yabancı dilin öğrenim güçlüklerini göz önünde tutarak, onlara özgü öğretim yöntemleri ve kullanılacak gereçler hazırlamaladırlar.

Bunun için, amaç dil anadiliyle karşılaştırılmalı, aradaki farklar ortaya çıkarılmalı ve böylece öğrencinin karşılaşacağı güçlükler önceden saptanmalıdır. Yeni bir dilbilim dalı olarak gelişen *karşıtsal dilbilimin* konusu budur. Güçlüklerin neler olduğu, hangi nedenlerden doğduğu ve nasıl giderileceği, ders sırasında açıklanıp öğrencilerle tartışılacak konular değildir. Bunlardan ancak öğretim malzemesinin hazırlanışında yararlanmalı, işlenen konulara önceden saptanmış olan güçlük dereceleri oranında ağırlık verilmeli, konuların sunuş sırası da bu bakış açısıyla kararlaştırılmalıdır (Bayraktaroğlu, 1979:12). Bu nedenle, bu

çalışmada, Türk öğrencilerinin karşılaştıkları güçlükleri bilimsel olarak saptayıp bunları öğretim sırasında önleyebilmek amacıyla, bugüne dek uygulamalı dilbilimde son derece etkili olmuş olan “*karşıtsal dilbilim*”, araştırma yönteminden faydalanıldı.

Karşıtsal çözümleme, altmışlı ve yetmişli yıllarda yoğun ilgi görmüş ve pek çok çalışmaya konu olmuştur. Ancak sonraki yıllarda bu ilgi yerini yanlış çözümlemesine bırakmıştır. Buna rağmen karşıtsal çözümlemenin ders kitapları, sınavlar ve öğretmene olan yararları süregelmiştir.

Arapça, geçmişte pek çok dünya diliyle çeşitli düzeylerde karşıtsal çözümlemeye tabi tutulmuştur. Ancak Türkçe ile Arapça arasında yapılmış karşıtsal çözümleme çalışmaları ihtiyaca cevap vermenin çok uzağındadır. Bu alanda ortaya konulan güçlü, zayıf ve orta görüşten hareketle Türkçe (anadili) ve Arapça (amaç dil) arasında ses bilgisi, sözdizimi, biçimbilim, sözcük ve kültürel alanda çeşitli akademik çalışmalar yapılabilir (İşler, 2002a:123).

Arapçanın yabancı dil olarak öğretimi yüzyıllardır sürmesine rağmen, kullanılan yöntemler farklı şartlara rağmen neredeyse hep aynı olmuştur. Ancak dilbilimde ve öğretim yöntemlerinde ortaya çıkan gelişmeler Arapça öğretiminde de yeni arayışlara sebep olmuştur. Bununla birlikte Arap dilinde öğretime ilişkin araştırmaların, maalesef çok az olduğu görülmektedir.

Arapça öğretimini olumsuz etkileyen temel problemlerden bir tanesi Arapça-Türkçe dilbilgisi alanında karşıtsal çalışmaların olmayışıdır. Ülkemizde karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe dilbilgisi çalışmaları bir kaç tez ve birkaç makaleyi maalesef geçmemektedir. Karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları ise ihtiyaca cevap vermenin çok uzağındadır. Karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe

dilbilgisi çalışmalarındaki yetersizlik doğal olarak karşıtısal dil öğretim metodunun da uygulanmasını engellemektedir.

Karşııtısal dil öğretim yöntemi uygulanmayınca, Arapça, Türklere anadili gibi öğretilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada sorunun esas kaynağı, Arapçanın Türklere için yabancı bir dil olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesidir. Dolayısıyla öğretim, yabancı dil yöntem ve tekniklerine uygun olarak değıl, anadili gibi yapılmaktadır. Öncelikle bu sorunun giderilmesi lazımdır. Arapça Türklere göre bir yabancı dil olarak ele alınmalı öğretim bu esasa göre gerçekleştirilmelidir.

Arapça ile Türkçe dilbilimsel ve dilbilgisel açıdan ele alınarak karşılaştırılmalı, benzeşen ve farklı yönleri ortaya çıkarılmalı ve bu verilerden - öğretim yöntemleri de kullanılarak- dil öğretiminde istifade edilmelidir. Bu çalışmanın amacı buradan yola çıkarak Arapça ve Türkçede cümleyi yapı ve çeşitleri açısından ele alarak karşılaştırmak, benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak ve ortaya çıkan verilerin Arapça cümle öğretimindeki yerini ve önemini tespit etmektir. Kısacası bu çalışmada Arapçanın Türkiye’de daha doğru ve kolay nasıl öğretilieceğine dair bir amaç güdülmektedir.

Öncelikle bu çalışmanın konusunun genel itibariyle dil olduğunu belirtmek gerekir. Dil, bugüne kadar pek çok bilim adamını, toplum bilimcilerini ve özellikle dilbilimcilerini düşündüren ve meşgul eden bir mefhum olmuştur. Hızla gelişen iletişim araçlarıyla dünya küçük bir köy haline gelmiş ve insanlar arası ilişkiler her geçen gün daha da yoğunlaşmıştır. Kuşkusuz bu süreçte iletişimi sağlayan en büyük araç dil olmuştur. Dolayısıyla dillerin öğrenilmesi/öğretilmesi kaçınılmaz olarak önem kazanmıştır.

Dile atfedilen önem, kendini dille ilgili her sahada hissettirmektedir. Dilbilim sürekli yeniliklerle güncelliğini korumaktadır. Dilbilimdeki bu yeniliklere paralel olarak yabancı dil öğretimiyle ilgili metot ve teknikler de hızla gelişmektedir. Günümüz dilbilimcileri, dilin özelliklerine dair yeni bilgiler ortaya koymakta ve dil öğretiminde bu yeni özelliklerin kullanılmasının verimi artıracağını ileri sürmektedirler. Dil hakkındaki bu gelişmeler dil öğreticisinin de dilbilimle ilgilenmesini gerekli kılmaktadır.

Yabancı dil öğretimi hakkında yapılan araştırma sonuçlarına göre anadili ile amaç dil karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Bu etkileşimde anadilinin amaç dil üzerinde daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Yabancı dil öğrenimi esnasında hem anadilinden amaç dile, hem de amaç dilden anadiline aktarım yapılmaktadır. Bu aktarım olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Aktarımın temel nedeni iki dilin yapısındaki çeşitli farklılıklar olarak bilinmektedir. Diller arasındaki farklılıklar değişebilmektedir.

Türkçe, Ural-Altay dil ailesinin Altay kolundandır. Arapça ise Sami dil ailesinin batı kolunun kuzey dalına mensuptur. Köken açısından birbirinden farklı olan iki dil arasında doğal olarak yapısal farklılıklar da bulunmaktadır. Günümüz yabancı dil öğretimi çalışmaları, anadili ile hedef dil arasındaki *benzeşen* ve *benzeşmeyen* özelliklerin karşıtısal olarak öğretiminin öğrenimi daha kolay ve verimli hale getirdiğini kabul eder. Arapça Türklere göre yabancı bir dildir. Türkçeden farklı, kendisine mahsus kültürel bir ortamda oluşmuş olan bu dil farklı ses sistemine de sahiptir. Bu suretle, Arapça öğretiminde bu gerçek, göz önünde bulundurulmalı, öğretim bu esasa uygun olarak yabancı dil öğretim metot ve teknikleriyle yapılmalıdır.

Bu çalışmada Arapça cümle öğretimi, karşıtsal çözümleme bakış açısıyla işlendiğinden, doğal olarak Türkçede cümle çeşitleri de ele alınmıştır. Dolayısıyla Türkçe cümle çeşitleri ve yapısı çalışmanın bir parçası olmaktadır. Kuşkusuz ülkemizdeki Arapça öğretiminin önemli problemlerinden ve başarısızlık sebeplerinden biri, Arapça öğrenenlerin çoğunun Türkçe gramer bilgilerinin yetersiz olmasıdır. Arapça bir kuralın Türkçe benzeriyle eşleştirilerek açıklanabilmesi için önce kuralın Türkçesinin bilinmesi gerekir. Anadilindeki yetersizlik bir yandan karşıtsal çözümler yapmayı engellerken diğer yandan da konunun akışını değiştirerek Arapça öğrenimini zorlaştırmaktadır. Arapça öğretiminde amaca ulaşabilmek için Türkçe dilbilgisinin iyi kavranmış olması gerekir.

Anadilleri farklı olan öğrencilerin yabancı dili öğrenirken karşılaştıkları güçlükler farklılık arz etmektedir. Türk öğrencilerin de Arapçayı öğrenirken karşılaştıkları sorunlar dilbilimsel olarak kendine özgü farklılıklar taşımaktadır. En azından anadili Arapça olan biriyle anadili Türkçe olan bir öğrencinin Arapçayı öğrenirken karşılaştacağı sorunlar birbiriyle örtüşmemektedir. Öyleyse, Türk öğrencileri için yabancı dilin öğrenim güçlükleri göz önünde tutularak, onlara göre bir yöntem kullanılmalı ve dil öğretim malzemeleri hazırlanırken bu esaslar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, bu çalışmada Türk öğrencilerin Arapçayı öğrenirken karşılaştıkları güçlükler üzerinde durulmaktadır. Yapılacak muhtemel hataların önlenmesine yardımcı olacak ve bugüne dek uygulamalı dilbilimde son derece etkili olmuş “karşıtsal dilbilim” (contrastive linguistics) araştırma yönteminin kuramsal temellerine değinilmektedir.

Karşıtsal dilbilim/çözümleme detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra, Arapça ve Türkçe -genel olarak- dil özellikleri bakımından ele alındı. Akabinde iki dildeki cümle, özellikleri, yapıları ve çeşitleri açısından işlendi. Konuya ilişkin veriler karşılaştırıldı, aralarındaki farklar ve benzerlikler ortaya konuldu. Bu yolla Arapça cümle öğretiminde karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar ve hatalar tespit edilerek, öğretimden daha fazla verim elde etmenin yolları arandı.

Çalışmanın konusu, -genel anlamda- Arapçanın Türkiye’de öğretimi ise de üzerinde çalışılacak mevzu sınırlandırılmıştır. Çalışmada bir dilbilgisi konusu olan *cümle* ele alınmıştır. Arapça ve Türkçede cümle, yapısı ve çeşitleri bakımından karşılaştırılarak, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konuldu ve elde edilen verilerin Arapça cümle öğretimindeki yeri tespit edilmeye çalışıldı. Bu karşılaştırma uygulamalı dilbilimin bir dalı olan karşıtsal çözümleme esas alınarak gerçekleştirildi.

1.YABANCI DİL ÖĞRETİMİ/ÖĞRENİMİ VE TARİHİ

Dil öğrenme yalnız insana özgü bir yetenektir. Başka bir varlığın dil öğrendiği ve bu dili iletişim için kullandığı görülmemiştir. Bütün dillerin amacı, insanlar arasındaki iletişimi sağlamaktır.

Bir bildirişim gereksinimini karşılamak amacıyla (Sebüktekin, 1980:242) yapılan yabancı dil öğretimi, bir kimsenin anadilinden farklı bir dilde iletişimde bulunmasına yönelik bir uğraşı diye tanımlanabilir (Sezer, 1995:33). Bu alanla ilgili ilk çalışmalara 18'inci yüzyılda, öğrenilen yabancı dilin kurallarını saptayıp biçimlendirmekle başlanmıştır (Ekmekçi, 1983:106). Ancak Yabancı dil öğretiminin bu tarihin daha da öncesine uzanan bir geçmişi vardır (Kelly, 1969).

Bununla birlikte gelişen teknoloji ile iletişim ağında ulaşılan seviye sayesinde evrenin küçülmesi, günümüzde yabancı dilin önemini daha da belirginleştirmiş, bu alandaki öğretim/öğrenim yoğunluğunu daha da artırmış durumdadır.

1940 yılından 1960 yılına kadar olan zaman zarfında duyumcu dil yöntemi neredeyse tek yöntem olarak hâkimiyetini sürdürmüştür. Ancak bir süre sonra bu yöntemin amaçlanan iletişim yetisini sağlamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu yöntem, yapısal/betimsel dilbilime ve davranışçı dil öğretim kuramına dayanıyordu ve dil öğretimini büyük ölçüde alışkanlık kazanma olarak kabul ediyordu. Özellikle küçük yaştaki çocuklar için öğretimin ilk basamaklarında dilbilgisi yetisinin kazanılmasında yararlı olmuşsa da dil kullanım yetisini kazandırmakta başarısız kaldığı görülmüştür (Kocaman, 1983a:117-118).

Dil öğretiminin bilinçli bir kazanım olduğu anlayışına, 1960'lardan sonra Chomsky'nin öncülüğünde gelişen yeni dilbilim çalışmaları sonucunda varılmıştır. Bu yeni anlayışa göre dil öğretimi bir alışkanlık kazanma edimi değildir. İnsanın bir makine olmadığı, dil ediniminde, anadilinden getirilenlerin, varsayımların ve doğuştan getirilen kabiliyetlerin dil kazanımında önemli bir yerinin olduğu düşünülmüştür (Kocaman, 1983a:118). Kuşkusuz ortaya konulan bu düşünceler, daha akılcı bir dil öğretim yönteminin gelişmesine yol açmıştır.

Bütün bu çabaların sonucunda gelinen noktaya bakıldığında, bugün artık bir tek yabancı dil öğretim yönteminden değil, yabancı dil öğretim yöntemlerinden söz edilebildiği görülür. Ancak yine de dil öğretim yöntem ve tekniklerinde son noktaya ulaşıldığından bahsetmek zordur. Günümüzde dil öğretiminde iki yol izlenmektedir. Birinci yöntemde, önce bir dilbilgisi tabanı hazırlanmakta, buna daha sonra işlevsel kavramsal boyutlu konular

eklenmektedir. İkincisinde ise, dilbilgisi ve işlev en baştan birlikte ele alınmakta, böylece yapı-işlev örgüsü sağlanmaya çalışılmaktadır. Kimi zaman da, çeşitli yöntemlerin iyi yönlerinden faydalanılarak yeni bir yöntem kullanılır ki bu, seçmeli yöntem olarak bilinir (Kocaman, 1983a: 118).

Adı geçen birinci yöntemde (ki genelde ‘dilbilgisi-çeviri’ yöntemi olarak bilinir), dil kurallarına ağırlık verilmektedir. Bu yöntemle sözcüklerin hedef dildeki karşılığının öğretilmesi ve dilbilgisi kurallarının anlaşılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla çeviriye ağırlık verilmektedir. Netice itibariyle bu yöntem daha çok dilbilgisi öğrenimine ve kuralların çeviride kullanılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Ekmekçi, 1983:106).

Ülkemizde yabancı dil öğretimi okullarda ilk defa on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ortaöğretim düzeyinde başlar. Cumhuriyet dönemine kadar, genellikle yabancı özel okullarda sürer. Cumhuriyet döneminde ise, önce ulusal ortaöğretim kurumlarında, sonra da yükseköğretimde yerini alır (Göktürk, 1983:102).

2.YABANCI DİL ÖĞRENİMİNDE ANADİLİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Anadili,¹ başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir

¹ Dilbilimciler, *anadili* teriminin anlamını açıklamak için önce terimin yapısı içinde yer alan *ana* sözcüğünden yola çıkmışlardır. Kimi sözlükler ve dilbilimciler de *anadilini* salt anaya değil, çevreye dayandırır; çevrenin dili olarak tanımlarlar. Bkz. Özdemir, 1983:19-20. *Anadili* ve *anadil* terimleri çoğu kez birbiriyle karıştırılmakta, değişik biçimde yorumlanmaktadır. Bu dil türünü adlandırırken "ana" kavramından yararlanılmış olması boşuna değildir. Sıra dışı olaylar hariç, çocuğun bütün incelikleriyle annesinin dilini kaptığı görülür. Genellikle annenin dilinin ses dizgesi, vurgu, ton gibi özellikleri büyümekte olan çocuğun diline derin çizgilerle yerleşir. Bu özelliklerin değiştirilmesi zor, hatta kimileri için olanaksızdır. Anadili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir topluma en güçlü bağlarını oluşturan dildir. Bkz. Aksan, 1979:19, 22, 23, 25.

toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir (Özdemir, 1983:20). Anadili eğitimi ise çocuğun, aile ve çevresinde öğrendiği dili, eğitim ortamında ve sosyal yaşamında iletişim yönünden ihtiyaçlarını giderecek şekilde geliştirmektir (Göğüş, 1983:40).

Anadili konusu insan yaşamı açısından büyük önem taşır (Aksan, 1979:19). Bireylerin evrene bakış açısını belirleyen anadili, onların düşüncesinin ufkunu oluşturmada önemli bir rol oynar. Bireyin bir şeyi anadilinde düşünüp anlatabildiği de kabul edilen diğer bir noktadır (Özdemir, 1983:19-21). İnsan benliğini bu denli saran anadili, bir toplumu ulus yapan öğelerin de en başta geleni olarak kabul edilir. Yine dil ulusun bireylerini birbirine bağlaması özelliğinden dolayı, toplumbilimcilerin, insanbilimcilerin ve ruhbilimcilerin inceleme konusu olmuştur (Aksan, 1979:20).

Günümüzde eğitim anlayışı, sağlıklı düşünmenin temelinde dilin işleyiş düzeninin kavranmasının etkin olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle bireyin anadilini güvenle kullanır duruma getirilmesini gerekli görür. Bundan yola çıkarak kişinin eğitimi ile anadili arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu kabul etmektedir (Şimşek, 1983:36).

Anadiliyle eğitim veren eğitim kurumlarında dersler anadili üzerinden verilmektedir. Bu derslerin anlaşılmasının temelinde anadilini iyi bilmek yatmaktadır. Ayrıca bütün öteki dersler de anadili dersinin malzemesini oluştururlar. Böylece anadili dersi diğer derslerle tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Öğrenci anadilini bildiği ölçüde öteki dersleri anlar, düşünce yapısı gelişir; düşünce yapısı geliştikçe de anadiline egemen olur. Dile egemenliğin

yetersizliği; öğrencinin bilgilerini genişletme ve derinleştirme etkinliğinde de olumsuz etkisini göstermektedir (Tezcan, 1983:75).

Anadili öğretimi çerçevesinde verilen dilbilgisi derslerinin amaçlarından biri, bireyin anadilinin yapılarını, olanaklarını öğrenerek açık, sağlam ve etkili bir iletişim gerçekleştirmesini sağlamaktır. Diğer bir amacı ise ikinci bir dil - yabancı dil - öğreniminde o dilin kurallarını kavrayıp anadiliyle karşılaştırmasını olanaklı kılmaktır (Adalı, 1983:35).

Dilbilgisi kavramlarını ve kendi dilinin kurallarını yeterince iyi bilmeyen biri, yabancı bir dili gerektiği gibi öğrenemez. Dolayısıyla ciddi bir anadili öğretimi yabancı dil öğretiminde başarı sağlamaya da yardımcı olur.

Netice itibariyle denilebilir ki, kavramlar dil içinde oluşur. Duygular, düşünceler, yargılar dil ortamında gerçekleşir. Kişinin eğitime yatkınlığı, öncelikle anadilindeki yeterliğine bağlıdır. Anadilinin işleyiş düzenini iyi kavrayan, okuduğunu kolay anladığı gibi, duyup düşündüğünü eksiksiz anlatmayı başarır. Bu nedenle her düzeydeki eğitim öğretimde anadiline ağırlık verilmelidir.

3.ÖĞRENİMİ/EDİNİMİ BAKIMINDAN YABANCI DİL VE ANADİLİ

Çalışmanın konusu yabancı dil öğretimidir. Kuşkusuz bir yabancı dil öğreniminde/öğretiminde anadili ve yabancı dil düzenleri karşı karşıya gelirler (Ergenç, 1983:196). Uzun yıllar bu iki dilin (anadili ile yabancı dilin) eğitimi birbirinden tamamen ayrı birer konu olarak görüle gelmiştir. Bu gün de aslında bu eğilim daha güçlü gibi görülüyor. Bu başlık altında anadili öğrenimi ile yabancı dil öğreniminin gerçekleşme sürecinde birbirleriyle olan ilişkileri ele alınacaktır.

Bazı dilciler yabancı dil öğretimi ilkeleri ile anadili öğretimi ilkelerinin aynı olduğunu düşünmektedir. Kimi dil becerilerinin bir dilden diğerine kolayca aktarılacağı kanaati hâkimdir bunlarda. Mesela anadilinde okumanın temel ilkelerini öğrenebilen birisi bunu yabancı dil öğrenimine kolayca aktarabilecektir. Yine bu düşüncede olanlara göre bunun tersi de doğrudur. Bunun için dil öğretimi ve öğrenimi ilkelerini bilmek gerekir. Dolayısıyla iki dil arasında alışverişi sağlayacak yaklaşım önemlidir. Buna rağmen yabancı dil öğretimi ile anadili öğretimi arasında belirli farklılıklar vardır (Sezer, 1995:33-34). Anadili dersini okulda gören öğrenci, en azında konuşma dilini bilmektedir. Çünkü bunu önceden zaten öğrenmiştir. Ayrıca anadili ile sürekli konuşulan bir ortamda yaşamakta ve sözlü iletişimde zorluk çekmemektedir. Bu yönleriyle yabancı dil öğretiminden farklılık arz eder.

Diğer bir düşünceye göre, yabancı dil öğretimiyle anadili öğretimi tümüyle aynı yöntem ve tekniklerle yürütülemez. Anadili öğrencisinden beklenen, daha eksiksiz, daha ince bir dil edimidir; bu bakımdan daha ayrıntılı ve geliştirilmiş yöntemler kullanmak, metin seçiminde daha özenli davranmak gerekir. Yine de yabancı dil öğretiminin de temelde dil öğretimi olduğunu düşünürsek, buradan elde edilen sezinlemelerin ve duyarlıkların anadili öğretiminde kullanılmasının, yabancı dilde düşünme kalıplarını anadiline aktarma ve yabancı dilin dil değerlerini anadilinden beklemek gibi bir yanılgıya düşülmediği sürece, bir zararı olmayacağı kabul edilebilir (Kocaman, 1983a:120).

Anadilinin öğrenilmesi çocuklukta uzun sürede, tümevarımlı bir yol izlenerek gerçekleşir. Anadili öğrenilirken, ilk önce dilde kullanılan çeşitli dil parçaları ve sesleri gözlenmekte ve bunların kullanılışı ardındaki gizli

düzenlilikler yavaş yavaş kurallara bağlanmaktadır. Başka bir deyişle anadilini öğrenen çocuk, bir bilim adamı gibi, elindeki parçalardan dilin bütününe varmaya çalışır. Böylece, özümleme denebilecek bir işlemle kendi dil davranışını içine sindirerek kavramış olmaktadır (Ergenç, 1983:195).

Yabancı dili öğrenmede yaşın da etkisi vardır. Yetişkin için yabancı bir dili öğrenmek çok çaba gerektiren bir iştir ve nadiren kusursuz olarak öğrenilir (Çağlar, 1979:129). Anadilini öğrenmeye başlayan bir çocuk 4 yaşına kadar seslendirme düzenini, 8 yaşına kadar da cümle yazım ve sözcük yapım düzenini ve 12 yaşına kadar da tümce yapım düzenini artık yaşamı boyunca bir daha yeni birimler ya da kurallar öğrenmeye gereksinim duymaksızın tüm yetkinlikleriyle kavramış olmaktadır (Başkan, 1977:638). Oysa yabancı dil öğrenen biri ile anadilini öğrenen çocuğun elindeki olanaklar aynı değildir. Böyle bir durumda anadili öğrenimi sürecindeki koşulların yapay bir biçimde sağlanabilmesi işe yarayabilir. Bu yolun izlenmesi bir dizi güçlükleri ve yanlış yapma olasılığını da birlikte getirir (Ergenç, 1983:195).

Dil taklit yoluyla öğrenilip uygulandığından, onu ilk öğrenmeye başlayan çocuğun tüm dikkati, sözcük ve sözcük dizilerini elden geldiğince doğru söyleme ve giderek uygun durumlarla karşılaşılınca onları doğru olarak kullanabilmeye yöneliktir. Dolayısıyla belirli sözcükler ve onlarla yapılan diziler ezberlenmekte ve çeşitli durumlarda doğrulukları denenmektedir. Bir bakıma deneme yanılma yöntemi uygulanmaktadır (Tosun, 1983:220).

Yabancı bir dili öğrenmeye çalışan bir kimse, bir dili (anadilini) zaten bilmektedir. Yabancı dili öğrenirken anadilini bir yana bırakamaz. Yabancı dilin edinimi, bütünüyle yeni ve başka biçimli bir iletişim türünün öğrenimi değildir.

Öğrenen, yabancı dil kullanımında gereken çeşitli koşulları yerine getirebilmek için yabancı dilde, anadilindeki iletişim işlevlerinin aynen uygulanmasını ister. Bu kimse iletişim farklılıklarından ötürü her iki dilin anlam ve anlatım yapılarında da benzerlik arar. Bu beklentinin gerçekleşmesi, öğrenim olgusunu kolaylaştırır. Yapısal farklılıkların olduğu yerde ilk dilin özelliklerinin ikinci dile aktarılması eğilimi doğar (Ergenç, 1983:196).

XX. yüzyılda yapılan araştırmalar, anadili edinimi ile yabancı dil öğrenimi arasında doğrudan, küresel benzeşmeler olmamasına karşın, yabancı dil öğreniminin anadili ediniminden tümüyle farklı bir öğrenme süreci olmadığını göstermiştir. Yabancı dil öğrenimi, insan öğrenmelerinin sadece bir tanesidir. Bilişsel ve duyuşsal değişkenlikler içerir. Kişinin öğrenme stratejilerine ve biçemlerine yakından bağlıdır. İkinci bir kültür öğrenimiyle iç içedir. Dilsel girişim gösterir. Yabancı dil öğrenimi, hem anlamlar ve seslerden oluşan yeni bir dilsel dizgenin edinimi, hem de bu dizgeye ilişkin konuşma kurallarını uygun ve geçerli olarak kullanılması demektir (Tura, 1983:15).

4.DİLBİLİM VE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ

Çalışmanın konusu, Arapça ve Türkçe cümle karşılaştırması ve Türk öğrencilere Arapça cümle öğretimidir. Çalışmada iki dilin cümle çeşitleri üzerine karşıtsal çözümleme yöntemi uygulanacaktır. Karşıtsal çözümleme (contrastive analysis) dilbilimin bir alanıdır. Dolayısıyla bu başlık altında dilbilim ile yabancı dil öğretimi arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Eski çağlardan beri dil konusunda yapılan bilimsel çalışmaların yabancı dil öğretimindeki sorunları çözebileceğine inanılmıştır. Günümüzden iki bin yıl kadar

gerilere bakıldığında Yunancanın Latinlere çeviri yoluyla öğretildiği görülecektir (Sebüktekin, 1980:241-242).

Hızla gelişmekte olan betimlemeli dilbilimin amacı dili öğretmek değil betimlemektir. Yabancı dil öğretiminde, amaç dilin betimlenmesine duyulan ihtiyacı yine betimlemeli dilbilim karşılamaktadır. Öte yandan, öğrenim konusu, ruhbilimin inceleme alanı içindedir. Ruhbilim tarafından geliştirilecek tutarlı bir öğrenim kuramıyla buna dayalı bir dil öğrenim kuramı, yabancı dilin nasıl öğretileceği sorusuna yanıt getirecektir (Sebüktekin, 1980:244).

Tura'ya göre (Bkz. 1983:8-9) dilbilimci, dil denilen çok yönlü olgunun doğasını anlamaya, onun fiziksel, ruhsal ve toplumsal niteliklerini açıklamaya çalışır; kuramlar ve modeller geliştirir. Bunu yaparken de felsefe, insanbilim, dahası matematik gibi bilim dallarından yararlanır. Aslında ona göre bu ilişki karşılıklıdır. Dil olgusuyla yalnızca dilbilimciler ilgilenmezler. Felsefeciler, ruhbilimciler, toplumbilimciler ve dil öğretimiyle uğraşanlar da dille ilgilenmişlerdir, ilgilenmektedirler. Bu bağlar, değişen ilgilere ve bir bilim dalının diğeri üzerindeki etkisine paralel olarak, bazen artmış, bazen azalmıştır; ancak hiç kesilmemiştir. Örneğin, son yıllarda bir yandan dilbilim ve toplumbilim, bir yandan da dilbilim ve ruhbilim arasındaki ilişki gittikçe yoğunluk kazanmakta; bu ilişki de dil öğretimine yansımaktadır.

Dilbilimciler insan dilinin ne olduğunu, doğasını, nasıl öğrenildiğini, insanın yaşamında ve çevresinde nasıl bir rol oynadığını, öğretimini/öğrenimini araştırırlar. Yabancı dil öğretimi dilbilimsel bilginin öğretime uygulandığı bir etkinliktir. Dolayısıyla dil öğretimiyle uğraşanlar dilin ne olduğunu açıklamaya çalışan çağdaş dilbilgisi kuramlarını ayrıntılarıyla bilmekle kalmayıp, dilbilim

araştırmalarını yönlendiren, değişik öğretim yöntemlerinin, dil programlarının, ders araç gereçlerinin ortaya çıkmasına yol açan temel felsefeyi de anlamak zorundadırlar. Bu temel felsefeyi kuramsal dilbilim, ruhbilim ve toplumbilimdeki araştırma, yöntem ve bulgular ile eğitimdeki akımlar oluşturur. Örneğin, kuram ve yöntem açısından ruhbilim ile dilbilim arasında yıllardır süregelen ve yabancı dil öğretimine de yansıyan sıkı bir ilişki söz konusudur (Tura, 1983:9).

Ruhbilim ve dilbilim birbirinden tamamen ayrı disiplinler değildir. Çağdaş dilbilim ve ruhbilim araştırmaları bu iki disiplinin felsefeleri ve yaklaşımları arasında ilgi çekici benzerlikler tespit etmiştir. Bunlar yabancı dil öğretiminin eğitimsel temellerini oluşturmaktadır (Tura, 1983:9-10). Bundan dolayı, yabancı dil öğretimine bilimsel yaklaşım, ruhbilim ve dilbilimde yapılan araştırmaları ve gelişmeleri izlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu açıklamalar gösteriyor ki, her dil öğretimi yaklaşımının temelinde belli ruhbilimsel ve dilbilimsel kuramlar vardır. Dil öğretimine çağdaş yaklaşımlar ruhbilim, dilbilim ve de eğitim alanındaki akımlara paralel olarak gelişmiştir. Öğrenci merkezli öğretim, öğrencinin nitelik ve gereksinimlerine, öğrenci öğretmen ilişkilerine öncelik tanır. Bu yaklaşıma göre düzenlenen ders programlarında sınıf etkinlikleri ve ders araç gereçleri aracılığıyla dilin anlamlı bağlamlarda insan iletişimini sağlayacak biçimde öğrenilmesi ve öğretilmesine ağırlık verilmektedir.

Dilbilim, ruhbilim ve eğitim gibi birbiriyle ilişkili disiplinlerden yabancı dil öğretimi kuramı ortaya çıkmaktadır. Dilbilimde ortaya çıkan yeni akımlar yabancı dil öğretiminde izlenen yöntem ve etkinlikleri etkilemektedir. Dilbilim,

ruhbilimdeki gelişmelerden etkilendiğinden bu etkiler doğal olarak dil öğretimi uygulamalarına da yansımaktadır.

Kısacası dilbilimin dil öğretimine uygulanması çok yönlü bir konudur. (Kocaman, 1978:16). Yine de denilebilir ki, dilbilimin kullanılabilir özelliklerinden en önde geleni dillerin öğretimidir.

5. EVRENSEL DİLBİLGİSİ VE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ

Diller arasında görülen benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler daima dil araştırmacılarının dikkatlerini çekmiştir. Bu çalışma iki dile (Arapça ve Türkçeye) ait bir dilbilgisi konusunu (cümle çeşitlerini) karşıtsal çözümleme yöntemi ile karşılaştırmayı hedeflemektedir. Söz konusu karşılaştırma yapılırken bir takım ortaklık ve farklılıkların olduğu varsayılmıştır. Ortaklıkların/benzerliklerin olabilmesi ihtimali, bütün diller arasında ortak noktaların varlığına işaret etmektedir. Bütün dillerde ortak noktaların bulunması dil evrenselliklerini akla getirmektedir. Kuşkusuz çalışmanın esas konusu evrensel dilbilim değildir. Dolayısıyla evrensel dilbilimi detaylı bir şekilde burada sunmak amacın dışında kalacağından sadece konuyla olan ilişkisinden bahsedilecektir.

İnsan doğuştan dil yetisine sahip bir varlıktır. Sahip olduğu bu yeti herhangi bir dil ile sınırlı değildir. Birey doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu toplumun dilini yaşayarak öğrenir (Çağlar, 1979:131-132). Anadili ediniminde içinde doğup büyüdükleri çevre ve koşullar ne denli ayrı olursa olsun çocukların, dilleri aynı süreçlerden geçerek öğrendikleri görülür (Tura, 1983:9). Dolayısıyla insanoğlunda ortak dil yetisinin ve dil öğrenme sürecinin olması evrensel dil verilerinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Evrensellik, dilin en önemli niteliklerinden birisidir. Bu önemli özelliğin kanıtları azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin tüm diller cümleleri iç içe ekleyerek uzun cümleler yapabilmektedir. Hemen her dilde cümleler, sözcükler vardır. Özne - yüklem ilişkisi tüm dillerde bir gramer ilişkisi gibi görünmektedir. Üstelik çocuklarda dil gelişimi - dil öğrenme yeteneklerindeki farklılığa karşın-değişik kültür, dil ve çevrede benzerlikler göstermektedir. (Kocaman, 1978:12-13).

Dil evrensellikleri kavramı, bir dilbilimsel disiplin olarak bütün dillere ait genel özellikleri içermektedir. Çağdaş dil biliminde dil evrensellikleri, geniş bir biçimde 60-70'li yıllarda eski Sovyetler Birliği ve Amerika'da araştırılmış, bugün bu araştırmalar hala devam etmektedir. Dil evrenselliklerinin incelenmesi, dünya dillerinin yapı bakımından sistemli olarak araştırılmasına büyük olanak sağlamıştır (Musaoğlu, 2000:53-54).

Dil evrensellikleri teorisi, bir takım dilbilimsel esaslara dayandırılmaktadır. Bu esaslara göre bütün insan dilleri bir takım genel özelliklere sahiptir. Özne ve yüklem arasındaki ilişkiler, iyelik, belirlilik-belirsizlik, çoğulluk-tekillik kategorileri bunlardan sadece birkaçıdır. Bütün dillerde dil yapısının genel özellikleri bulunmaktadır (Musaoğlu, 2000:53-54).

Aydın'a göre (1997:28-29) evrensel dilbilgisi anadili ile yabancı dildeki ilkeleri ortaya koyarak yabancı dil öğrenimini kolaylaştırır. Evrensel dilbilgisinin iki temel özelliği dil öğretiminde doğrudan işe yaramaktadır. Bunlardan biri diller arasındaki benzerlikler, diğeri ise farklılıklardır. Öğrenci ortak olan ilkeleri yeniden öğrenmek zorunda kalmaz. Evrensel dilbilgisi ilkelerine uygun iyi bir

anadili eğitimi yapılırsa, yabancı dil öğretiminde geriye kalan şey sadece farklılıkları öğretmektir.

Dil, her şeyden önce bildirişim sağlayan bir yapıdır. Her dil evrensel dilbilgisinin özelliklerini taşıdığından, yabancı dil öğretiminin de dilbilimin genel ilkelerinden etkin biçimde yararlanması, programların bu özellikler göz önünde bulundurularak tasarlanması en gerçekçi yaklaşım sayılmıştır (Vardar, 1983:4).

6. YABANCI DİL ÖĞRETİMİ VE DİLBİLGİSİ

Çalışmamızın alanı bir dilbilgisi konusu olan *cümle* olduğu için dilbilgisinin yabancı dil öğretimindeki yerini tespit etmekte fayda vardır. Zira yabancı dil öğretiminde dilbilgisinin gerekliliği tartışılan bir konudur. Aslında dilbilgisinin gerekli olup olmadığı tartışması sadece yabancı dil eğitimi için değil, anadili eğitimi için de tartışılan bir konudur.

Dilbilgisi kelimesi için *gramer* kavramı da yaygın olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bunun yanı sıra Türkçede 'gramer' sözcüğü bilim dalı adı olarak sık sık 'dilbilgisi' ya da 'betimlemeli dilbilim' sözcükleriyle aynı anlamda da kullanılmaktadır (Sebüktekin, 1980:241).

Dilbilgisi teriminin birçok anlamı mevcuttur (bkz. Sezer, 1995:35-36). Bir dilin çeşitli birimleri arasında var olduğu gözlenen ya da sezilen örgüyü açıklamak üzere oluşturulmuş karmaşık kurallar dizgesine o dilin grameri denir (Sebüktekin,

1980:241). Bir dil düzeneğindeki² bağlantıları saptayan ve belirleyen kurallar topluluğu o dilin "gramer"ini (dilbilgisini) oluşturmaktadır (Başkan, 1983:141).

İşlevsel yöntemde dilbilgisinin yeri olmadığı düşünülmektedir. Aslında sadece ikinci plana itilmiştir. Buna rağmen dilbilgisinin dil öğretimindeki vazgeçilmezliği her zaman kabul edilmektedir. Dilbilgisi salt biçimsel bir düzenek değil, belirli işlevleri yerine getiren bir düzen olarak algılanmaktadır. Amaç iletişim olduğuna göre, dilbilgisi çalışması da ancak iletişime katkıda bulunduğu ölçüde yararlıdır (Holden, 1977).

Yabancı dil öğretiminde kullanılmak üzere betimlemeli dilbilimden yalnızca amaç dilin grameri istenmemektedir. Günümüzdeki yaklaşımlara göre, yabancı dil öğretiminin amacı ne olursa olsun, en azından amaç dili ile anadilinin gramerlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yabancı dil öğretiminde anadili grameri çok önemszenmektedir. Bunun nedeni, amaç dille anadilinin karşılaştırılarak aralarındaki ortaklık ve aykırılık(farklılık)ların saptanmasıdır. Bununla, yabancı dil öğretiminde ortaya çıkacak birçok güçlüğü önceden kestirilmesi hedeflenmektedir. Bu güçlükler belirlendikten sonra bunlara çözümler sunulabilir. İşte bu görevi ifa edecek olan, karşıtsal dilbilimdir (Sebüktekin, 1980:243).

Aslına bakılırsa dilbilgisinin öğretilip öğretilmemesi tartışmaları çok gerçekçi görülmemektedir. Çünkü dil öğretildiği zaman dilbilgisi zaten öğretilmiş oluyor. Bunun aksi mümkün görülmemektedir. Bu durumda dilbilgisi öğretilmelidir (Sezer, 1995:35-36).

² Dil düzeneği, bir dildeki birimlerin birbirleri ile olan karşılıklı bağlantılarının çeşitlilik göstermeleri sonunda biçimlenmiş olan bir ilişkiler örgüsüdür. Bkz. Başkan, 1983:141

7. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME

Karşıtsal çözümleme, karşılaştırma yöntemini kullanarak diller arasındaki ayrışan ya da benzeşen noktaları ortaya koymaya çalışan, (Yücel ve Erişek, 2003:30) temeli yapısalcı dilbilime dayanan (Bayraktaroğlu, 1979: 4) bir dilbilim dalıdır. İngilizce "*contrastive linguistics*" kavramı dilimize *karşıtsal/ayrımsal dilbilim* olarak aktarılmıştır. Karşıtsal dilbilimin esas amacı *iki ya da daha fazla dili birbirleriyle karşılaştırarak bunlar arasındaki ayrılıkları/karşıtlıkları/farklılıkları ve benzerlikleri belirlemek, bunları çeşitli yönlerden irdelemektir* (Yücel ve Erişek, 2003:30). Sebüktekin de karşıtsal dilbilim "*iki ya da daha çok dilin dizgesel bir karşılaştırılması aracılığıyla bu dillerin her alanındaki (...) benzerlik ve farklılıkları*" saptamaya çalışan bilim dalı olarak tanımlamaktadır (1990:15. Akt. Yücel ve Erişek, 2003:30).

Değişik ülkelerdeki öğrencilerin, aynı yabancı dili öğrenirlerken, değişik güçlüklerle karşılaştıkları artık hiçbir dilbilimcisinin yadsıyamayacağı bir gerçektir. Örneğin, İngilizce öğrenen bir Japon, Arap ve Yugoslav öğrencinin karşılaşacakları sorunlar dilbilimsel açılarından birbirinden farklı özellikler gösterir.

Bu nedenle, birçok ülke, karşıtsal inceleme alanında yapılan hem kuramsal hem de deneysel araştırmalar sonucu öğretim yöntemlerini ve kullandıkları gereçleri kendi gereksinimlerine göre kendileri hazırlamaktadır. Güçlüklerin neler olduğu, nerelerden ve nasıl kaynaklandıkları önce çeşitli dilbilimsel açılarından araştırılmaktadır. Bunların öğrenim sırasında önlenmesi amacıyla, elde edilen sonuçlar çeşitli deneylerden geçirilip daha sonra öğretim gereçlerinin hazırlanmasında kullanılmaktadır. İşlenecek konulara önceden saptanmış olan güçlük dereceleri oranında ağırlık verilerek konuların sunuş sırası aynı biçimde

kararlaştırılmaktadır. Yabancı dil öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve bunların meslek eğitimleri de aynı temel ilkeler ışığında yapılmaktadır. Kısaca, birçok ülke yabancı dil öğretim politikalarını karşıtsal dilbilim yoluyla geliştirmektedir (Bayraktaroğlu, 1979:9-10).

Dilbilimin bir dalı olan karşıtsal çözümlene (contrastive analysis) diller arasındaki benzerliklerden çok farklılıklarla ilgilidir. Karşıtsal çözümlene ne dil aileleriyle ne de dilin tarihiyle ilgilenir. Dolayısıyla eş zamanlıdır. Karşıtsal çözümlene, karşıtsal (karşılaştırmalı değil) iki değer sınıflandırması yapmayı amaçlayan ve dillerin karşılaştırılabileceği teorisi üzerine kurulan bir dilbilim girişimidir. Her zaman iki dille ilgilidir (James, 1980:1-3).

Lado (1957:1) dillerin ve kültürlerin düzenli olarak karşılaştırılmasının gerekliliğini açıklarken teorisinin esasını, Fries'in anadili ve hedef dil arasında yapılacak düzenli karşılaştırma hakkındaki fikirlerine dayandırır. O, yabancı dil öğrenmenin kolaylık ve zorluğunu anadili ile yabancı dil arasında yapılacak düzenli karşılaştırmanın ortaya koyacağı teorisinin kendisi tarafından dil başarı sınavlarının hazırlanmasına uygulandığını belirtir (Bkz. Lado, 1951).

Daha sonra Lado (1957:2), kendi kitabının teorisini ise şöyle açıklar:

“Kişiler anadilleri ve kültürlerindeki kalıplar ile anlamlar ve bu kalıplar ile anlamların dağılımlarını yabancı dil ve kültürlerine aktarmaktadırlar. Bu aktarımı, gerek aktif olarak yabancı dili konuşur ve kültürüne göre davranırken, gerekse, pasif olarak, o dili ve kültürü sahiplerinin konuşma ve davranışlarından anlamaya çalışırken yaparlar.”

Anadili ile amaç dil arasındaki farklılıkları inceleyen karşıtsal dilbilim, *karşıtsal çözümlene tezleri (contrastive analysis hypothesis)* başlığı altında; güçlü

(the strong), zayıf (the weak) ve orta görüş (the moderate version) olmak üzere üç tez ileri sürülmüştür (Keshavarz, 1994:8-12 Akt. İşler, 1996c:22). Bu tezlerden *güçlü görüş*, anadili ile amaç dil arasındaki farklılık arttıkça anadili girişiminin artacağını ileri sürmektedir (Lado, 1957). *Zayıf görüş*, anadili girişimine diller arasındaki farklılığın değil, amaç dilin kurallarının tam öğrenilmemesinin yol açtığını söylemektedir (Newmark, 1970:219-227). *Orta görüş* ise, anadili girişiminin iki dil arasındaki farklılığın çokluğundan değil, bilakis azlığından kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Oller, 1970:183-189).

Bu üç görüşün her biri dil öğretiminde karşılaşılan zorlukları farklı bakış açılarıyla ele alsalar da, ortak oldukları bir nokta var ki o da, yabancı dil öğreniminde anadilden amaç dile yapılan aktarımdır. Bu girişimin sebebi hususunda farklı düşünceler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin her birinin kendi bakış açısından haklılık payı vardır. Zayıf görüşe göre anadili girişiminin nedeni diller arasındaki farklılık değil, amaç dil hakkındaki bilgi eksikliğidir. Güçlü görüş ile orta görüş ise bu konuda birbirine zıt düşünceler ileri sürmüşlerdir. Güçlü görüşe göre diller arasındaki farklılık arttıkça anadili girişimi artar. Buna karşın orta görüşe göre, diller arasındaki farklılık azaldıkça yani benzerlik arttıkça anadili girişimi artar (İşler, 1996c:22-23). Kuşkusuz her üç görüşü destekleyen kanıtlar mevcuttur. Dolayısıyla birini diğerine tercih etmek ya da birini diğerinden üstün tutmak doğru bir yaklaşım değildir.

Teorinin ortaya atıldığı ilk zamanlarda yabancı dil derslerinde yaşanan öğrenim sorunlarının anadili ile yabancı dil arasında farklılığın en çok olduğu alanlarda görüldüğü gibi bir düşünce egemen olmuştur (Sternemann, 1983:36).

Bundan dolayı karşıtsal dilbilim sadece diller arasındaki farklılıkları inceleme işine koyulmuştur. Farklı görüşler buna sonradan eklenmiştir.

Helbig (1981:73) de yabancı dil derslerinde yaşanan sorunların yalnızca her iki dilin büyük farklılık gösterdiği alanlarda yaşandığı görüşüne katılmamakta, benzer ya da çok az farklılığın görüldüğü alanlarda da çok büyük öğrenim sorunlarının yaşandığını ileri sürmektedir.

Klein (1992:37) ikinci dil edinimiyle ilgili açıklamalarda bulunurken karşıtsal çözülemeyi de incelemiştir. Ona göre anadili ile hedef dil arasındaki benzeşmenin dil öğrenimine olumlu katkıda bulunduğu, farklılıkların ise olumsuz etki ettiği varsayımı doğru değildir. O, anadili ile yabancı dilin çeliştiği alanda öğrenim zorluklarının yaşanabileceğini benimsemekle birlikte, bu gibi farklı yapıların çok zor öğrenildiği görüşüne katılmamakta ve benzer, örtüşen yapılardan oluşan alanlarda da benzeri sorunların yaşanabileceğine işaret etmektedir.

Lado (1957:2),

“Yabancı dil öğrenmeye başlayan öğrenci bu dilin bazı özelliklerinin kendisine kolay, kimi özelliklerinin ise zor geldiğini görecektir. Öğrenciye anadiline benzeyen olgular kolay, farklı olan olgular ise güç gelecektir.”

diyerek teorisinin öğretim açısından önemini vurgulamaktadır.

Lado'nun bu görüşü karşıtsal çözüleme hakkında ortaya konan görüşlerden ilki olup *strong version/güçlü görüş* olarak bilinir. Buna göre iki dil arasındaki farklılık anadili girişimine (interference) neden olacaktır. Stockwell ve arkadaşları (1965, akt. İşler, 2002a:126) bu görüşün savunucularındandır. Bu görüşe göre, anadili ile amaç dil arasında yapılacak

karşıtsal çözümlleme ile yabancı dil öğreniminde karşılaşılan güçlükler önceden belirlenebilir.

Fries (1945) de

“Yabancı dil öğretiminde en etkili araç, anadili ile hedef dilin karşılaştırılması sonucu elde edilen malzemeler ışığında hedef dilin bilimsel çözümlemesine ilişkin hazırlanan verilerdir.”

diyerek anadili ile hedef dilin yabancı dil öğretimdeki yerini tespit etmiştir.

Newmark'la (1956:219-227) yaygınlaşan *zayıf görüş (weak version) güçlü görüşten* farklıdır. Bu görüşe göre iki dil arasındaki farklar, öğrencinin yanlışlarına sebep olan temel etken değildir. Öğrenci hedef dilde iyi bilmediği bir konuyu kullandığında anadilinden destek alarak hata yapar. Bu, anadili girişimi olarak değil, hedef dilin henüz öğrenilmemiş yönü olarak görülür. Dolayısıyla zayıf görüş, hedef dilde yapılan yanlışların anadilindeki kuralları yansıttığını varsayar ve anadili girişiminin varlığını yadsır. Bu görüşe göre anadili bilgisi amaç dilin öğrenilmesini zorlaştırmaz aksine kolaylaştırır.

Güçlü görüşe göre yabancı dil öğrenimindeki güçlükler önceden belirlenebilir. Oysa zayıf görüş böyle bir şeyi kabul etmez. Zayıf görüş anadili girişiminden elde edilen verileri iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıkları izah etmede kullanır. Dolayısıyla anlaşılıyor ki zayıf görüş de güçlü görüş gibi anadili girişimini kabul etmekte ve yabancı dil öğreniminde karşılaşılabilecek güçlüklerin nedenini açıklayabileceğine ihtimal vermektedir. Zayıf görüşe göre dil öğreniminde karşılaşılabilecek kimi güçlükleri önceden belirlemek mümkün görünse de güçlüklerin tamamını öngörmek imkânsızdır. Dolayısıyla zayıf görüş

güçlüklerin sonradan (a posteriori) daha yararlı bir şekilde açıklanabileceğini ileri sürer. Zayıf görüşün -güçlüklerin önceden belirlenebileceğini dile getiren- güçlü görüşten bu yönüyle de ayrıldığı görülür (Wardaugh, 1970:123-130; Brown, 1980:157. Akt. İşler, 2002a:126-127).

Orta görüş (*moderata version*) olarak bilinen üçüncü görüş önceki iki görüşü uzlaştırmaya çalışır. Oller ve Ziahosseiny (1970:183-189) tarafından ortaya konmuş olan bu görüşe göre, anadili ile amaç dil arasındaki farklılık az olunca sınıflandırma güçlüğü çekilir. Böyle olunca öğrenci çok az farklılık gösteren durumları sınıflandırmakta güçlük çeker ve yanlış genellemelere yönelir. Birbirine tam bir şekilde uyan konularda öğrenci doğru genelleme yapar. Dolayısıyla bu görüşe göre yabancı dilin öğrenilmesi en güç olan yönleri anadili ile çok az farklılık gösteren yönleridir (Dede, 1983:124-125; İşler, 2002a:126-127; Ayrıca bkz. İşler, 1996b).

Oller ve Ziahosseiny 1969'da çeşitli ülkelerden LosAngeles'teki Kaliforniya Üniversitesine gelmiş olan yabancı öğrencilerin girdikleri İngilizce yerleştirme sınavındaki yazım yanlışlarını değerlendirerek bu sonuca varmışlardır. Sınava giren 356 öğrenciden 158'i anadilinde Latin yazı dizgesini kullanmakta, 198'i ise başka yazı dizgeleri kullanmakta idiler. Birinci küme Almanca, Slavca ve İspanyolca gibi Latince'den gelme dilleri konuşan öğrencilerden; ikinci küme ise Çince, Japonca, İbranice ve Arapça konuşan öğrencilerden oluşmakta idi. Birinci kümedeki öğrencilerin anadili yazı dizgesi ile İngilizce yazı dizgesi çok az farklılık gösterdiğinden, doğru genelleme yapma olanağı azalacak, buna karşın anadilinden aktarma artacaktır. Bu nedenle de bu öğrenciler anadili Arapça, Çince gibi Latin yazı dizgesi kullanmayan öğrencilerden daha çok yanlış yapacaklardır.

Demek ki anadili ile amaç dil arasındaki farklılığın çok olması anadili girişimine neden olmamakta, tersine farklılık azaldıkça doğru genelleme yapabilme olasılığı azaldığından öğrenci anadilinden aktarma yoluna başvurmuştur (Brown, 1980:158-160. Akt. Dede, 1983:124-125).

Yukarıda adı geçen üç görüşün hangisi tercih edilirse edilsin anadili ile amaç dilin karşıtsal çözümlemesi sonucu elde edilen farklılık ve benzerliklerin değerlendirilmesi; amaç dilin hangi yönlerinin öğrenciye güç, hangi yönlerinin kolay geleceğinin saptanması gerekir. Ancak yalnızca iki dil arasındaki benzer ve farklı kuralların dizelgesini yapmak öğretime katkı bakımından çok fazla değer taşımaz. Bu benzerlik ve farklılıkların derecelerine göre güçlük sıra düzenlemesinin yapılması ve öğretim gereçlerinin ona göre hazırlanması gerekir (Dede, 1983:125).

Önceleri yapılan dil karşılaştırmalarında öğrenim sorunlarına yol açtıkları gerekçesiyle yalnızca farklılıklar saptanmaya çalışılmışken, benzer alanlarda da öğretim sorunlarının yaşandığının saptanmasıyla birlikte farklılıklar ve benzerlikler aynı ölçüde incelenmiştir (Yücel ve Erişek, 2003:32).

Bütün bu çabaların temeldeki varsayımı -yukarıda da belirtildiği gibi- yabancı dil öğrenen bir kişinin kendi anadilinin 'müdahalesi' (anadili aktarımı) ya da hedef dilden yapılacak aktarım ile karşılaşacağı düşüncesidir. Bunun, anadili ile yabancı dil arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı; bu nedenle, iki dili sesbilimi, anlambilimi ve sözdizimi gibi açılardan önceden karşılaştırıp, bundan elde edilen sonuçların öğretim yöntemlerinde kullanılmasıyla, öğrenim güçlüklerinin ortadan kalkacağı ileri sürülmüştür (Bayraktaroğlu, 1979:2).

8. KARŞITSAL DİLBİLİM TARİHİ

Dilbilim alanındaki çalışmalar ikinci dünya savaşından sonra artarak devam etmiştir. Bu süreçte yabancı dil öğrenimine/öğretimine yönelik artan ilgi dilbilim çalışmalarına yeni boyutlar kazandırmıştır. Uygulamalı dilbilim bu çalışmalar arasında en fazla ilgiyi gören alan olmuştur. Uygulamalı dilbilim çalışmaları bağlamında ortaya çıkan karşıtsal dilbilim anadili ile hedef dilin benzer ve farklı yönlerini incelemiştir (İşler, 2002a:124).

Karşıtsal dilbilimin, Amerika'da yapısal dilbilimin 1950'lerde yabancı dil öğretime etkisi sonucu gelişme göstermeye başladığı söylenebilir. (Bayraktaroğlu, 1979:3). C.C. Fries, *Teaching and Learning English as a Foreign Language* (1945:9) adlı kitabında “Amaç dilin bilimsel betimlemesi, bu betimlemenin anadili ile dikkatlice karşılaştırılması neticesinde elde edilen veriler ışığında hazırlanan gereçler dil öğretiminde en etkili gereçlerdir.” diyerek yabancı dil öğretiminde karşıtsal dilbilime duyulan ihtiyacı ilk kez açıklamıştır. *Languages in Contact: Findings and Problems* (1953) adlı kitabında Uriel Weinreich, Fries'in ileri sürdüklerini geliştirdi. Bunun akabinde, Robert Lado *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers* (1957) kitabını yayımladı. Bu kitap, uygulamalı dilbilimde çok etkili oldu. Lado (1957:3), Fries'in tespitlerini eserinde nakletti. Ayrıca “*Ders kitabı; dilbilgisel yapı, telaffuz, söz varlığı ve kültürel içerik bakımından aşamalı olmalıdır.*” diyerek yabancı dil öğretim kitabının nasıl olması gerektiğini belirtti.

Lado'nun *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers* (1957) adlı kitabı karşıtsal dilbilimin, diğer bir deyişle modern uygulamalı karşıtsal dilbilim çalışmalarının başlangıcı olarak bilinir. Bu kitap aynı

zamanda *karşıtsal çözümleme (contrastive analysis)*'in da başlangıcı kabul edilir (İşler, 2002a:124). Onun bu eserinin ardından kısa bir süre sonra Charles A. Ferguson'un editörlüğü ve Washington'da bulunan "*Center for Applied Linguistics of the Modern Language Association of America*" adlı merkezin himayesinde karşıtsal yapı serisi (*contrastive structure series*) çalışmaları başlar (James, 1980:8). Bu seri İngilizce ile Amerika'da öğretimi yaygın olan beş dil Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça ve İspanyolca arasındaki benzerlik ve farklılıkların betimlemesini yapmayı amaçlamış ve bu alanda art arda eserler yayımlamıştır.³

Karşıtsal dilbilim alanında altmışlı ve yetmişli yıllarda sempozyumlar düzenlenmiştir.⁴ Sonraki yıllarda bu alandaki çalışmalar nispeten azalma göstermişse de günümüzde hala devam etmektedir.

Karşıtsal çözümleme, pek çok ülkede dil öğretimi alanında en yaygın araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bunlara karşı duyulan ilgi bugün bile sürmekte ve araştırma konuları genel dilbilimin getirdiği yenilikler ışığında günden güne daha da artmaktadır (Bayraktaroğlu, 1979:9-10).

³ İşler (2002a:124, dipnot 5) şu kaynaklardan bahsetmektedir: W. G. Moulton. (1962). *The Sounds of English and German*, Chicago; H. L. Kufner (1962). *The Grammatical Structures of English and German*, Chicago; R. P. Stockwell – J. D. Bowen – J. W. Martin. (1965). *The Grammatical Structures of English and Spanish*, Chicago; F. B. Agard – R. J. Di Pietro. (1966). *The Sounds of English and Italian*, Chicago; F. B. Agard – R. J. Di Pietro. (1966). *The Grammatical Structures of English and Italian*, Chicago.

⁴ Bu alandaki çalışmalara *Foreign Language Learning*, *Modern Language Journal*, *ALATIS*, *IRAL*, *English Language Teaching*, *TESOL*, *Language Sciences* gibi dil dergilerinde rastlandığı gibi, bu konudaki yazı veya bildirileri bir arada sunan kitaplar da bulunmaktadır. Söz gelimi Gerhard Nickel'in editörlüğünde yayımlanan (*Papers in Contrastive Linguistics*. Cambridge. 1971.) adlı eser, Uluslararası İkinci Uygulamalı Dilbilim Konferansının karşıtsal dilbilim bölümünde sunulan bildirileri içermektedir. Ayrıca James E. Alatis'in editörlüğünü yaptığı (*Monograph Series on Languages and Linguistics, Contrastive Linguistics and its Pedagogical Implications*, Georgetown University. 1968.) eserde adı geçen üniversitede 1968 yılında 15 ve 16. sı yapılan yuvarlak masa toplantılarında karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümleme alanında sunulan 14 bildiri toplu halde yayımlanmıştır. Bundan başka Betty Wallace Robinett ile Jacquelyn Schachter'ın editörlüğünde yayımlanan (*Second Language Learning Contrastive Analysis, Error Analysis and Related Aspects*, Ann Arbor, Michigan. 1990.) başlıklı kitapta karşıtsal çözümleme alanında yayımlanan çeşitli yazılar bulunmaktadır. Bkz. İşler, 2002a:124 (dipnot 6)

9. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEMENİN DİL ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Dilbilimin bir dalı olan karşıtsal çözümlemenin/dilbilimin dil öğretimindeki önemi yadsınamaz. Bu başlık altında bu dalın dil öğretimine olan katkıları ele alınacak, dil öğretiminde nereye kadar müdahale olanağının olduğu ortaya konulacaktır.

Michigan Üniversitesinin bazı hocaları, 1950’li yıllarda çeşitli dillerin karşıtsal çözümlemesinin gerekliliği düşüncesini başlattı. Bu düşünceyle hareket eden çalışmaları kısa süre içinde hız kazandı. Amaç, öğrenciye neyin öğretilmesi gerektiğinin cevabını bulmaktı. Lado (1961) bu akımın öncülerindedir. Karşıtsal çalışmaların boyutunu yabancı dil sınavlarına da taşımış olan Lado, söz konusu sınavların karşıtsal çözümlemenin verilerini esas alarak hazırlanmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

Lado karşıtsal çözümlemenin daha çok dil sınavlarına katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra yabancı dil öğreniminde karşılaşılan zorlukları belirlemeye de katkısının olacağı düşüncesindedir. Ona göre bu katkı ancak anadili ile hedef dil arasında yapılacak karşıtsal çözümlemelerle olabilir. Dilbilgisine, dilbilgisel yapılar olarak bakış, öğrencilerin yabancı dili öğrenirken karşılaştıkları sorunları belirlemede amaç dilin dilbilgisel yapılarının anadilin yapılarıyla karşılaştırılmasına yol açmıştır. Söz konusu karşılaştırmadan elde edilen sonuçlar doğal olarak ölçülmesi gerekli hususları haber verecektir. Lado, çoğu kimsenin yabancı kültür anlayışının sınavla ölçülemeyeceği düşüncesinde olduğunu ifade eder. Ancak bu görüşü reddeder ve alanın yeniliğine rağmen, anadili ile yabancı dil kültürü arasında yaptığı

karşılaştırma sonucunda zaman zaman kültürel anlayışta hatalar olduğunu belirler. O, mevcut araçlar kullanılarak bu alanda daha kapsamlı sınavlar hazırlanacağı düşüncesindedir (İşler, 2002a:128-129).

Karşıtsal çözümlemenin ortaya çıkmasında yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunların payı büyüktür. Karşıtsal dilbilim, anadilini ve hedef dili incelemeye alarak sorunlara çözümler üretmeye çalışır. Her iki dilden (anadili ve yabancı dilden) kaynaklanan öğrenim zorluklarını, öğrenim sırasında yapılan yanlışlıkların daha çok hangi alanda, ne oranda niçin yaşandığının ön saptamasını yapar, bu tür sorunların üstesinden gelebilmek için önceden önlemler alınmasına olanak sağlar. Diller arası benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak ikinci dil ediniminin hem ders kitabı hem de ders içi durumu bazında yeniden yapılanmasına yardımcı olur (Yücel ve Erişek, 2003:30-31). Karşıtsal çözümleme elde ettiği bu verileri öğretmen ve öğrencinin hizmetine sunar (Sebüktekin, 1978:13; Yücel ve Erişek, 2003:30-31).

Karşıtsal çözümlemeyle ilgili kimi zaman yanlış anlaşılmalarda olmuştur. Örneğin, karşıtsal çözümlemeye, yabancı dil öğretiminde/öğreniminde karşılaşılan sorunların tümünün üstesinden gelecek, her türlü sorunu çözebilecek bir bilim dalı gözüyle bakmak yanlış tutumlardan biridir. Yine aynı şekilde, ona yöntemsel ve ruhbilimsel sorunların tamamını tevdi etmek de bunlardandır. Bu dilbilim alanı, anadille yabancı dil arasındaki bağıntıları konu edinmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki yabancı dil derslerinde rastlanılan sorunların oluşumunda yalnızca anadili etken olmamaktadır. Fiziksel koşullar, yöntemsel aksaklıklar, ruhbilimsel sorunlar etkenler arasında sayılabilir. Zaten anadilinin yabancı dil öğreniminde her zaman olumsuz etki yaptığı, öğrenimi zorlaştırdığı iddiası doğru değildir.

Aksine anadili, yabancı dilin öğrenimine olumlu etki de yapabilmekte, yabancı dil öğrenimini bir ölçüde kolaylaştırabilmektedir (Helbig, 1981:100. Akt. Yücel ve Erişek, 2003:31).

Karşıtsal dilbilimin ortaya koyduğu araştırma sonuçlarının nasıl değerlendirilebileceği, yabancı dil derslerine uyarlanacağı dilbilimin alanına girmemektedir. Bu verilerin yabancı dil derslerine yansıtılması için özellikle karşıtsal dilbilim, ruhbilim ve yöntem bilimi ortaklaşa çalışmalıdır (Sternemann, 1983:37. Akt. Yücel ve Erişek, 2003:32-33).

Lado (1957:1-11), diller arasında yapılacak karşılaştırmanın öğretim açısından önemi üzerinde durmaktadır. Ona göre bu karşılaştırmanın yabancı dil öğretmenine, ders kitabının dilsel ve kültürel içeriğinin değerlendirilmesine, yeni gereçlerin hazırlanmasına ve karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelinmesine katkı sağlayacaktır.

Karşıtsal dil çalışmalarının faydası bunlarla sınırlandırılmaz elbette. Bunların yanı sıra, insanın kendi dilinin zenginliğini, özgünlüğünü fark etmesini de sağlar. Başka bir deyişle kişi başka bir dilin özelliklerini kavradığında kendi diline daha bilinçli bir şekilde yaklaşma imkânı elde eder.

Anlaşılan şu ki, karşıtsal dilbilim diller arasındaki karşılaştırmaları salt bilgiye ulaşmak temelinde gerçekleştirilmemekte, pratik nedenlerden dolayı, yani belirli alanlarda yaşanan sorunlara ışık tutmak amacıyla böyle betimlemeli bir görev üstlenmektedir.

10. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME VE HATA ÇÖZÜMLEMESİ

Karşıtsal çözümleme, dilbilimin bir alt dalıdır. Daha öncede belirtildiği gibi dilbilimin bu dalı, iki ya da daha fazla dil arasındaki, benzerlik ve farklılıkları

ortaya çıkarmaya yönelik çalışmaları içerir. Karşılaştırmalar sonucu elde ettiği bilgiler yabancı dil öğretimine katkı sağlar. Öğrencinin anadili ile amaç dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar, öğreticilerin ne gibi güçlük ve sorunlarla karşılaşacakları ve dilin hangi yönlerinin kolaylıkla öğrenilebileceği hakkında bilgi verir.

Bir kısım dilciler ve eğitimciler, dil öğreniminde karşılaşılan tüm güçlükleri anadili girişimine ve anadili aktarımına bağlamaktaydı. Ancak bir süre sonra dil öğreniminde anadili girişimi ile açıklanamayan yanlışlar ve sorunlar da olduğunu görmüşlerdir. Bu gerçek, karşıtsal dilbilime olan inancı sarsmış, dil öğretimine katkısı hakkında kuşklar uyandırmaya başlamıştır. Üstelik karşıtsal dilbilimden beklediklerini bulamayan kimi eğitimciler, hata çözümlemesinin karşıtsal dilbilimin yerini alacağı kanısına varmışlar (Bayraktaroğlu, 1979:6; Dede, 1983:123; İşler, 2002a:130)⁵

Öğrencilerin yaptıkları yanlışların tümünün nedeninin anadili girişimi olmadığı bir gerçektir. Söz konusu yanlışların çeşitli nedenleri vardır. Anadili girişimi bu etkenlerden sadece biridir (Dede, 1983:123). Bu yanlışlardan anadili girişiminin öğrencilerin yanlışları üzerindeki etkisi bir araştırmaya göre çocuklarda %8-%12, yetişkinlerde %8-%23 arasındadır (el-Huli, 1988:97. Akt. İşler, 2002a:131).

Esasen dil öğretiminde ortaya çıkan yanlışların tümünün olmasa bile büyük bir bölümünün anadili etkisinden kaynaklandığını söyleyenler de yok değil (Bayraktaroğlu, 1979:6). Konuya bu açıdan bakıldığında, karşıtsal dilbilimin yabancı dil öğretimine katkısına ilişkin kuşkların yersiz olduğu açıkça görülür

⁵ Hata Çözümlemesi için ayrıca bkz. Cihaner Akçay, (2001). “Arapça yazılı anlatım öğretiminde hata çözümlemesi ve değerlendirmesi”. EKEV Akademi Dergisi. Cilt, 3. Sayı 1. ss. 279-291

(Dede, 1983:123). Dolayısıyla aktarım yanlışlarını önceden varsaymak ve sonradan hata çözümlemesiyle doğruluğunu test etmek için karşıtsal çözümleme yapmak gerekmektedir. Söz konusu varsayımların doğruluğu veya geçerliliği ise hata çözümlemesiyle belirlenecektir (İşler, 2002a:130-131). Hatta denilebilir ki karşıtsal çözümleme yapmadan hata çözümlemesi yapmak çeşitli yanlışlara yol açmakta, böylece yapılan hata çözümlemesi eksik olmaktadır (İşler, 1998:1-17). Bu nedenle hata çözümlemesi karşıtsal dilbilimin yerini alan bir yöntem değil, onun varsayımlarının doğruluğunu yoklayan, kısıtlamalarına ve sorunlarına çözüm getiren kısacası onu tamamlayan bir yöntem olarak görülmelidir (Dede, 1983:123; İşler, 2002a:131).

Kuşkusuz hata çözümlemesinin de yetersiz yanları yok değildir (Bkz. Bayraktaroğlu, 1978:67-69). Bu yöntemin malzemesi öğrencilerden elde edilen verilerdir. Söz konusu verilerin her zaman çok hassas olduğu söylenemez (İşler, 2002a:130). Nitekim Schachter (1974:205-213. Akt. İşler, 2002a:130) belirli yapılarda hata yapmayan öğrencilerin durumunu, onların o yapıları kullanmamalarına bağlamaktadır. Zira bu tür öğrenciler hata yapacağını anladığı yapıları kullanmaktan kaçınmakta, onların yerine daha iyi bildiği yapıları kullanma eğilimine girmektedir. Dolayısıyla bu tür veriler yabancı dil öğreniminde karşılaşılan güçlüklerin çözümü bakımından her zaman yeterli olmayacağı gibi yanıltıcı da olabilir. Karşıtsal çözümleme ile hata çözümlemesi arasındaki diğer önemli bir fark, karşıtsal çözümlemenin öğretimden önceden gerçekleştiriliyor olmasıdır. Buna karşın hata çözümlemesi yabancı dil öğrencilerinden elde edilen veriler veya onlara uygulanan sınavlar üzerinde yapılır. Yani öğretimden sonra gerçekleştirilen bir çabadır.

Sonuç olarak karşıtsal dilbilimin yabancı dil öğretimine şu ya da bu biçimde katkısı olduğu yadsınamayacağına göre, izlenecek en etkili yöntem anadili ile amaç dilin dikkatli bir karşıtsal çözümlemesini yapmak ve güçlük sıra düzenlemesine göre öğrencinin karşılaşacağı sorunlara ilişkin varsayımlarda bulunmaktır. Ancak bu varsayımların doğruluğunu, öğrencilerin yaptıkları hataların çözümlenmesi gösterecektir. Bu nedenledir ki karşıtsal dilbilim ve hata çözümlemesi, yabancı dil öğretimine katkıları bakımından birbirini tamamlayan iki yöntemdir. Hata çözümlemesi, yapılan tüm yanlışların anadili girişimi olarak açıklanamayacağını gösterecektir. Bununla birlikte karşıtsal çözümleme, yabancı dilin hangi alanlarında yanlış yapılacağı, anadili ile amaç dilin hangi tip karşılıklarının anadili girişimine neden olacağı hakkında bilgi verecektir. Bu nedenle etkili yabancı dil gereçlerinin hazırlanmasında hata çözümlemesinin ve karşıtsal çözümlemenin değeri aynıdır. Karşıtsal çözümleme bize öğrenci tarafından yapılma olasılığı olan yanlışlar hakkında bilgi verir, hata çözümlemesi ise gerçekten bu yanlışların önceden sanıldığı biçimde yapılıp yapılmadığını gösterir. Yani karşıtsal çözümleme sonucu elde edilen önbilginin doğruluğunu yoklamak için yapılan hata çözümlemesinde dayanan güçlük sıra düzenlemesi, öğrencilerin karşılaştığı gerçek güçlük derecesini yansıtır (Dede, 1983:128-129). Karşıtsal çözümlmeye ihtiyaç duyulmadığı ve hata çözümlemesinin yeterli olduğu yaklaşımı pek doğru görülmemektedir. Bunun tam tersini söylemek de doğru değildir. İki yöntemi birbirinin yerine ikame etmek yerine, hem önceden zorluk çekilecek konuları tespit eden karşıtsal çözümlmeyi, hem de bu varsayımları doğrulama imkânı veren hata çözümlemesini kullanmak daha doğru olacaktır (İşler, 2002a:131).

11. KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME VE AKTARIM

Karşıtsal dilbilime göre, yabancı dil öğreniminde karşılaşılan en büyük güçlükler, anadili ile hedef dil arasındaki yapısal farklılaşmaların çatışmasından kaynaklanır. Bunun sebebi, anadili yapısının yabancı dilin yapısına karışarak onun öğrenimini güçleştirmesi, dolayısıyla onu olumsuz yönde etkilemesidir (Bayraktaroğlu, 1979:2). Sorunu bu şekilde tanımlayan karşıtsal dilbilim, anadili ile hedef dil arasındaki ilişkiyi, ortaya çıkan sorunları ve çözüm yollarını belirlemek için çalışır.

Yabancı dil öğrenme sürecinde anadili ve yabancı dil düzenleri karşı karşıya gelirler. Bu düzenler bazı yönleriyle benzeşirken, bazı yönleriyle de farklılık arz ederler. Genel kanaat, uyuşan yönlerin dilin öğrenimini kolaylaştırdığı ve çatışan yönlerin zorluğa sebep olduğu yönündedir. İki dilin karşılaşması olayında öğrenci tarafından iki ayrı düzene aktarımlar yapılması söz konusudur. Yabancı dilin kimi özelliklerinin anadiline taşınması/aktarılması mümkün görünse de çoğunlukla gözlenen, anadilinin öğrenilen dili etkilediğidir.

Karşıtsal çözümleme hakkında ortaya konan görüşler⁶ dikkatle incelendiğinde söz konusu çözümlemenin temelinin aktarıma (transfer) dayandığı anlaşılmaktadır. Çünkü her üç görüşe göre de anadili ile hedef dil arasında bir aktarım söz konusudur.

Aktarım olumlu (*facilitation, eşdeğerlilik*) ve olumsuz (*interference, olumsuz aktarım*) olmak üzere iki yönden ele alınmaktadır Beerbom (1992:87). Olumlu aktarım, öğrenme olgusunu kolaylaştırır, olumsuz aktarım ise bu faaliyeti zorlaştırır. Olumsuz aktarım, anadilinden yabancı dil yönüne ise buna *öğrenilen*

⁶ Bkz. tezimizin “Karşıtsal Çözümleme” başlığına s.24-31

dile ket vurma (proactive inhibition), yabancı dilden anadili yönüne ise *anadiline ket vurma (retroactive inhibition)* denir (Hellinger, 1977:11).

Ekkehard König (1974:255)'e göre anadilinin dizgesinden yabancı dilin dizgesine yapı aktarımı bilinçsizce olduğunda 'girişim'den söz edilebilir. Beerbom (1992:87.), anadilinin yabancı dile olumlu etkisini "aktarım" (transfer)⁷, olumsuz etkisini ise "girişim" olarak tanımlamaktadır.

Aktarım, bazı psikolojik temellere dayandırılır. Mesela C. James (1980:11) karşıtsal çözümlenimin psikolojik temellerini aktarıma dayandırmıştır. *Schulte-Pelkum* (1976:61) da önce ruhbilim alanındaki tanımları gözden geçirdikten sonra aktarım ve olumsuz aktarım kavramlarını açıklamaya girişir.

"Önce öğrenilenlere bağlı olarak sonraki davranışlarda görülen *değişiklik*" diye tanımlanan öğrenme, ruhbilimsel bir işlemdir (Demircan, 1980:22). Bu açıdan *Schulte-Pelkum*'un yaklaşımı doğru görünmektedir.

Hess-Gabriel (1979:56) olumsuz aktarımdan, daha önce öğrenilmiş ya da anadilinde bilinen kuralların yeni öğrenilen, konuşulan dile aktarılması sırasında yapılan yanlışlıklar diye söz eder. *Radden*, (1975:236) olumsuz aktarım denince genellikle anadilindeki görünümünün yabancı dile aktarılmasının anlaşılacağı savındadır.

Yabancı dil öğreniminde yapılan yanlışları tamamen olumsuz aktarım olarak görmek doğru değildir. Kimi araştırmacılara göre bu konuda en sağlıklı ölçüt, olumsuz aktarım yanlışlarının bir yabancı dili konuşan için özgünlük taşımayıp onun anadiliyle konuşanların tümü için olabilirliği söz konusu olan yanlışlardır.

⁷ Transfer kavramı psikoloji kökenli bir terimdir. Önceden edinilmiş davranış biçimlerinin yeni durumlara taşınması, aktarılması anlamını taşır. Türkçeye 'aktarım' biçiminde çevrilebilmektedir.

Bunun ötesindeki yanlışlar, başka nedenlerle oluşuyor demektir. Bunlar, yabancı dili öğrenenlerin kendilerine özgü niteliklerindedir.

Diller arasında temelde dört karşıtıktan söz edilebilir (Ergenç, 1983:199-200).

1) Bazen anadilindeki bir ögeye karşılık hedef dilde birden fazla öge bulunabilir. Bu durumda öğrenci anadilindeki bu ögeye karşılık hedef dilde bulunan alternatifler arasında seçim yapar. Mesela Türkçede “gelmek” fiilinin karşılığı olarak Arapçada *جَاءَ*, *حَضَرَ* ve *قَدِمَ* fiilleri bulunmaktadır.

2) Bazen de hedef dildeki tek ögeye karşılık anadilde birden çok alternatif bulunur. Mesela İngilizcedeki “uncle” kelimesine karşılık Türkçede "amca - dayı" kelimeleri vardır.

3) Her iki dilde de kavramlar denk olabilir. Örneğin Türkçede bulunan "gelmek", "gitmek" sözcüklerine karşılık İngilizcede "come", "go" sözcükleri bulunur.

4) Diğer bir kategori de her iki dildeki ögelerin birbirlerinden tamamen ayrı biçimde kullanılıyor olmalarıdır. Mesela Arapçada i’rabda mahalli olmayan cümle diye bir cümle çeşidi varken Türkçede bunun karşılığını bulmak mümkün değildir.

Bu durumlar, iki dilin yapıları arasındaki karşıtıklardan kaynaklanmaktadır. Bu tip karşıtıkların sonucu olan olumsuz aktarım ses, kelime, sözdizimi ve anlamlandırma düzeylerinde kendini gösterebilir.

Karşıtsal dilbilim, yabancı dil derslerinde oluşabilecek olumsuz etkileşimleri, girişimleri ya da bu tür yanlışlara yol açabilecek dil yapılarını

karşılaştırma yoluyla önceden bildirir. Karşıtsal dilbilim bu hizmeti dilcilere, yabancı dil dersleri için ders kitabı hazırlayanlara, öğretmenlere ve hatta öğrencilere sunar. Amacı bu tür yanlışlardan kaçınmayı ve önlemler almayı sağlamak; girişim tehlikesi olan yapılara dikkat çekmektir (Yücel ve Erişek, 2003:32).

Karşıtsal dilbilimin temeli şu varsayımlara dayanır (Ergenç, 1983:200-201):

* Yabancı dil öğrenen herkes, zaten bir dili (kendi anadilini) konuşmaktadır. Her yeni dil, anadili temeline dayanılarak öğrenilmektedir. Dolayısıyla, bu tür bir dil öğrenim süreci, anadilini edinme sürecinden farklı olacaktır.

* Her dilin kendine özgü bir yapısı vardır. Dolayısıyla öğrenilecek dil, anadilinden farklılık arz edecektir.

* Öğrenci, anadilinin özelliklerini yabancı dile aktarma eğilimindedir. Dilsel özellikleri her iki dilde de ortaksa, öğrenme süreci bundan çok yararlanacaktır. Ama eğer yabancı dilin özellikleri biçim açısından ayırım gösteriyorsa, anadilinden yapılacak aktarım, yanlışlara yol açacaktır.

* Anadilinin özelliklerinden ayrılan yabancı dil özellikleri, benzeyenlere oranla daha güç öğrenilir. Ayrılıklar ne denli büyükse, öğrenme güçlükleri de o denli büyüktür.

* Anadili ve yabancı dil arasında yapılacak karşıtsal çözümleme yoluyla muhtemel güçlükler ve olumsuz aktarım kaynakları önceden belirlenerek dilbilim açısından açıklanabilir.

Bu varsayımlar üzerine temellendirilen karşıtsal dilbilim, yabancı dil öğretimi için gereç oluşturur ve yöntem geliştirir. Bu görevi yerine getirebilmek için anadili ile öğrenilecek dil arasında karşıtsal çözümleme yapar. Karşıtsal çözümleme şu aşamalardan oluşmalıdır:

- a) Karşılaştırılacak olan diller betimlenir b) Karşılaştırılacak olan konu seçilir c) Karşılaştırma için seçilmiş olan konunun karşılaştırılabilirliği belirlenir d) Karşıtsal çözümleme/inceleme yapılır (Ergenç, 1983:201).

12.KARŞITSAL ÇÖZÜMLEMEYE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Karşıtsal çözümleme yöntemi yabancı dil öğretimi alanında etkin olarak kullanılmış ve savunucu bulmuştur. Buna karşın yöntemin yabancı dil öğrenim ve öğretimine olan katkısı hem kuramsal açıdan hem de benimsemiş olduğu varsayımları açısından 1960'lardan bu yana birçok dilbilimci tarafından eleştirilmiştir.

Eleştiriler ana çizgileriyle şöyle sıralanabilir: (James, 1971:53-68; Bayraktaroğlu, 1979:4-5; Ergenç, 1983:201-203; Sini, 1989:475; İşler, 2002a:129-130).

- ❖ Karşıtsal dilbilim, yabancı dil öğrenim güçlüklerinin tamamını önceden saptayamaz. Yabancı dil öğrenimi sırasında ortaya çıkan bütün hatalar anadilinin yabancı dili olumsuz olarak etkilemesinden kaynaklanan yanlışlıklara dâhil edilemez. Yabancı dilin yapısı içindeki karmaşıklıktan ve öğretim yönteminden kaynaklanan yanlışlar da vardır. Bunlar karşıtsal inceleme yoluyla önceden belirlenemez.

❖ Önceden saptanmaya çalışılan yanlışların özü tam olarak kesin ve belirli olamaz. Hatta bunlar anadili ile yabancı dil arasında yapılan karşıtsal incelemenin hangi dilbilimsel yöntem ile yapıldığına göre nitelik ve nicelik bakımından da değişebilir.

❖ Karşıtsal dilbilim, yabancı dil öğreniminde, anadilinin yapısal unsurlarının öğrenci tarafından kullanıldığını iler sürer. Oysa öğrenci öğrenim sürecinde, bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendine has bir takım benzetme ve genellemeler yaparak, kendi anadilinde veya öğrendiği yabancı dilde olmayan dil kuruluşları geliştirebilir. Bunlar kişiye özgü kullanımlar olduklarından karşıtsal inceleme yoluyla önceden belirlenemez.

❖ Anadili ile hedef dil arasındaki farklılıklar her zaman aynı derecede güçlüğe sebep olmaz. Anadili ve yabancı dilin benzerlik gösterdiği alanlardan da güçlüklerle karşılaşılabilir. Dolayısıyla sadece farklılıkların güçlüğe yol açtığı konusu tartışmalıdır. Ayrıca farklı dil becerilerine ilişkin güçlükler de farklılık arz etmektedir. Karşıtsal incelemeler bu güçlüklerin tümünü önceden belirleyemez.

Karşıtsal dilbilim, öğrenim sırasında hangi tür yanlışların somut olarak ortaya çıktığını göstermek yerine, yapılan karşıtsal inceleme sonucu ancak anadilinden kaynaklanabilecek olanların ortaya çıkabileceğini soyut bir biçimde önceden belirlemeye çalışır. Oysa yukarıda da belirtildiği gibi anadilinin yabancı dil öğrenimini olumsuz yönde etkilemesinden kaynaklanan yanlışlar, ortaya çıkan tüm yanlışları kapsamamaktadır. Ayrıca birçok yabancı dil öğretmenin gözlemleri ve bu alanda yapılan araştırmalar, karşıtsal inceleme sonucu önceden

saptanan kimi yanlışların öğrenim sırasında ortaya çıkmadığını bile göstermiştir; buna karşılık önceden belirlenmeyen bir takım yanlışlarla karşılaşmıştır.

13. GÜÇLÜK SIRA DÜZENLEMESİ

Güçlük sıra düzenlemesi, hedef dilin öğretiminde karşılaşılabilecek güçlüklerin kategorize edilmesidir. Bunun için iki dilin grameri karşılaştırılır. Karşılaştırma sonucunda iki dil arasında tespit edilen farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulur. Farklılıklardan kasıt, bir unsurun iki dilden sadece birinde bulunmasıdır. Benzerlikler ise bir unsurun her iki dilde de bulunmasıdır.

Bu çalışmada karşıtsal çözümlemenin esas alınan güçlü görüşüne göre yabancı dil öğrenmeye başlayan öğrenciye anadiline benzeyen olgular kolay, farklı olanlar ise zor gelir. Buna göre yabancı dil öğrenen öğrenciye en zor gelen konular anadilinde karşılığı olmayan konulardır. Bu durum anadili aktarımına sebep olmaktadır. Yani farklılık arttıkça anadilinden hedef dile aktarım artar.

Stockwell ve arkadaşlarının (1965, akt. İşler, 2002b:105-106) gramer kategorileri için önerdikleri güçlük sıra düzenlemesi aşağıdaki gibidir:

Kategori	Güçlük sırası	Anadili seçeneği	Amaç dil seçeneği
I	1	Ø	Ob
	2	Ø	Op
II	3	Op	Op
	4	Ob	Ob
	5	Op	Ob

	6	Ob	Op
III	7	Op	Ø
	8	Ob	Ø
IV	9	Op	Op
	10	Ob	Ob
	11	Op	Ob
	12	Ob	Op
V	13	Op	Ob
	14	Ob	Op
	15	Op	Op
	16	Ob	Ob

Tablo 1: Güçlük sıra düzenlemesi

“Yukarıdaki güçlük sıra düzenlemesinde amaç dil seçenekleri en zordan en kolayaya göre sıralanmıştır. Buna göre ilk iki basamaktaki anadilde karşılığı olmayan seçeneklerin öğreniminde en fazla güçlükle karşılaşmaktadır. Anadilinde karşılığı olmayan (Ø) boş seçenek, amaç dilde zorunlu (Ob) veya zorunlu olmamasına (Op) göre ilk iki sırayı almaktadır. Amaç dilin boş seçeneklerini ise üçüncü grupta anadilin zorunlu ve zorunlu olmayan seçenekleri karşılamaktadır (İşler, 2002b:106)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere güçlük sıra düzenlemesi 5 grup ve 16 basamakta ele alınmıştır. Dil öğretiminde en çok karşılaşılan konular I.ve II. grularda ifade edilmiştir. III. ve IV. gruplar öğrenimin başlangıç dönemlerinde büyük önem arzederler. V. grup ise herhangi bir zorluğa sebep olmaz.

14. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

14.1. TEZLER

Arapça öğretimini olumsuz yönde etkileyen temel problemlerden bir tanesi Arapça-Türkçe dilbilgisi alanında karşıtsal çalışmaların olmayışıdır. Ülkemizde karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe dilbilgisi çalışmaları bir kaç tez ve birkaç makaleyi maalesef geçmemektedir. Karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları ise ihtiyaca cevap vermenin çok uzağındadır. Karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe dilbilgisi çalışmalarındaki yetersizlik doğal olarak karşıtsal dil öğretim metodunun da uygulanmasını imkânsız kılmaktadır. Arapçanın Türkçe ile karşıtsal çözümlemesinin yapıldığı bazı çalışmalar aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

Can (2005) tarafından “**Arapça öğretiminde harf-i cerrler, kullanım alanları ve Türkçede ismin halleri -karşıtsal çözümleme-**” adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışmada karşıtsal çözümleme yönteminin güçlü görüşünden hareketle Arapçada harf-i cerrler ile Türkçede ismin halleri açıklanarak bunların karşılaştırılması yapılmıştır. Yapılan karşıtsal çözümleme sonucunda iki dilin bu konudaki benzerlik ve farklılıkları tespit edilerek güçlük sıra düzenlemesine göre Arapçanın harfi cerrlerinin öğreniminde karşılaşılması muhtemel güçlükler üzerinde durulmuş ve bu güçlükler için çözüm önerileri sunulmuştur. Böylelikle anadili Türkçe olan öğrencilerin Arap dilindeki harfi cerrlerin öğreniminin kolaylaştırılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde karşıtsal çözümlemenin önemi ele alınmıştır. Birinci bölümde Arapçada harfi cerrler tespit edilmiş; ikinci bölümde, Türkçede ismin halleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde Arapçada harfi cerrler ile Türkçede ismin halleri arasındaki özellikler ve farklılıklar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde

Arapçanın harfi cerrlerinin öğreniminde karşılaştırılması muhtemel güçlükler ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Çalışma sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

Netice itibariyle öğrencinin, anadiliyle amaç dil arasında benzerlik gösteren hususları daha çabuk öğreneceği, farklılıkları öğrenmede ise güçlük çekeceği görüşünden yola çıkılarak Türkçede ismin hal eklerini karşılayan harfi cerrler tespit edilmiş, daha sonra karşılamayan durumlara dikkat çekilmiştir. Farklı kullanımların neden olacağı güçlükler ortaya konarak öğrencinin kuralları tam olarak kavraması ve bol alıştırmaya yaparak öğrendiklerini pekiştirmesi önerilmiştir.

Koç'un (2006), "Arapça ve Türkçede zamirler –karşıtsal çözümleme–" adıyla yaptığı yüksek lisans tezinde, karşıtsal çözümlemenin güçlü görüşünden hareket ederek, anadili Türkçe olanların Arapça öğrenirken karşılaştıkları güçlüklerden bir bölümünün, Arapça ile Türkçe arasındaki yapı, işlev ve anlam bakımından gösterdiği farklılıklarından kaynaklandığı varsayımıyla Arapça ve Türkçedeki zamirleri incelenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde Arapça ve Türkçe genel özellikleriyle ele alınmış ve karşıtsal çözümleme incelenmiştir. Birinci bölümde Arapçada zamirler incelenmiştir. İkinci bölümde Türkçe zamirler ele alındıktan sonra üçüncü bölümde Arapça ve Türkçede zamirlerin karşıtsal çözümlemesi yapılmıştır. Bu bölümde Arapça ve Türkçede zamirlerin birbiriyle benzeştiği ve farklılaştığı yönleri ele alınmıştır. Bölümün sonunda güçlük sıra düzenlemesine göre Arapça ve Türkçede zamirler incelendikten sonra çalışmaya sonuç ve öneriler ile son verilmiştir.

Yapılan karşıtsal çözümleme sonucunda, iki dilin sözdizimi, cinsiyet ve çokluk başta olmak üzere birçok konuda önemli farklılıklar gösterdiği tespit

edilmiştir. Tespit edilen bu farklılıkların öğrencilerin Arapça öğrenirken yapmaları muhtemel hataları öngörmeye yardımcı olacağı; dolayısıyla dil öğrenimi sırasında bu konulara özel bir önem verilmesi gerektiği sonucuna varılarak, çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

14.2. MAKALELER

İşler (1996c)'in “**Arapça öğreniminde Türkçeden anlam bilgisi düzeyinde yapılan olumsuz aktarım**” isimli çalışmasına göre Türkçeye Arapçadan geçen çok sayıda kelime, pek çok bakımdan Arapçanın öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan Arapça kökenli yüzlerce kelimenin anlam bakımından çeşitli zorluklar çıkardığını tespit etmiştir. Bu kelimelerin Türkçede farklı anlam(lar)da kullanılması, söz konusu zorlukların ardında yatan gerçektir. Yaşayan Arapçada çok sık kullanılan, ancak Türkçede anlam kaymasına uğrayan kelimeler ses bilgisi ve biçim bilgisi bakımından gösterdikleri benzerliklerinden dolayı, doğru genelleme yapmayı engellemektedir. Böylelikle anadili girişimi sonucu anlam bakımından olumsuz aktarımlar yapılmaktadır. Bu çalışmada Türkçeden Arapçaya olumsuz aktarıma neden olan söz konusu kelimeler ele alınmış, bunlardan en yaygın olanlarına çeşitli örnekler verilmiştir. Ayrıca bu sorunun çözümü için bazı önerilerde bulunulmuştur.

İşler (2001a), “**Türklerin Arapçanın ünlülerinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri**” isimli çalışmasında, söz konusu sorunların nedenlerini belirlemek için öncelikle Arapça ve Türkçenin ünlülerinin karşılaştırmasını yapmıştır. Buna göre Türkçedeki kimi ünlülerin Arapçada bulunmadığını tespit etmiştir. Yazara göre Arapçanın ünlülerinde yapılan

yanlışlarda; öğrencilerin geçmişte aldıkları Kur'an eğitimiyle, anadilinden yapılan olumsuz aktarım etkili olmaktadır.

Akçay (2001)'ın "**Arapça yazılı anlatım öğretiminde hata çözümlemesi ve değerlendirmesi**" isimli çalışmasında, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Arap Dili Eğitimi 1. Sınıf öğrencilerinin Arapça yazılı anlatım dersi uygulamasında yapmış oldukları sistematik hataları ortaya çıkarmıştır. Akabinde bu verileri "hata çözümlemesi" yöntemiyle sınıflandırmış ve hataların sebeplerini belirlemeye çalışmıştır. Son olarak bu yanlışları dilsel ve psikolojik olarak analiz etmiştir.

İşler (2001b), "**Türklerin Arapçanın Ünsüzlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri**"ni ele aldığı makalesinde söz konusu sorunları tespit etmek için öncelikle iki dilin ünsüzlerini karşılaştırmaktadır. Yazar, sorunlar ve çözüm önerilerini üç başlık altında incelemektedir. Söz konusu sorunlarda, Türkçede bulunmayan Arapçanın ünsüzlerinin etkisin yanı sıra, önceden Arapçaya geçen kelimelerin dilimizdeki yerleşik telaffuzlarının da ana dilden amaç dile yapılan olumsuz aktarım nedeniyle etkili olduğunu söylemektedir.

İşler (2002a), "**Karşıtsal çözümleme ve Arapça öğretimi**" isimli çalışmasında, karşıtsal dilbilimin uygulama sahası olan karşıtsal çözümlemenin doğuşunu, geçmişini ve günümüzdeki faaliyetlerini ele aldıktan sonra bu alanda ortaya konan güçlü, zayıf ve orta görüşten hareketle Türkçe (anadili) ve Arapça (amaç dil) arasında ses bilgisi, sözdizimi, biçimbilim, sözcük ve kültürel alanda yapılabilecek akademik çalışmalar üzerinde durmuştur.

"**Arapça ve Türkçede zamanlar – karşıtsal çözümleme –**" isimli çalışmasında **İşler (2003)**, karşıtsal çözümlemenin güçlü görüşünden hareketle

Arapça ve Türkçenin zamanlarının karşılaştırmasını yapmıştır. Yaptığı çözümleme sonucu iki dilin zamanları arasındaki benzerlikler ve ayrılıkları maddeler halinde sıralamış, ayrıca Arapçanın zamanlarının öğreniminde anadili Türkçe olanların karşılaşması muhtemel güçlükler yer vermiş ve söz konusu güçlükler için çözüm önerilerinde bulunmuştur.

İşler (2002b) “Arapça ve Türkçede ortaçlar –karşıtsal çözümleme-” isimli çalışmasında karşıtsal çözümlemenin güçlü görüşünden hareketle Arapça ve Türkçenin ortaçlarının karşılaştırmasını yapmıştır. Bunun sonucunda iki dilin ortaçları arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemiş, ayrıca güçlük sıra düzenlemesine göre Arapçanın ortaçlarının öğreniminde karşılaşılması muhtemel sorunlar üzerinde durmuş ve söz konusu sorunlar için çözüm önerilerinde bulunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA VE TÜRKÇEDE CÜMLE VE ÇEŞİTLERİ

1.1.ARAPÇADA CÜMLE

1.1.1.Arapçada Cümle ve Cümleyi Oluşturan Kavramlar ve Tanımları

Dili oluşturan pek çok unsur vardır. Ses bu unsurların en basit ve en küçüklerinden addedilir. Bu sesler bir araya getirilerek kelimeler oluşturulur. Kelimelerin belli kurallara göre dizilişiyile cümleler meydana gelir.

1.1.2.Cümle ile Kelâm Arasındaki İlişki

Cümle (الْجُمْلَةُ)

Çoğulu الْجُمَلُ'dur. " ج م ل " harflerinden oluşmuş olan cümle nahvin konusudur (er-Râcihî, 2004:13) Cümle (الجملة) iki kelimedenden oluşan sözdür. Fakat bu iki kelime arsında isnad olmalıdır (İbn Hişâm, II:374; el-Curcanî, 1988:53). Sözlükte “*bir araya getirmek, toplamak, akıcı olmak, yağın erimesi, güzel/hoş olmak*” gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1994, XI:127-128). Dilbilimciler, cümle için ‘*tam anlam*’, ‘*müfid mürekkep anlam*’, ‘*müfid anlam*’, ‘*üzerinde sükût edilmesi uygun olan anlam*’ tabirlerini kullanmışlardır (Şeyhzâde, 1995:12-13; Hasan, I:14). Bir nahiv terimi olarak cümle -sözlük anlamı da dikkate alınarak- “*sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşan ve tam bir yargı bildiren bütün*” olarak tanımlanır (Şimşek, 2006:50).

Cümle için ifade edilen tanımlara bakıldığında iki özellik göze çarpar. Bunardan biri cümlenin kendi başına tam bir anlam ifade ettiğidir (قَرَأَ الطَّالِبُ Öğrenci okudu.). Diğeri ise eksik anlamlı olmasına rağmen cümle tanımı

kapsamına girmesidir: *إِنْ قَرَأَ الطَّالِبُ ... (Öğrenci okursa..)* cümlesinde olduğu gibi (İbn Hişâm, II:374). Kimi zaman cümle için “التَّرْكِيبُ الْإِسْنَادِيُّ / *et-terkibu'l-isnadî*” tabiri de kullanılır (el-Galâyinî, 1966, I:10-11).

Arapçada isnad, bir konuda bir yargıda bulunmaktır. Mürekkebi isnâdi olarak da ifade edilen *terkib-i isnâdi*, (التَّرْكِيبُ الْإِسْنَادِيُّ) bir lafzın⁸ başka bir lafızla birlikte yeni bir hüküm/anlam kazanmasıdır. Terkib-i isnâdi iki kısımdan meydana gelir. Biri müsned diğeri ise müsnedileyh'tir. Hüküm ifade edene “*müsned*” (الْمُسْنَدُ), müsnedle hüküm kazanana ise “*müsnedileyh*” (الْمُسْنَدُ إِلَيْهِ) denir. Örneğin ذَكِيُّ الطِّفْلِ ذَكِيٌّ (Çocuk zekidir.) cümlesinde hüküm ifade eden ذَكِيٌّ (zekidir) kelimesi “*müsned*”, الطِّفْلُ (çocuk) kelimesi ise “*müsnedileyh*”tir (el-Galâyinî, 1966, I:13).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında cümleyi, “*zikredilenlerle yetinilebilen ve bir hüküm bildiren anlamlı en küçük söz grubu*” şeklinde de özetlemek mümkündür. Buna göre, bir cümle, en az bir kelimedenden oluşur ancak bu bir kelime en az iki unsuru barındırmak zorundadır (Şimşek, 2006:53).

Kelam (الكلام)

Müstakil, bağımsız cümleye kelam denir. Örneğin *أَحْمَدُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ* müstakil

bir cümle olduğu için kelamdır. *يَأْكُلُ الطَّعَامَ* cümlesi ise *أَحْمَدُ* kelimesinin haberi

⁸ Sözlükte *atmak* anlamına gelen lafız, gramer terimi olarak *'bir anlamı olsun veya olmasın, hakikaten yahut hükmen insanın ağzından çıkardığı her türlü ses'* anlamında kullanılmıştır. el-Esterabâdî, 1892, I:3. İnsanın ağzından çıkan ses anlamı oluşturacak ses birliklerinin malzemesi olan türden ise harf olur. Buna göre harf sıradan bir seda değil, işlenmiş bir sestir. Eğer bu harfin bir anlamı yoksa (alfabe harfi gibi), buna lafız denilir. el-Kefevî, 1889:562

olduğundan, yani müstakil/bağımsız bir cümle olmadığından kelam değildir. ‘Kelam’a “*cümle-i müfide*” (الْحُمْلَةُ الْمُفِيدَةُ) de denir (Çörtü, 1995:20).

Konuşmak, *söz* söylemek anlamında olan **kelam**, lügat olarak; yazı, sembol, mimik, mecazi ifade, hitap, kelime, bir tek harf, anlamlı veya anlamsız ses birleşimi, zihnimizde tasarladığımız anlam, anlamlı ya da anlamsız birkaç kelimedenden meydana gelen söz manalarında kullanılmıştır (Ebu'l-Bekâ, 1993:756).

Kelamın çeşitli tarifleri yapılmıştır (bkz. İbn Fâris, 1993:81). Bir gramer terimi olarak kelam, *'aralarında isnâd bulunmak kaydıyla iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelen, hem söyleyence hem de dinleyence yeterli görülen anlamlı söz'* dür (Hasan, 1966,I:15).

Kelam denilebilecek bir sözde dört özellik bulunmalıdır. Bunlardan biri, kelamın lafız cinsinden olması gerektiğidir. Dolayısıyla yazı ve işaret (sembol ve mimik) cinsinden olanlar kelam sayılmaz. Ancak bunlar lafzın yerine geçtikleri takdirde kelam sayılırlar. Bir diğer özellik kelamın kelimelerden meydana gelmiş olması gerektiğidir. Bu özelliğe göre de tek kelime kelam sayılamaz. Başka bir özellik de kelamın, dinleyen kimsede soruya yer bırakmayacak şekilde yeterli bilgi verebilir olmasıdır. Sonuncu özellik ise kelamın bir amaçla söylenmiş olması, kasta dayalı olmasıdır. Bu şarta göre bir sözün kelam sayılabilmesi için konuşan kimsenin o sözle bir şey ifade etmiş olmayı kastetmesi gerekir (Eş-Şelebin, 1994, I:197-199).

ez-Zemahşerî, (1990, s:15) *kelam* ve *cümle* terimlerini aynı anlamda kullanmıştır. Ancak İbn Mâlik (I:13-15) eşsiz eserinin (الفِيَّة) bir mısrasında kelamı izah ederken كَلَامُنَا لَفْظٌ مُفِيدٌ كَأَسْتَقِيمُ. “*Dosdoğru ol, cümlesinde olduğu gibi*

kelam, anlamlı sözdür.” diyerek sıla, haber, hâl ve na’t cümleleri gibi başkası için var olan (*maksûd li-ğayrihi*) cümleleri, “*kelâm*” tanımının dışında tutmuş ve cümle ile kelamı birbirinden ayırmıştır.

“*Cümle*” ve -bazen- cümle anlamında kullanılan “*kelâm*” (İbn Cinnî, 1986, I:18,33) terimleri için yapılan tanımlara bakıldığında temel olarak, ‘*müsnet ve müsnetileyhten oluşması*’ ve ‘*tam bir yargı bildirmesinin (müfid olmasının) şart koşulduğu* görülür. Burada “*müfid*” kelimesinden kasıt, “*dinleyenin, sözün devam edeceği beklentisi içinde olmaması, cümlede bir anlam bütünlüğünün olması*” demektir (el-Ezherî, I:20-21).

Cümle kelamdan daha geneldir. Dolayısıyla her kelam cümledir ama her cümle kelam değildir. Zira şart cümlesi, sıla cümlesi, haber cümlesi, sıfat cümlesi gibi cümleler kendi başlarına bir anlam ifade etmediklerinden kelâm değildir (et-Taftazanî, 1872:223). Oysa kelamın kendi başına bir anlamı vardır. Ancak cümle her ne kadar kelamdan genel ise de kelam yerine cümle terimi de kullanılmaktadır (Ali Rızâ, I:10).

İhtilâf, sıla, haber, sıfat vb. cümlelerde kendisini göstermektedir. Bunları cümle olarak görenler, isnat ilişkisini (fiil ve failin varlığını) dikkate almakta; bu tür ifadeleri kelâm olarak görmeyenler ise, sözün henüz bitmemiş olmasını ve muhatabın, sözün devamı beklentisi içinde olmalarını ileri sürmektedirler.

1.1.3.Arapçada Cümle Kuruluşu

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Arapçada bir yapının cümle ve kelâm olarak tanımlanabilmesi için en az iki ögenin zorunlu olarak bulunması gerekir. Bunlardan biri, kendisinden söz edileni yani *müsnedileyh* (*mübtedâ ya da*

fâil/özne), öteki de sözü geçenin ne olduğunu ya da ne yaptığını bildirir ki buna da *müsned* (*haber/yüklem*) denir. Cümle yahut kelam bu iki öge üzerinde temellendirilir. Cümle kurmak, yargıda bulunmak, duygu ve düşüncüyü başkasına aktarmak için bu iki unsur gereklidir (İbn Yaîş, I:83; Abbade, 2002:132; er-Râcihî, 2004:93).

Arapçada bir cümle için iki unsura ihtiyaç vardır. Bu unsurlar; iki isim ya da bir fiil ve bir isimdir. Dolayısıyla sadece harflerden ya da sadece harf ve fiillerden oluşamaz (el-Fârisî, 1986:72-73). Bu hem cümle için hem de kelam için geçerlidir. Müsned, isim cümlesindeki haber, fiil cümlesindeki fiil, müsnedileyh ise isim cümlesindeki mübtedâ, fiil cümlesindeki fâildir (el-Hâşimî, 8).

Müsnedileyh isim ya da isim soylu bir kelime, müsned ise isim, isim soylu bir kelime ya da fiil olur. Müsnedileyhin isim ya da isim soylu bir kelime olduğu, yan yana gelen iki ismin, hüküm bildiren bir cümle oluşturabilmesi için birini diğerine isnâd edecek (diğer bir ifadeyle iki unsuru birbirine bağlayacak) bir fiile ihtiyaç duyulur (Şimşek, 2006).

1.1.4. ARAPÇADA CÜMLE ÇEŞİTLERİ (أنواع الجملة في اللغة العربية)

Arapçada mana ifade edecek kadar kelimedenden meydana gelen, bir emir, duygu, olay veya bir hükmü bildiren terkip olan cümle, (Çörtü, 1995:19) i'rab da göz önüne alınarak yapı, anlam ve zamanına göre dört grupta ele alınır (Sevinç, 2007:137). Bu taksimden başka cümle bir de anlam, fonksiyon ve yapı bakımından ele alınarak üç temel grupta incelenmektedir. Yapılarına göre cümleler, isim cümlesi, fiil cümlesi (zarf ve şart cümleleri), basit (yalın) cümle,

mürekkep (bileşik) cümle, büyük cümle (*el-cumletu'l-kubrâ*) ve küçük cümle (*el-cumletu's-suğrâ*) olarak taksim edilir. Anlamlarına göre cümleler, inşâî (şart cümlesi, kasec cümlesi, nidâ cümlesi, emir cümlesi, nehiy cümlesi...) ve haberî cümleler, olumlu ve olumsuz cümleler olarak sıralanır. Fonksiyonlarına göre cümleler, i'râbta mahalli olan cümleler (vazîfî cümleler) ve irâbta mahalli olmayan (gayr-ı vazîfî) cümleler şeklinde sıralanır. Bunlardan, i'râbta mahalli olanlar bağımlı (*ğayru mustakil, fer'î, maksûd li-ğayrihi*) ve i'râbta mahalli olmayanlar da bağımsız (*mustakil, maksûd li-nefsihi*) cümlelerdir. Bir diğerc taksim de zamanı bakımından ele alınan cümle çeşitleridir ki bu kısım, bu çalışmada ele alınmayacaktır.

Bazı alimler Arapçada cümleyi, haber, talep ve inşa şeklinde üç kısımda incelerken bazısı bu sayıyı ona çıkarmaktadır (es-Suyutî, 1327:I,12). İbn Hişam (s.32) haber ve inşa olarak ikiye ayırmakla birlikte diğerc çeşitlerin bu iki cümle çeşidi etrafında kümelendiğini ifade etmektedir.

1.1.4.1. Yapı Bakımından Cümle Çeşitleri (الجملة من ناحية مركباتها)

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere bir düşünceyi veya duyguyu anlatan cümle denilen dizi en az iki kavramı kapsar. Birincisi eylem oluş ve vasıftır. Bu oluşa veya vasma *müsned* yahut *mahkûm* denilmektedir. İkincisi ise eylemi yapan veya eylemle vasıflanan kişiyi yahut şeyi kapsar. Buna da *musnedileyh* ya da *mahkumaleyh* denir (Sevinç, 2007:137). Çeşidi her ne olursa olsun cümlelerin tamamında müsned ve müsnedileyh esastır (Abbade, 2002:132)

Çoğunlukla hüküm ifade eden bir cümlede bu iki unsur, düşünceleri tam olarak ifade etmek için kafi değildir. Bu durumda cümleyi tekid, mef'ul, hal, sıfat, atıf gibi yardımcı unsurlarla genişletmek gerekebilir. Bu yardımcı unsurlar dışında, cümlede kendi başına bir hüküm ifade etmeye yetmeyen ancak esas cümleyi tamamlamak için müsned ve müsnedileyhten oluşan yan cümleler de yer alabilir.

Yan cümle karmaşık cümle çeşidinde yer alır (el-Hâşimî, 1984:48 vd). Bu bakımdan cümle yapısına göre basit, mürekkeb (birleşik), atıf (bağlı) ve isti'nafıyye (sıra) olmak üzere dörde ayrılır.

1.1.4.1.1. Basit Cümle (الجملة البسيطة)

İster fiil, ister isim isterse bir sıfatla başlasın bir tek yargı içeren cümle çeşidine basit cümle (الجملة البسيطة) denir (el-Hâşimî, 1933:364; Abbade, 2002:136). Örneğin, حَضَرَ مُحَمَّدٌ. (*Muhammed geldi.*), أَقَاتِمُ أَخَوَكُ؟ (*Kardeşin ayakta mı?*) cümleleri basit cümlelerdir. Basit cümle öznesi ve yüklemiyle tam bir anlam ifade edebilen ve bir tek yargı içeren cümledir. Basit cümle iki temel unsurun yanı sıra diğer yardımcı unsurları da bünyesinde barındırabilir.

Abbade'ye (2002:136) göre bir cümle temel unsurların (mübtedâ-haber veya fiil-fail vs.) dışındaki öğelerden birini aldığında (mef'ul gibi) farklı bir isim altında incelenir. "Uzun cümle" (الجملة الممتدة) diye isimlendirilen bu cümle çeşidi aslında içerdiği yargı bakımından basit cümleden farklı değildir. Örneğin أَكْرَمَ

(الضَيْفَ) (Muhammed misafire ikramda bulundu.) cümlesi mef'ûlunbih (الضَيْفَ).

almıştır ve bu kategoriye dahil edilmektedir. Ancak gramercilerin geneline göre bu cümle çeşidi bir tek yargı içerdiğinden dolayı basit cümle (الجملة البسيطة) olarak değerlendirilir.

Basit cümle iki kısımda incelenir. Bunlardan biri fiil cümlesi diğeri ise isim cümlesidir (el-Hâşimî, 1984:71). Bu tasnif ilk dönem dil çalışmalarında yer aldığı gibi (örneğin el-Halîl b. Ahmed ve es-Sîbeveyhî) bu gün de mevcuttur (es-Sîbeveyhî, 1983, I:23). Aslında nahivcilere göre bir cümle hangi kelime çeşidiyle başlarsa o kelime grubunun adını alır. Sözelimi fiille başlayan cümle fiil cümlesi, zarf ile başlayan cümle zarf cümlesi, şart edatı ile başlayan cümle şart cümlesi, isim ile başlayan cümle isim cümlesidir (Abbade, 2002:132)

Basit isim ve fiil cümlesinde asıl ve tamamlayıcı unsurlar vardır. Basit fiil cümlesinin tamamlayıcı unsurları fiil ve fâil dışındaki unsurlardır. Basit isim cümlesinin tamamlayıcı unsurları da mübtedâ ve haber dışındaki unsurlardır. Her iki cümleye de ihtiyaca göre mef'ul, hal, temyiz, müstesnâ ve tabi' gibi tamamlayıcı unsurlar katılabilir.

1.1.4.1.1.1. Fiil Cümlesi (الجملة الفعلية)

Arapçada başında tam veya nakıs bir fiil⁹ bulunan cümleye fiil cümlesi denir (el-Galâyinî, 1966, III:286). Basit fiil cümlesi isnâd tarzına göre fiil ve

⁹ Er-Racihî'ye göre (2004:93-94, 199.) كَانَ ile başlayan cümle, isim cümlesidir. Örneğin كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا cümlesi Er-Racihî'ye göre bir fiil cümlesi değildir. Çünkü failin yaptığı bir işe delalet etmemektedir. Bu cümle başına nakıs fiil alınmış bir isim cümlesidir. Ona göre fiil tam olmalıdır.

fâilden oluşur. . أَخْبَرَنِي أَنَّهُ ذَاهِبٌ إِلَى الْحَجِّ هَذَا الْعَامِ (Bu sene hacca gideceğini bana haber verdi.) cümlesi (İşler ve Yıldız, 2002:131) fiille başladığı için bir fiil cümlesidir.

1.1.4.1.1.2. İsim Cümlesi (الجملة الإسمية)

İsimle başlayan cümleye Arapçada isim cümlesi denir (Feyad, 1995:92; el-Ukberî, 1995,I:124; er-Râcihî, 2004:93). Örneğin . الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ (Cennet annelerin ayakları altındadır.), مُسْتَقْبَلُكَ مِنْ صُنْعِ يَدَيْكَ (Geleceğin senin elindedir.) cümleleri isimle başladıkları için isim cümleleridir.

Cümlenin başında bulunan isimden önce gelen harfler cümlenin temel niteliğine halele getirmez (İbn Hişâm, II:376). Örneğin أَفَأَنْتُمْ زَيْدَانِ؟ cümlesi bir isim cümlesidir.

İbn Hişâm (II:376)'a göre isim-fiille başlayan cümleler de isim cümleleridir. Örnek: هَيْهَاتَ الْعَقِيقِ. (Akik ne kadar uzak!). Buna göre هَيْهَاتَ kelimesi isim grubundan olduğu için mübtedâ olmak üzere mahallen merfû, ondan sonraki kısım ise haber konumunda olan fâildir. Ancak bazı gramercilere göre isim fiil, lafız olarak isim olsa da fiil anlamı taşıdığı için başında bulunduğu cümle, fiil cümlesi sayılmaktadır (Birgivi, İzharu'l-Esrar, 116-118). İbn Hişâm (II:386)'a göre أَفِي الدَّارِ زَيْدٌ؟ (Evdeki Zeyd mi?) ve أَعِنْدَكَ زَيْدٌ؟ (Yanıdaki Zeyd midir?)

Fiil bir olaya delalet eder. Dolayısıyla bu olayı yapan biri olmalı. Ancak genel kanaat “fiille başlayan cümlenin fiil cümlesi” olduğu şeklindedir. Kabâve, 1989:19

örneklerindeki زَيْدٌ kelimesi fâil kabul edildiği takdirde bunlar zarf cümlesidir.

Buna göre عِنْدَكَ ve فِي الدَّارِ kelimeleri اسْتَقَرَّ vb. gibi genel oluş bildiren fiilin yerine geçtiği için fiilin görevini üstlenmiştir. Bu sebeple İbn Hişâm cümleyi isim, fiil ve zarf cümlesi olmak üzere üçe ayırmıştır.

Çağdaş dilbilimcilerden Temmam Hassan (1985:103) ise geçmişte isim veya fiil cümlesi olması konusunda tartışmalı olan, أَقَائِمٌ زَيْدَانِ؟ gibi sıfatla başlayan cümleleri sıfat cümlesi olarak adlandırmaktadırlar. Bu tasnifler basit düzeyde dört cümle çeşidini karşımıza çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi mübtedâ ve haberden oluşmuş isim cümlesi (مُحَمَّدٌ ذَكِيٌّ); ikincisi fiil ve failden yahut isim-fiil ve failden meydana gelen fiil cümlesi (هَيْهَاتَ الْعَقِيقِ . / قَرَأَ مُحَمَّدٌ); üçüncüsü sıfat ve fiilden meydana gelen sıfat cümlesi (أَقَائِمٌ زَيْدَانِ؟) ve dördüncüsü zarf ve mübtedâdan meydana gelen zarf cümlesi (أَعِنْدَكَ زَيْدٌ؟) dir.

Günümüz bazı gramercileri (örneğin İbrahim es-Samerrâî, 1986:204) isim cümlesinin tanımına farklı bir yorum getirmişleridir. Bu yeni tanım gelensel anlayıştan farklılık arz etmektedir. Bunlara göre bir cümle isim cümlesi olabilmesi için hem öznesinin hem de yüklemine isim olması gerekir. Bu anlayışa göre bir cümle isim ile başlasa ve yüklemi fiil ise bu cümle yine fiil cümlesidir. Örneğin ذَهَبَ مُحَمَّدٌ cümlesi yüklemden ve öznenen oluşmuş bir fiil cümlesidir. Bu yeni tanıma göre مُحَمَّدٌ ذَهَبَ cümlesi de özne ve yüklemden

oluşmuş bir fiil cümlesidir. Fakat genel kanaat isimle başlayan cümlenin isim cümlesi ve fiille başlayan cümlenin ise fiil cümlesi olduğu şeklindedir.

Bazen bir cümlede birden fazla hüküm bulunabilir. Şayet bu hükümler cümlenin asıl yapısına girmeden söze katılırlarsa cümleyi basitlikten çıkarmaz. Yani birleşik cümle kalıbına sokmaz. Bir yapı içinde yer alan bu cümleler birbirinin tamamlayıcı unsurları değildirler. Bunlar basit cümlenin eklenti hali olarak da ifade edilebilir. Bu tür cümleler iki başlık altında incelenir. Bunlardan biri itiraziyye/mu'tarizâ (ara) diğeri ise tefsiriyye (açıklama) cümleleridir.

1.1.4.1.1.3. İ'tiraziyye Cümlesi (الجملة الاعتراضية)

Bu cümle çeşidi Türkçede ara cümle ve parantez cümlesi olarak isimlendirilir. Söze güzellik katmak, onu güçlendirmek ve bir düşünceyi ifade etmek için cümle arasına giren bağımsız cümleye i'tiraziyye cümlesi denir (İbn Hişâm, II:386). Bu cümle fiil-fâil, mübtedâ-haber, sıfat-mevsuf, muzaf-muzafunileyh gibi asıl cümle içinde herhangi iki unsurun arasına girebilir (İbn Hişâm, II:387-393).

. وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ “Şüphesiz o –eğer bilirsiniz- büyük bir yemindir

(Vakıa sûresi, 56/76). لَوْ تَعْلَمُونَ cümlesi ara cümledir.

Arapçada zann fiilleri (ظَنَّ وَأَخَوَاتُهَا) isimle haber arasına girdiğinde ara cümle sayılırlar (İbn Hişâm, II:387). Örneğin ظَنَنْتُ زَيْدًا قَائِمًا “Zeyd’i ayakta sandım” cümlesi . زَيْدٌ ظَنَنْتُ قَائِمٌ şeklinde oluşturulduğunda yani ظَنَنْتُ cümlesi

mübtedâ ile haber arasına girdiğinde ara cümle olur. Ayrıca ihtisas cümlesi de ara cümledir (Ali Rızâ, III:164). Mesela . نَحْنُ — مَعَاشِرِ الْأَنْبِيَاءِ — لِأَنْوَرِثَ — “Biz — peygamberler topluluğu- miras bırakmayız.” cümlesinde مَعَاشِرِ الْأَنْبِيَاءِ - peygamberler topluluğu- cümlesi bir ara cümledir.

1.1.4.1.1.4. Tefsiriyye Cümlesi (الجملة التفسيرية)

Arapçada bazı cümleler takip ettikleri cümleyi açıklar mahiyettedir. Türkçede ‘açıklama cümlesi’ diye isimlendirilen bu cümlelere Arapçada tefsiriyye cümlesi (الجملة التفسيرية) denir (İbn Hişâm, II:399). Bu cümle çeşidi iki şekilde oluşturulabilir. Birincisi, başında cümlenin açıklama olduğunu anlatan أن ve أى gibi harflerin getirilmesiyle yapılır (İbn Hişâm, II:400). Örneğin . كَتَبْتُ إِلَيْهِ أَنْ إِفْعَل . Örneğin . “Ona ‘yap’ diye yazdım.” Diğer bir örnek: . اِسْتَكْتَمْتُهُ الْحَدِيثَ اَى سَأَلْتُهُ كِتْمَانَهُ . “Ondan sözünü gizlemesini yani saklamasını istedim.”

İkinci çeşidi ise başında herhangi bir tefsir harfi olmadan yapılır (İbn Hişâm, II:400). Örneğin . اِنَّمَا مَثَلُ عِيسَى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اءَادَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ “Allah’a göre İsa’nın durumu Adem’in durumu gibidir. Onu, topraktan yarattı.” (Al-i İmran sûresi, 3/59) cümlesinde . خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ . “Onu, topraktan yarattı” kısmı başına herhangi bir tefsir harfi getirilmeden açıklama cümlesi görevini ifa etmektedir.

1.1.4.1.2. Mürekkeb (Birleşik) Cümle (الجملة المركبة)

Bundan önce ele alınan basit cümlelerin aksine birleşik cümle,¹⁰ bünyesinde iki veya daha fazla cümle barındırır. Basit cümlede öğeleri birbirine bağlayan isnâd veya hüküm tek olmasına karşın birleşik cümlede birden çok isnâd bulunmaktadır. Bunlardan biri ana cümlelerin isnâdı, ikincisi ise yan cümleyi ana cümleye bağlayan isnâddır. Ana cümle tek başına bir hüküm ifade etmesine rağmen yan cümleler anlamları bakımından ana cümleye bağlı olmaktadır. İki cümle arasındaki ilişki bazı edatların kullanılmasıyla gerçekleşmektedir (Abbade, 2002: 139 vd.) Arapçada temel cümle fiil cümlesi ise birleşik fiil cümlesi, isim cümlesi ise birleşik isim cümlesi diye isimlendirilir (İşler ve Yıldız, 2002:124)

Bazı birleşik cümlelerde ikinci cümle birinci cümlelerin ögesi olmayabiliyor. Örneğin şart cümlelerinde olduğu gibi ikinci cümle birinci cümlelerin ögesi olmamasına rağmen aralarında bir anlam ilişkisi vardır. Bu tür cümleler dört başlık altında ele alınır. Bunlar iç içe girmiş (karmaşık), şart, sıra ve atıf (bağlı) cümleleridir:

1.1.4.1.2.1. İç içe Girmiş Birleşik Cümle

İç içe girmiş birleşik cümle bünyesinde birden fazla yargı içerir. Bu cümle çeşidi, ana cümlelerin yanı sıra bunu anlam bakımından tamamlayan bir yahut daha fazla cümle veya cümlecikten meydana gelir (İbn Hişâm, II, 380; Kabâve, 1989:26). Ana cümlelerin dışında kalan cümle ya da cümlecikler yan cümle olarak

¹⁰ Kabâve, 1989:25. Arapça dilbilgisi kitaplarında birleşik cümle, الجملة الكبرى “el-cumletu'l-kubra” terimiyle karşılanmaktadır. Birleşik cümle içerisinde yer alan cümleye ise الجملة الصغرى “el-cumletul-suğra” denilmekte, basit cümle ise لا صغرى ولا كبرى “la suğra vela kubra” şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz. Muğni'l-Lebib, II, 380; eş-Şartunî, IV, 386; el-Hâşimî, 1933:364; Türkçede bu terimler “basit” ve “birleşik cümle” şeklinde ifade edilmektedir.

değerlendirilir. Görevi ana cümleyi tamamlamak ve onu bir yargıya bağlamaktır. Bu tür cümlelerin yerine müfred bir kelime, masdar yahut ismufail gibi türemiş sıfatlar kullanılabilir. Dolayısıyla bu cümleler bir tek kelimenin görevini ifa etmiş olurlar.

a.Masdar: Yan cümlelerin başında masdar harflerinden biri varsa cümle masdarla tevil edilir. Bu masdar, ana cümlelerin yapısına muzafunileyh, fail, naibifail, haber, mübtedâ gibi görevlerden birini üstlenir (Hasan, 1966, I:582). Örneğin *الحَقُّ نَجَاحُكَ*. => *الحَقُّ أَنَّكَ نَاجِحٌ*. Örneğin.

b. Türemiş sıfat: Birleşik cümle içinde yar alan yan cümle fail, mef'ul ismi gibi sıfatların yerine geçer ve bu sıfatlarla tevil edilir (Kabâve, 1989:136).

وَجَاءُوا آبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ. => *وَجَاءُوا آبَاهُمْ عِشَاءً بَاكِينَ*. “Akşam ağlayarak babalarına geldiler” (Yusuf sûresi 12/16) cümlesi buna örnek olarak gösterilebilir. Kimi zaman yan cümle sıfat yahut masdarla tevil edilmeden birleşik cümlede yer alır (Hasan, 1966, I:582). Örneğin söylenti yahut dolaylı anlatım olarak ifade edilebilen mahki cümlesi masdar ve sıfat ile tevil edilmemesine rağmen yan cümle görevini ifa edebilmektedir.

Arapçada birleşik cümle içerisinde bulunan yan cümleler fâil/naib-i fâil (özne/sözde özne), mübtedâ, haber, mef'ul (tümleç), hal, müstesnâ, sıfat, bedel açıklayıcısı, sıla cümlesi, (ki'li birleşik cümle) gibi değişik görevler üstlenirler:

a.Mübtedâ

Yan cümle, mübtedâ konumunda olduğunda, ya başında masdar harfi bulunan cümlecik olarak gelir (el-Galâyinî, 1966, III:263) ya da masdarla tevil edilen isim veya fiil cümlesi olarak gelir (Kabâve, 1989:144). Örnek:

تَسْمَعُ (أَنْتَ) بِالْمُعْتَدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ. => سَمَاعَكَ بِالْمُعْتَدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ.

“*Mu'taydi'yi işitmen onu görmenden daha iyidir*” (Kabâve, 1989:155 vd.).

b.Haber

Arapçada yan cümle birleşik cümle içerisinde haber konumunda geldiğinde asıl cümlenin temel unsuru olan mübtedâya zamirle bağlanır, ya mübtedâ haberde tekrarlanır yahut da mübtedâya işaret eden bir ism-i işaret olur (Hasan, 1966, I:424). Örneğin *أَحْمَدُ بَيْتُهُ كَبِيرٌ*. “*Ahmed'in evi büyüktür.*” cümlesinde haber konumunda olan *بَيْتُهُ كَبِيرٌ* cümlesi bir zamirle (وَ) mübtedâya (أَحْمَدُ) bağlanmaktadır.

c.Fâil/naib-i fâil (Özne/sözde özne)

Birleşik cümle içinde fail olarak bulunan yan cümle ya doğrudan cümle olarak yer alır (Kabâve, 1989:156 vd.) ya da başına aldığı masdar harfi ile cümleye katılır (Hasan, 1966, I:373).

وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ . “*Onlara nasıl yaptığımız, size belli olmuştu*”

(İbrahim sûresi, 14/45) cümlesinde yancümle (كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ) doğrudan fail konumunda gelmiştir. Öte yandan *ظَهَرَ أَنْ يَذْهَبَ كَرَمٌ* . => *ظَهَرَ ذَهَابُ كَرَمٍ* . “*Kerem'in gittiği ortaya çıktı.*” cümlesinde ise yan cümle olan *أَنْ يَذْهَبَ كَرَمٌ* cümlesi esas cümleye başına bir masdar harfi (أَنْ) alarak katılmıştır.

Yan cümlenin birleşik cümle içerisinde naibi fail olarak yer alması, esas cümlenin fiilinin meçhul olmasıyla ilgilidir (el-Hudarî, I:130; Ali Rızâ, I:310; Kabâve, 1989:158). Örneğin *“Hamd âlemlerin rabbi olan Allaha’dır denildi”* (ez-Zumer sûresi, 39/75) cümlesinde esas cümlenin fiili olan *قِيلَ* meçhul olduğundan yan cümle olarak gelen *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* cümlesi naibi fail konumundadır.

d.Müstesnâ

Arapçada birleşik cümle içerisinde *إِلَّا* istisna edatından sonra gelen yan cümle ya doğrudan yerini alır yahut müevvel mastar olarak müstesna konumunda bulunur (İbn Hişâm. II:427). Örneğin *وَلَا يَلْتَفِتُ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ* *“İçinizden eşinden başka hiç kimse geri dönüp bakmasın! Çünkü ötekilerine erişen (azap) ona da erişecektir”* (Hud sûresi, 11/81) cümlesindeki *أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا* *مَا أَصَابَهُمْ* cümle, mübtedâ (*أَمْرَاتُكَ*) + haber (*إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ*) müstesnâ cümlesidir.

e.Sıfat

Arapçada birleşik bir cümle içerisinde yer alan bir yan cümle nekra bir ismi açıklıyorsa bu cümle sıfat konumundadır. Yan cümle hem isim cümlesi hem de fiil cümlesi olabilir. Sıfat olarak gelen cümlede mevsufa ait bir zamir bulunur (İbn Akîl, II:197). Örneğin *رَأَيْتُ فَقِيرًا مَنْ يَحْسُنُ إِلَيْهِ يَنْبَلُ ثَوَابَهُ عِنْدَ رَبِّهِ* *“Bir fakir gördüm ki, kim ona iyilik yaparsa rabbinin katında sevaba erişir”*. Buradaki *مَنْ يَحْسُنُ إِلَيْهِ يَنْبَلُ*

ثَوَابَهُ عِنْدَ رَبِّهِ şart cümlesi nekra bir isim olan فَفَقِيرًا kelimesini açıkladığından sıfat cümlesidir.

f. Mef'ul (Tümleç)

Birleşik cümlede yer alan yan cümle tümleç (mef'ul) konumunda bulunabilir. Bu mef'ul bazen mef'ulünbih, bazen mef'ulünleh ve bazen de mef'ulünmaah olarak gelir. Kimi zaman doğrudan gelebilir, kimi zaman ise müevvel masdar şeklinde gelir. . أَحْسَنْتُ الْعَمَلَ لِكَيْ أَفُوزَ بِخَيْرِ النَّتَائِجِ “En iyi sonucu almak için işimi iyi yaptım” (Hasan, 1966, I:371). Buradaki أَفُوزَ cümlesi أَحْسَنْتُ الْعَمَلَ cümlesindeki yargının nedenini bildirdiğinden mef'ulünleh'tir.

g. Hâl

Birleşik cümle içinde yer alan yan cümle kimi zaman hal konumunda gelir. Yan cümle hem isim hem de fiil cümlesi olarak gelebilir. Örnek: (eş-Şartunî, IV, 301). لا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى “Sarhoşken namaza yaklaşmayın” (en-Nisa sûresi, 4/43). Buradaki وَأَنْتُمْ سُكَارَى cümlesi isim cümlesi olarak gelmiş hal cümlesidir. Aynı zamanda temel cümle içerisindeki bir yan cümledir.

h.Sıla Cümlesi (Ki'li birleşik cümle)

Sıla cümlesinin kendi başına anlamı yoktur. Mevsûl ismi açıklar. Mevsûl ismi açıklayan sıla cümlesi yan cümledir. Bu cümle her zaman iki cümleden oluşan birleşik cümle içinde yer alır (Sevinç, 2007:206). Sıla cümlesinde cümleyi mevsûl isme bağlayan bir zamir bulunur (İbnul-Hacib:45). Mevsûl isim cümlelerin bir ögesi konumundadır. Bu öge duruma göre mübtedâ, haber, fail, naib-i fail vb.

olabilir (Dayf, 261). Örneğin . الطَّالِبُ الَّذِي يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ نَاجِحٌ . “*Derslerine çalışkan öğrenci başarılıdır*” cümlesinde الطَّالِبُ mübtedâ, نَاجِحٌ haberdir. الَّذِي ismi mevsûl (bağlaç)tır. . يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ نَاجِحٌ cümlesi ise sıla cümlesidir. يَجْتَهِدُ fiil+fâil =fiil cümlesidir.

1.Bedel Açıklayıcısı

Birleşik cümle içerisinde gelen yan cümle kimi zaman da bedel açıklayıcısı konumundadır. Bu yan cümle bazen müfred kelimeyi bazen de cümleyi bedel olarak açıklar (İbn Hişâm. II:425). Örneğin . أَقُولُ لَهُ ارْحَلْ لَّا تَقِيمَنَّ عِنْدَنَا . “*Ona, git, yanımızda kalma, diyorum.*” (Yakub, 1996, VII:92) cümlesinde لَّا تَقِيمَنَّ “*Ona, git, yanımızda kalma, diyorum.*” (Yakub, 1996, VII:92) cümlesinde لَّا تَقِيمَنَّ fiil cümlesi yine bir fiil cümlesi olan ارْحَلْ cümlesinin bedelidir.

1.1.4.1.2.2. Şart Cümlesi (الجملة الشرطية)

Şart edatıyla başlayan şart cümlesi, şart ve bu şartın cevabından oluşan iki cümleden meydana gelir (İbn Akîl, II:370). Nahivciler şart cümlesinin basitliği ve birleşikliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisine göre bir isnâd içerirken kimisine göre iki isnâd içermektedir (Abbade, 2002:140) Aslında bu tartışma cümleye yüklenen anlamdan kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı nahivcilere göre cümle anlamı bakımından bağımsız olan, başka bir yapıya ihtiyaç duymayan yapıdır. Oysa şart cümlesinde tam bir anlamın gerçekleşmesi için şartın ve şart cevabının birbirine ihtiyacı vardır. Ama kimine göre ise bir yargı içermesi dahi

cümle için yeterlidir. Dolayısıyla şart cümlesinin her iki bölümü de cümle addedilmektedir (es-Suyûtî, II.61). Örneğin . كَيْفَ تَلْعَبُ أَلْعَبُ . “Nasıl oynarsan öyle oynarım.” cümlesi şart edatıyla (كَيْفَ) başlamıştır. أَلْعَبُ cümlesi ise şart cümlesinin (كَيْفَ تَلْعَبُ) cevabıdır.

1.1.4.1.2.3. Atıf Harfleriyle Kurulan (Bağlı) Cümle

Bağlı cümle olarak isimlendirilebilen bu cümle çeşidi, atıf harfleri aracılığıyla birbirine bağlanan ve birden fazla yargıyı barındıran cümleler grubudur. Bu cümlelerin her biri diğer(ler)inden bağımsız bir anlam ihtiva eder. Aralarındaki ilişki onları birbirine bağlayan atıf harfleridir (Abbade, 2002:137-138). Anlam bakımından birbirinden bağımsız olmalarına rağmen atıf harferiyle bağlanan bu cümle Arapçada الجملة المتعددة (el-cumletu'l-mutaaddide) veya الجملة المزدوجة (el-cumletu'l-muzdevice) diye adlandırılır (Abbade, 2002:137) Bu cümleleri birbirine bağlayan atıf harfleri cümlelerin anlamlarına göre değişik işlevlere sahiptirler. Aşağıda bu harflerden bazılarıyla oluşturulmuş cümle örnekleri sunulmuştur:

1. أم, أو, أما bu harflerdendir. Bu üç atıf harfinin görevi birbirine bağladığı iki cümle arasında bir tercih ifade etmeyi sağlamaktır (Ali Rızâ, III:360,362).

وَأَخْرُوجُكُمْ مَرُجُوعًا لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ...

emrine bırakılmıştır. Ya onlara azap eder, ya da onları affeder...” (et-Tevbe sûresi, 9/106). Burada إِمَّا harfi ile bağlanan cümleler arasında belirsizlik vardır.

Hangisinin tercih edildiği açıkça belirtilmemektedir.

2. و, ف, ثم harfleri anlam bakımından birbirine paralel olan iki cümleyi

birbirine bağlar. وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا “Dediler ki; Ne varsa dünya hayatımızdır, başka bir şey yoktur. Ölürüz ve yaşarız.” (el-Casiye sûresi, 45/24).

Ancak ف harfiyle bağlanan cümleler arasında bazen sebep sonuç ilişkisi olur

(Radiyyuddin, 1892. II:364-366). . رَمَى الصَّيَّادُ الطَّائِرَ فَقَتَلَهُ “Avcı kuşa attı ve onu öldürdü” (Hasan, 1966, III:574).

3. ولكن ile bağlanan cümleler arasında paralelliğin aksine zıtlık vardır

(Radiyyuddin, 1892. I:380). . ذَهَبَ زَيْدٌ وَلَكِنْ خَالِدٌ بَاقٍ “Zeyd gitti, ancak Halit durmaktadır.”

1.1.4.1.2.4. İsti'nafiyye (Sıra) Cümlesi (الجملة الاستئنافية)

Birleşik cümle çeşitlerinden bir diğeri de sıra (isti'nafiyye) cümlesidir. Bu cümle çeşidinde bulunan cümleler gramer bakımından birbirlerinden bağımsızdırlar. Birbirleriyle ilişkili değildirler. Ancak anlam bakımından

aralarında bir ilişki vardır ve bir anlam bütünlüğü içinde sıralanırlar. Bu cümlelerden her birinin kendi başına bağımsız bir anlamı vardır. Yani bağımsız birer cümledirler. Ancak yine de kendinden önceki cümleyi anlam bakımından tamamlar ve onunla bir anlam bütünlüğü oluşturur.

Sıra cümlelerinde ikinci cümle iki şekilde başlar. Bu cümle ya doğrudan başlar yahut da و, ثم, ف, بل, لكن, لا, أم, ve بل anlamında kullanılan أو gibi harflerden biri bu cümlenin başına gelir (Kabâve, 1989:38 vd.). Doğrudan başlayan sıra cümlesi, nida, yemin ve soru cümlesinin cevabı, amil olan fiilin cümle sonunda yer alması şeklinde veya muhatabın zihninde oluşan soruya cevap teşkil edecek tarzda meydana gelmektedir (Ali Rızâ, III:173). تُصَانُ الْمَمَالِكُ بِالْحَيُوشِ

. وَأَلْعَمَالِ لَا تُصَانُ بِالْخَطْبِ وَالْأَمَالِ “Ülkeler nutuk ve hayallerle değil, ordu ve çalışmayla korunur” (Hasan, 1966, III:619). Buradaki sıra cümlesi olan تُصَانُ

لَا بِالْخَطْبِ وَالْأَمَالِ cümlesi fiil cümlesidir ve başında لَ vardır.

1.1.4.2. Anlamı Bakımından Cümleler

Arapçada cümle anlamı bakımından en kapsamlı taksimiyle iki kısımda ele alınır. Bunlar haber ve inşa cümleleridir.¹¹ Bu iki cümle çeşidi, müsbet (olumlu), menfi (olumsuz), te'kid/pekiştirmeli, kasır (daraltmalı) gibi değişik kısımlara ayrılırlar (Kabâve, 1989:38).

¹¹ Haber ve inşa şeklindeki taksimden başka üçten ona kadar değişik bölümlenmeler yapılmıştır. Genel olarak bu taksimlerden biri haber, diğeri ise inşa kavramı altında toplanmaktadır. Bkz. Temmam Hasan, 124; Abbas Hasan, III, 619 Kabâve, 38.

1.1.4.2.1.Haberi Cümleler

Bir hüküm bildiren, bir işin meydana geldiğini yahut gelmediğini bildiren cümlelere haber cümlesi denir. Bir şeyin doğru ya da yanlış olduğuna dair bir karar söz konusudur. Konuşan, konuştuğu konu hakkında bir bilgiye sahiptir. Olumlu veya olumsuz bir yargı taşır. Olumluya müsbet, olumsuzu ise menfi cümle denir (Hasan, 1966, III:619). Cümle isim ve fiil cümlesi şeklinde iki kısımda incelenir. Bu iki cümle çeşidi ayrıca olumlu/olumsuz isim cümlesi ve olumlu/olumsuz fiil cümlesi diye ayrılır (Kabâve, 1989:38).

1.1.4.2.1.1. Müsbet ve Menfi Fiil Cümlesi

Olumlu (müsbet) fiil cümlesi olumlu bir anlam içeren cümledir. Bu cümle ya başında olumsuzluk edatı bulundurmaz yahut bulundursa da olumlu bir anlam ifade eder. Örneğin, *طَلَعَتِ الشَّمْسُ* . “Güneş doğdu.” cümlesi hem bir olumsuzluk edatı almadığı için, hem de olumlu bir anlam içerdiği için olumlu cümle olarak nitelendirilir. Öte yandan *وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ* . “Ayrılığa düşüp duruyorlar” (Taha sûresi, 11/118) cümlesi ise bir olumsuzluk edatı (لَا) almasına rağmen olumlu bir anlam içerdiğinden olumlu (müsbet) fiil cümlesi kabul edilir. Her iki cümle de fiil ile başladıkları için fiil cümlesidirler.

Arapçada olumsuz (**menfi**) fiil cümlesi, başında *لن, لما, لم, لا, ما, أن*

harflerinden biri bulunan veya müsbet görünüşlü olan cümledir (İbn Hişâm, I:22).

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى . “Bizim iyilikten başka bir kastımız yok.” (et-Tevbe sûresi, 9/107)

cümlesi olumsuz bir cümledir. Yine . فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى. “Ne doğruladı ne de namaz kıldı.” (el-Kıyame sûresi, 75/31) cümlesi de olumsuz (menfi) bir anlam içerdiğinden olumsuz cümle addedilir.

1.1.4.2.1.2. Müsbet ve Menfi İsim Cümlesi

Arapçada isim cümlesi menfi (olumsuz) ve müsbet (olumlu) olmak üzere iki kısımda incelenir. Müsbet/olumlu isim cümlesi الطِّفْلُ ذَكِيٌّ “Çocuk zekidir.” örneğinde olduğu gibi müsbet/olumlu anlamı olan cümledir. **Menfi isim cümlesi** olumsuzluk anlamını taşıyan cümledir. Harf veya isim cinsinden olumsuz bir kelimenin cümlede yer almasıyla müsbet isim cümlesi olumsuzlaşır/menfileşir (el-Hâşimî, 1983:166). وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ. “Onlar iman etmiş değillerdir.” (Bakara sûresi, 2/8) cümlesi başındaki مَا olumsuzluk edatının cümleye kattığı olumsuz anlamdan dolayı olumsuz/menfi isim olarak kabul edilir.

1.1.4.2.2. İnşa Cümleleri

Haber cümlelerinin aksine, bir şey hakkında doğru ya da yanlış olduğuna dair bir hüküm vermeyen cümlelerdir. Bu tür cümlelerde söylenen şey, konuşmadan sonra gerçekleşir. Yani olmuş bitmiş bir şeyden bahsedilmemektedir. Dış dünyada bir karşılığı bulunmayan bu cümlelere inşa cümlesi denir.

Emir, nehiy, soru, temenni veya nida cümleler bu türden cümlelerdir. Çünkü içeriği söylendikten sonra gerçekleşir (el-Hâşimî, 1983:75). İnşa cümleleri *talebî* (istek bildiren) ve *gayr-i talebî* (istek bildirmeyen) olmak üzere ikiye ayrılır (Atîk, 66).

1.1.4.2.2.1. İstek Bildiren İnşa Cümlesi

Emir, nehiy, soru, nida ve temenni diye isimlendirilen inşa cümleleri, istek anında ortada olmayan ancak yapılması istenen işleri bildiren cümlelerdir (el-Hâşimî, 1983:77).

1.1.4.2.2.1. Emir Cümlesi (جملة الأمر)

Bir kimseden bir işin yapılmasını istemeye emir denir. Emir fiili sigasıyla yapılır. Dolayısıyla fiil cümlesi addedilir. Emir cümlesi hem muhataba (أَكْتُبُ دَرَسَكَ: *Dersini yaz.*) hem de gaibe (لِيَكْتُبُ دَرَسَهُ: *Dersini yazsın.*) hitaben kurulabilir. Emir cümleleri adı altında incelenmesine rağmen, emir anlamı içermeyen cümleler de vardır. Kimi zaman bu cümleler buyruk değil, dua, rica (iltimas), tahdit, aciz bırakma, izin verme ve temenni gibi anlamları dillendirirler. Mesela, رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ “*Rabbim nimetine şükretmeye beni muvaffak kıl!*” (en-Neml sûresi, 27/19) cümlesi *dua* anlamı taşır. أَعْطِنِي الْقَلَمَ. “*Bana kalemi ver.*” cümlesinde *rica* vardır. اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ . “*Dilediğinizi yapın.*” (Fussilet sûresi, 41/40) cümlesinde *tehdit* anlamı vardır. Yine فَاتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ . “*Onun bir benzerini getirin!*” (el-Bakara sûresi, 2/23) ayetinde bir meydan okuma vardır ve karşıdakini aciz bırakma söz konusudur. Örneğin اُدْحُلْ. “*Gir!*” cümlesinde emir değil izin verme anlamı vardır.

1.1.4.2.2.2. Nehiy Cümlesi

Yapılmaması istenen şeyi ifade etmek için nehiy cümlesi kullanılır. Emrin olumsuzu olan nehiy için sınırlı ve özel bir kalıp yoktur. Genellikle nehiy anlamı için muzari fiilin başına cezm eden bir لا harfi getirilmektedir (er-Râcihî, 2004:343). Nehiy cümlesi de emir gibi kimi zaman dua, rica (iltimas), yol gösterme (irşad) ve devamlılık gibi asıl anlamının dışında, farklı anlamlarda kullanılmaktadır. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا “Rabbimiz unutur ya da yanılırsak

بِزِي سَورْغُولَامَا!” (el-Bakara sûresi, 2/286) cümlesinde dua vardır. لَا تَسْأَلُوا عَن أَشْيَاءَ

“Size açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyi sormayın.”

(el-Maide sûresi, 5/101) cümlesi şekil bakımından emir olarak görünmesine rağmen mana itibarıyla bir irşat, yol gösterme gayesi içermektedir. وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ

غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ. “Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma (İbrahim sûresi, 14/42) cümlesi, emir sigasıdır ama bir işin devamlı olageldiğini ifade etmektedir.

1.1.4.2.2.3. Soru Cümlesi (جملة الإستفهام)

Dilin en çok kullanılan kalıplarındandır. Çünkü insanlar arası iletişim - genel olarak- merak edileni sormaya ve karşıdan cevap almaya dayanır (er-Râcihî, 2004:346) Adından da anlaşılacağı üzere soru/istifham cümlesi, bilinmeyen bir şey hakkında bilgi sahibi olmak için kurulan cümledir. Bu cümlenin başına soru edatları getirilerek oluşturulur (Atîk, 84).

Soru cümlesinin iki görevi vardır. Bunlardan biri tasavvur (fâilin kim olduğunu öğrenmek), diğeri ise tasdik (fiilin gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek) içindir. Bunlardan tasdik cümlesi, soru edatından sonra gelen cümle içinde yer alan bilginin doğru olup olmadığı sorulur. Bu nedenle bu soru tarzının cevabı genelde “evet” veya “hayır” (نعم-لا) şeklindedir. Bu tür cümlelerde soru edatı olarak genelde hemze (أ\هَمْزَة) veya هَلْ harfleri kullanılır. Bu iki harf hem isim (هَلْ\أَ زَيْدٌ مَوْجُودٌ؟) de fiil (هَلْ\أَ سَافَرَ زَيْدٌ؟) cümlesinin başında kullanılabilir. Ancak هَلْ sadece olumlu soru cümlesinde (هَلْ زَيْدٌ مَوْجُودٌ؟) kullanılmasına rağmen أ hem olumlu soru cümlesinde hem de olumsuz soru cümlesinde (أَ زَيْدٌ مُسَافِرٌ؟\ أَلَيْسَ زَيْدٌ مُسَافِرًا؟) kullanılabilmektedir (er-Râcihî, 2004:346-347).

Soru cümlesinin ikinci görevi tasavvurdur. Bu soru tarzıyla sorulan sorulara evet veya hayır (نعم-لا) ile cevap verilmez. أ ile birlikte هَلْ'in dışında kalan diğeri soru edatları kullanılır (er-Râcihî, 2004:346-347).

Örneğin أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى؟ “*Seni yetim bulup da barındırmadı mı?*” (el-İnşirah sûresi, 93/6) cümlesi olumsuz bir soru cümlesidir. Dolayısıyla başına hemze (أ) almıştır. أَأَبَشْرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ؟ “*Bizden bir insana mı uyacağız?*” (el-Kamer sûresi, 54/24) isimle (بَشْرًا) başlayan bir cümledir. أَفَإِن مِّتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ؟ “*Şimdi sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar?*” (el-Enbiya sûresi, 21/34). Bu cümle de şart cümlesi olduğundan başına hemze almıştır.

Soruyla başlayan fiil cümlesinde soru edatı her zaman başta olur. Ancak soru edatı hemze ‘أ’ değilse atıf harfinden sonra gelir. قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تُسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ. “Deki, kör ile gören yahut karanlıklar ile aydınlık bir olur mu?” (er-Ra’d sûresi, 13/16). Örnekteki soru edatı olan هَلْ atıf harfi olan أَمْ’den sonra gelmiştir.

Arapçada tasdik sorusu genelde fiil cümlesi şeklinde gelse de bazen isim cümlesi şeklinde de gelir. Bu tür soruların cevapları evet veya hayır şeklinde olur:

1.1.4.2.2.3.1. Fiil Cümlesi (الجملة الفعلية)

“Hayır!” لا “Evet.” نعم. “Zeyd geldi mi?” أَحْضَرَ زَيْدٌ؟

1.1.4.2.2.3.2. İsim Cümlesi (الجملة الاسمية)

“Muhammed yolcu mudur?” أَمَحَمَّدٌ مُسَافِرٌ؟

هل ile başlayan soruya verilen cevap evet veya hayır şeklinde olur. هل yalnızca olumlu soru cümlesinde kullanılır. Tasavvur sorusunda genellikle hakkında bilgi istenilen şahıs veya nesnenin dengi, cümlede أم ile yer alır. Bu tarz sorunun cevabı ise belirlenerek verilir (İbn Hişâm, I:47). أَمَحَمَّدٌ مُسَافِرٌ أَمْ زَيْدٌ ؟

“*Muhammed mi yoksa Zeyd mi yolcudur?*” sorusuna (مُسَافِرٌ) Muhammed (yolcudur) şeklinde belirlenerek cevap verilir.

Hemze ‘أ’ ve ‘هل’ dışındaki soru edatları, yalnızca tasavvur sorusu için kullanıldığından cevap *evet* veya *hayır* şeklinde değil, belirlenerek verilir (el-Kazvîni, 1978:72).

a. مَنْ akıl sahibi varlıkların belirlenmesi için kullanılır (el-Kazvîni, 1978:72): مَنْ هَذَا؟ “*Bu kimdir?*”

b. مَا akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılır (el-Kazvîni, 1978:72): مَا هَذَا؟ “*Bu nedir?*”

c. مَتَى ve أَيَّانَ ile zamanın belirlenmesi istenir (et-Taftazanî, 1889:206).

d. أَيْنَ شُرَكَاءُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ؟ ve أَيْنَ ile yerin belirlenmesi istenir: “*Iddia etmiş olduğunuz ortaklarınız nerede?*” (el-Enam sûresi, 6/22). Ancak أَنَّى mekan anlamının yanı sıra şu anlamlarda da kullanılmaktadır (el-Kazvîni, 1978:73): كَيْفَ anlamında: أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ؟ “*Allah buna öldükten sonra nasıl can verecek?*” (el-Bakara sûresi, 2/259); مِنْ أَيْنَ anlamında: يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا ؟ “*Meryem, bu sana nereden geldi?*” (Al-i İmran sûresi, 3/37); مَتَى anlamında: زُرْنِي أَنَّى شِئْتَ . “*Ne zaman istersen beni ziyaret et.*”

e. كَيْفَ sorusu ile durumun belirlenmesi istenir (el-Kazvîni, 1978:73):

حَالُكَ؟ “Nasılsın?”

f. كَمْ ile müphem sayının belirlenmesi istenir (el-Kazvîni, 1978:73):

عِنْدَكَ. “Yanında kaç kitap var?”

g. أَيُّ, kelimesi ile ortak bir hükme bağlanan kişi veya nesnelerin

belirlenmesi için sorulur: أَيُّ كِتَابٍ قَرَأْتَ؟ “Hangi kitabı okudun.?” (el-Hâşimî, 1983:93).

1.1.4.2.2.4. Temenni Cümlesi

Temenni harfleri ليت, لو ve هل'dir. ليت genelde gerçekleşmesi mümkün olmayan veya olması mümkün gibi görülmeyen şeylerin arzu edildiğini anlatmak için kullanılmaktadır (İbn Hişâm, I:285; eş-Şartunî, IV, 377).

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا! “Keşke gençlik bir gün geri gelse.”

1.1.4.2.2.5. Nida Cümlesi (جملة النداء)

Nida/çağrı, insanlar arası ilişkinin bir ifadesidir. Dolayısıyla dilin toplumsallığıyla ilgilidir. Bu nedenle çok kullanılan bir yapıdır. İnsanın hayatı boyunca kullandığı bir yapıdır. Bu nedenle özel bir üsluba sahiptir. Ancak dilciler bu cümle hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Kimisine göre söylendiğinde tam bir

anlam ifade ettiği için cümle olarak değerlendirilmelidir. Bu cümle nida harfi (أ, آ, يا, أي, هيا, أيا, وا) ve münadâ'dan oluşmaktadır. Yani bir harf ve bir isimden oluşmaktadır. Ancak kabul edilen bir gerçek vardır ki o da Arapça cümle yapısının bir harf ve isimden değil iki isim arasında veya bir fiil ile bir isim arasında isnâdın bulunmasıyla gerçekleştiğidir. İşte bütün bunlardan dolayı çağdaş dilbilimciler bu yapıyı isnâdî olmayan cümle (جُمْلَةٌ عَيْرِ إِسْنَادِيٍّ) olarak kabul etmektedirler.

Ancak buna rağmen Arap dilbilimcileri, bu cümleyi isnâdî açık olmayan bir tam cümle olarak ele almaktadırlar. Çünkü bunlara göre nida harfi içerisinde “çağırıyorum” (أنادي, أَدْعُو) anlamını barındırdığından, münadâ mef’ulünbih olmaktadır. Dolayısıyla aralarında bir isnâd oluşmaktadır. Bu suretle de cümle olarak kabul edilmektedir (er-Râcihî, 2004:319).

Bir çok nida harfi vardır. Bunlardan bir kısmı yakını, bir kısmı uzağı bir kısmı da orta uzaklığı ifade etmede kullanılır. Bu uzaklık ve yakınlık standart değil, görecedir. Bu harflerden أ ve أي genelde yakındakini çağırma için kullanılır. Geriye kalanlar ise uzaktaki birini çağırma için kullanılır. Ancak bu harfler duruma göre birbirlerinin yerine de kullanılabilirler. أَعْلِيَّ! اذْهَبْ إِلَى . “Ali, babana git!” cümlesinde olduğu gibi.

1.1.4.2.2.6. Dua Cümlesi

İnşa cümlesinin bir çeşidi olan dua cümlesi, bir kimsenin lehinde veya aleyhinde yapılan dilektir. Diğer cümle çeşitlerinde olduğu gibi bazen fiil cümlesi

bazen de isim cümlesi şeklinde olur: *غَفَرَ اللَّهُ لَهُ!* “Allah onu bağışlasın!” cümlesi bir fiil cümlesi iken; *وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ* “Gönderilenlere selam olsun!” (es-Saffat sûresi, 37/181) cümlesi isimle başladığı için dua ifade eden bir isim cümlesidir.

1.1.4.2.2.2. İstek Bildirmeyen İnşa Cümleleri

İnşai gayr-i talebi (إِنْشَائِيَّةٌ غَيْرٌ طَلِبِيَّةٌ) veya ifsahi (افصاحية) diye isimlendirilen bu cümlelerde istenen şeyin gerçekleşmesi beklentisi vardır. Coşkulu duygular hâkimdir. Bu tür cümlelerde övme-yerme, şaşma (taaccub), sözleşme (akit), temin ve beklenti (terecci) gibi anlamlar dile getirilmek istenir (el-Hâşimî, 1983:75).

1.1.4.2.2.2.1. Medih ve Zemm (Övme ve Yerme/Kınama) Cümleleri

(جملة المدح والذم)

Arapçada bir şahsı veya nesneyi övmek için kurulan cümlelere medih, yermek için kurulanlara ise zemm cümlesi denir. Arapçada bu cümlelerin kullanımı yaygındır. Bu anlamları ifade edebilmek için kullanılan filer vardır (el-Galâyinî, 1966, I:72). Övme ve yerme üslubu iki şekilde ifade edilebilmektedir. Bunlardan biri medih ve zemm fiilleriyle yapılandır. Bu anlam için genelde نَعَمٌ, وَنِعْمٌ ve نِعْمٌ fiilleri kullanılır. Bunlardan نِعْمٌ ve نِعْمٌ mazi-camid fiilerdir. Bu cümleler hem fiil hem de isim olabilmektedir. . نِعْمَ الْقَائِدُ خَالِدٌ . “Halid ne güzel komutandır!” örneğinde olduğu gibi (er-Râcihî, 2004:359). وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ

مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ “Eğer yüz çevirirlerse, bilin ki, Allah sizin dostunuzdur.

O ne güzel dost ne güzel yardımcıdır!” (el-Enfâl, 8/40) ayetindeki “ne güzel” kullanımları da bunun bir diğer örneğidir. Taaccub kalıbının ikinci şeklini oluşturmak için ise cümlenin fiili وَحَسُنَ الطَّالِبُ زَيْدٌ ! kalıbına çevrilir: “Zeyd ne iyi öğrencidir.” cümlesinde kullanılan حَسُنَ buna örnek olarak gösterilebilir.

1.1.4.2.2.2. Taaccub (Şaşma) Cümlesi (جملة التعجب)

Hoşa giden veya ilginç bir durum/şey karşısında hayranlığı veya şaşkınlığı ifade etmek için dile getirilen cümle çeşidi olarak tanımlanan taaccub/şaşma cümlesi, Arapçada yaygın olarak kullanılan yapılardan biridir. Bu cümle çeşidinin pek çok kalıbı vardır. Bunlardan kıyasi taaccub (التعجب القياسي)’un iki kalıbı vardır (el-Hâşimî, 1933:303; Hasan, 1966, III:240; er-Râcihî, 2004:351). Bunlar مَا أَفْعَلُهُ ve مَا أَفْعَلُ بِ كALİPLARIDIR. Bunlardan مَا أَفْعَلُهُ kalıbı, haberi fiil cümlesi olan birleşik isim cümlesinde; ikincisi ise (أَفْعَلُ بِ) fiil ve fâilden oluşan basit fiil cümlesinde kullanılır. Ancak her ikisi de fiilden meydana gelmişlerdir. Bu fiiller mazi-camid fiillerdir. Bunlara müenneslik, ikillik ve çoğulluk harfleri bitişmez. مَا أَصْبَرَ الْمُؤْمِنِينَ . “Mümin ne sabırlıdır!” cümlesi birincisine, أَصْبَرَ بِالْمُؤْمِنِينَ . “Mümin ne sabırlıdır!” cümlesi ise ikincisine örnek olarak gösterilebilir (ez-Zemahşerî, 1990:330; er-Râcihî, 2004:351-352) .

1.1.4.2.2.2.3. Terecci Cümlesi

Dilek cümlesi olarak çevrilebilecek olan terecci cümlesi gelecekle ilgili memnun edici bir şeyin gerçekleşmesini beklemeyi ifade etmek için kurulan cümledir. Arapçada bu bir üsluptur. Belirli kelimelerle kurulur (el-Curcanî, 1988:74). Bunlar لعلى, عسى, حرى ve اخلوق kelimesidir (Atîk, 68). Örnek: لَعَلَّ اللّٰهَ يُحَدِّثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا. “Belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” (et-Tahrîm sûresi, 65/1).

1.1.4.2.2.2.4. Yemin Cümlesi (جملة القسم)

Yemin cümlesi bir şeyin güçlü bir ihtimalle ya da kesin bir şekilde gerçekleşeceğini ifade eder. Yemin cümlesi hem isim hem de fiil cümlesi şeklinde gelebilir. Fiil cümlesi şeklinde gelen cümleler harf-i cerr (ب) alır. أقسم بالله، أحلف بالله: “Allah’a yemin ederim.” cümleleri fiil cümlesi tarzında oluşturulmuş ve kendisine yemin edilene harf-i cerr (ب) eklendiği bir yemin cümlesidir. Bu cümlelerde yemin sözünden (أحلف/أقسم) sonra gelen öge (بالله) kendisine yemin edilen isim (الإسم المقسم به) dir ve car (ب) ve mecrurdan (الله) oluşmuş bir şibh-i cümledir. Yaygın olarak kullanılan üç tane yemin harfi (حروف القسم) vardır: bunlar ب, و, ve ت harfleridir (er-Râcihî, 2004:351-373) Bir de yemine delalet eden

lafızlarla isim cümlesi olarak kurulan yemin cümlesi vardır: وَالصَّافَّاتِ صَفًّا “*Sıra sıra dizilenlere andolsun.*” (es-Saffât, 37/1) ayeti buna örnek gösterilebilir.

1.1.4.2.2.2.5. Akit (Sözleşme) Cümlesi

Arapça cümle çeşitlerinden biri de akit (sözleşme) cümlesidir. İki tarafın bir konuda anlaşmalarını ifade eden lafızlarla oluşturulur (el-Curcanî, 1988:102). Bu cümle çeşidi, istek bildirmeyen inşa grubundandır. Hem isim hem de fiil cümlesi olarak kurulabilir (el-Hâşimî, 1933:76). Akit lafızları genellikle mazi fiilleriyle kurulan fiil cümlesi şeklindedir. “*Sattım.*” بِعْتُ. ve “*Aldım.*” اِشْتَرَيْتُ. cümleleri buna örnek olarak gösterilebilir.

1.1.4.2.2.2.6. Şart Cümlesi (جملة الشرط)

Arapçada yaygın olarak kullanılan şart cümlesi bir durumun gerçekleşmesinin bir şarta bağlandığı cümle kalıbıdır. Bu cümle çeşidi iki kısımdan oluşur. Bunlardan biri şart diğeri ise cevap/cezadır. Şart ismi yahut şart harfi bu iki yapıyı birbirine bağlar (er-Râcihî, 2004:351-368).

İstek bildirmeyen inşa grubundan olan şart cümlesi, anlamı bakımından ikiye ayrılır. Birincisi, şartın yerine gelmesiyle cevabın/cezanın gerçekleşeceğini ifade eden şart cümlesidir. Buna imkânî (olağan şart) denir (Hasan, 1966, I:124).

Örnek: مَنْ يَجْتَهِدْ يَنْجَحْ. “*Çalışan başarır.*” Görüldüğü gibi bu cümlede bir şeyin gerçekleşmesi bir koşula/şarta bağlanmıştır. Başarının gerçekleşmesi çalışmaya bağlanmıştır. İkincisinde ise koşul gerçekleşmediğinde cevabın gerçekleşmediği

cümledir. Buna da şart-ı imtinaî denir. Bu cümle çeşidi لَوْ edatıyla yapılır (el-Galâyinî, 1966, II:258). Örneğin . لَوْ جِئْتَ لَأَكْرِمَنَّكَ “*Gelseydin sana ikram edecektim.*” Görüldüğü gibi geçmiş zaman kipiyle yapılmış ve bir koşul yerine gelmediği için cevap da olumsuz olmuştur.

1.1.4.2.2.3. Haberin ve İnşanın Asıl Anlamının Dışında Kullanılması

Arapçada haber ve inşa cümle çeşitleri görünüşte ve anlamda farklılık arz edebilir. Mesela cümle görünüşte haber olmasına rağmen inşa anlamı ifade edebilir. Yahut inşa görünümünde olup haber anlamı içerebilir. Burada yapıdan çok ortam ve konuşanın durumu belirleyici olmaktadır.

1.1.4.2.2.3.1. Haberin İnşa Yerine Kullanılması

Diziliş bakımından haber olmasına rağmen manaca inşa olan cümlelerdir (el-Hâşimî, 1983:108 vd.). Pek çok şekilde gelebilir. Mesela وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ. “*Anneler çocuklarını emzirirler.*” (el-Bakara sûresi, 2/233) örneğinde olduğu gibi diziliş bakımından haber kipinde olmakla birlikte anlamca emir veya nehiy olan cümleler bu türdendir (el-Hâşimî, 1983:108). Yine إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ “*Biz bu azabı kısa bir süre kaldıracacağız, siz yine eski halinize döneceksiniz.*” (ed-Duhan sûresi, 44/15) cümlesindeki gibi haber kipinde gelmiş olan cümle şart anlamı ihtiva etmektedir. Diğer bir çeşidinde de cümle haber kipinde gelir ancak, dua ve taaccub anlamı ifade eder. Mesela اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي => اَسْتَغْفِرُ اللَّهَ. “*Allah’ım beni bağışla.*” cümlesi bu türdendir.

1.1.4.2.2.3.2. İnşanın Haber Anlamında Kullanılması

Cümle, inşa gibi görünmesine rağmen haber anlamı içerebilir. Mesela ! *فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا!* cümlesi “Az gülsünler çok ağlasınlar.” (et-Tevbe sûresi, 9/82) şeklinde emir cümlesi olarak gelmesine rağmen. *سَيَضْحَكُونَ قَلِيلًا وَيَبْكُونَ كَثِيرًا.* “Az gülecekler çok ağlayacaklar.” anlamındadır. Emir/nehîy cümlesi olmasına rağmen haber anlamı ifade edebilir.

Öte yandan soru kipindeki bir cümle de haber anlamı ifade edebilir (Atîk, 92,95). Mesela *أَأَنْتَ فَعَلْتَ؟* “Sen mi yaptın?” => cümlesinde soru sorulmak isteniyor ifadesi olsa da esas söylenmek istenen *أَنْتَ فَعَلْتَ.* “Sen yaptın.”dır. Bu tarz cümleye nidânın haber anlamı ifade etmesi de gösterilebilir (el-Hâşimî, 1983:108). Örnek: *وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا.* “İnkârcı, keşke toprak olsaydım, diyecek.” (en-Nebe’ sûresi, 78/40).

1.1.4.2.2.4. Te’kid (Pekiştirme) Cümlesi

Arapçada karşıdakini ikna etmek, tereddüdünü gidermek ve söylenen sözü daha fazla güçlendirmek için haber ve inşa cümleleri te’kid ifadeleriyle pekiştirilir (el-Kazvînî, 1978:16). *لَأَنْتَ خَيْرٌ مِنْ مَنْ عَرَفْتُ.* “Elbette sen tanıdığım en hayırlı kimsesin.” ve *إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ.* “Şüphesiz rabbim duayı çok iyi işitendir.” (İbrahim sûresi, 14/39) cümleleri buna örnek olarak gösterilebilir.

1.1.4.2.2.5. Kasır (Daraltma) Cümlesi

Daraltma ve tahsis, *وحد, فقط, لا غير, ليس غير, عين, نفس, إن, ل, vb.* edatların yanı sıra, *.....إلاما* kalıbı, *لا, بل* ve *لكن* harfleri ve takdim ile yapılabilir. Bunların her biri kendisine göre değişik şekillerde kullanılır. Mesela “*.....إلاما*” kalıbı ile yapılan daraltmada *إلا* harfinden önce gelen kelime, *مَا فِي الصَّفِّ إِلَّا* kalıbı ile yapılan daraltmada olduğu gibi ondan sonra gelen kelimeye tahsis edilmektedir. Öte yandan *بل* ve *لكن* harflerinden önce olumsuzluk veya soru cümlesi bulunmalıdır. Örnek: *لَا أُحِبُّ الْكِتَابَةَ لَكِنِ الْقِرَاءَةَ. “Yazmayı değil ama okumayı severim.”*

Bir cümlede sonra gelmesi gereken bir unsurun önceye alınması yoluyla da tahsis yapılabilir. Buna takdim denir. Doğal sıralamanın ihlal edildiği bu takdimde mecburiyet yoktur. Bu durumda hüküm takdim edilen unsura tahsis edilmiş olur. Bu uygulama sonunda daraltma meydana gelir. Fâilin veya mef’ulün fiilden; haberin mübtedâdan önce geldiği tahsisler buna örnek olarak gösterilebilir (et-Taftazanî, 1889:183). *وَاللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ. “İşler yalnızca Allaha döner.”* (el-Hacc sûresi, 22/76) cümlesinde tahsis yapılmıştır. Oysa cümlenin normal şekli *الْأُمُورُ تُرْجَعُ إِلَى اللَّهِ* şeklindedir.

1.1.4.2.2.6. Hazif (Eksiltmeli) Cümle

Arapçada cümleye farklı bir duygu katmak, şiirde vezne bağlı kalmak için kimi zaman cümlenin bir unsuru hafzedilebilmektedir. Bu unsur kimi zaman bir

harf, kimi zaman bir kelime ve bazen de bir cümle olabilmektedir. Kuşkusuz bu yapılırken belli kurallar göz önünde bulundurulur. Hazfedilenin ne olduğunun muhatap tarafından biliniyor olması gerekir. Cümle içinde hazfedileni ima eden bir delil olmalıdır.

1.1.4.2.2.6.1. Fiilin hazfedilmesi

Arapçada en fazla hazfedilen kelime fiildir.

إِجْتَهِدُوا إِجْتِهَادًا وَلَا تَكْسَلُوا كَسَلًا . => إِجْتِهَادًا لَا كَسَلًا .
“Çalışın, tembellik yapmayın.”

أَتَيْتَ أَهْلًا وَوَطَّئْتَ سَهْلًا . => أَهْلًا وَسَهْلًا .
“Hoş geldin safa buldun.”

1.1.4.2.2.6.2. Fâilin Hazfedilmesi

Fiil meçhul/edilgen olduğunda fâil/özne hazfedilir (el-Galâyinî, 1966, II:252). يُكْرَمُ الضَّيْفُ. *“Misafir ikram görür.”*

Arapçada cümlenin pek çok unsuru hazfedilmektedir. Bunların tamamını buraya almak, çalışmanın sınırını aşacağından burada sadece birkaç örnekle yetinildi. Amaç Türkçedeki cümle yapısı ve durumlarıyla karşılaştırmak olduğundan birkaç örnek fikir verecektir. Kuşkusuz Arapçadaki hazif olayının her çeşidinin karşılığı Türkçede yoktur. Az bir kısmında benzeşme vardır. Mesela: هَلْ

؟ الْمُدِيرُ فِي مَكْتَبِهِ *“Müdür bürosunda mı?”* نعم. *“Evet.”* cevabındaki eksiltme

Türkçedekiyle birebir örtüşmektedir. Her ikisinde de fiil eksiltmiştir.

1.1.4.2.2.6.7. Takdim ve Te'hirli Cümle

Her dilin kendine özgü bir yapısı vardır. Arapçada bu yapı fiil ve isim cümlesi şeklinde incelenmişti. İsim cümlesi, özne+eylem+nesne şeklinde sıralanırken fiil cümlesi, eylem+özne+nesne şeklinde sıralanmaktadır. Bu sıralamanın, kimi zaman gramer gereği değiştiği, kimi zaman değiştirilemediği ve bazen de zorunlu olmamasına rağmen değişik amaçlarla değiştirildiği görülür. Arapça dilbilgisinde buna takdim-tehir denmektedir.

Takdim ve tehirin yapılamadığı pek çok yer vardır. Tamamını burada zikretmek ve detaylarına girmek araştırmanın sınırlarını aşacağından sadece birkaç örnek vermekle yetinilecektir.

Örneğin, fiil cümlesinde fâil ve mef'ulün i'rabı gizli ve hangisinin fâil, hangisinin mef'ul olduğunu belirleyecek bir karine yoksa fâil ve mef'ulün yerleri değiştirilemez (el-Galâyinî, 1966, III:7; Hasan, 1966, II:84). Bu durumda her ikisi de fâil veya mef'ul olabileceğinden karışıklık olmaması için fâil önce gelmektedir. *أَكْرَمَ أَبِي أَحِي.* “*Babam kardeşime ikramda bulundu.*” örneğinde olduğu gibi.

İsim cümlesinin iki unsuru olan mübtedâ ve haber marifelik ve nekrelilik bakımından eşit ise öğeler arasında yer değişikliği yapılamaz (el-Galâyinî, 1966, II:270; Hasan, 1966, I:488). Örnek: *أَحِي شَرِيكِي.* “*Kardeşim ortağımdır.*”

Arapçada takdim ve tehirin yapılması gerekli olan yerler vardır. Bunlar fiil cümlesinde fiil-fâil ve fâil-mef'ul arasında, isim cümlesinde mübtedâ ve haber arasında takdim-tehirin yapıldığı, sıranın değiştiği yerlerdir. Örneğin fiil cümlesinde mef'ul zamir ise ve fâil açık isim ise takdim tehir yapmak gerekir.

Yani mef'ul fâilden önce gelmelidir (İbnul-Hacib:10). *أَكْرَمَنِي عَلِيٌّ*. “*Ali bana ikramda bulundu.*” cümlesi bu kurala örnek olarak gösterilebilir.

Yine isim cümlesinde normal sıra mübtedâ+haber iken takdim tehir yapılarak haber+mübtedâ şeklinde değiştirmek gereken yerler vardır. Mesela mübtedâ konumunda olan kelime nekre, haber şibhu'l-cümle ise diziliş haber+mübtedâ şeklinde olur (el-Galâyinî, 1966, II:271; eş-Şartunî, IV:194). *وَعَلَى*

أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ “*Gözlerinin üzerinde perde vardır.*” (el-Bakara sûresi, 2/7)

cümlesinde *غِشَاوَةٌ* kelimesi cümlenin mübtedâsı olmasına rağmen nekre olduğundan; cümlenin haberi olan *وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ* kısmı da şibhu'l-cümle olduğundan mübtedâ ile haberin yerleri değiştirilmiştir.

Kimi yerde de takdim ve tehir zaruri değildir ancak yapılması tercihe bırakılmıştır.

Takdim tehir sonucunda cümlenin öğelerinin görevleri hususunda iki durum ortaya çıkmaktadır. Biri, takdim edilen kelimenin görevinin değişmemesidir. Örneğin kimi durumlarda haber mübtedâdan önce gelmesine rağmen haber olarak kalır; mef'ul failden önce gelmesine rağmen mef'ul olarak görevini sürdürür (el-Curcanî, 1988:85). İkinci duruma göre ise takdim-tehir yapılan kelimelerin üstlendikleri görevleri değişir. Örneğin *زَيْدٌ الْمُنْطَلِقُ* (*Zeyd gidiyor.*) cümlesinde öge sıralaması mübtedâ+haber şeklindedir ve gidenin Zeyd olduğu vurgulanıyor. *الْمُنْطَلِقُ زَيْدٌ*. cümlesi de mübtedâ+haberden oluşmuştur. Ancak birinci cümledeki mübtedâ (*زَيْدٌ*) bu cümlede haber olmuş. Fiil cümlesinde de aynı

şey söz konusudur. Örneğin *ضَرَبْتُ زَيْدًا* cümlesi fiil+fâil+mef'ulden oluşmuş bir fiil cümlesidir. Ancak cümle *زَيْدًا ضَرَبْتُهَا* şeklinde sıralandığında ilk cümledeki mef'ül burada mübtedâ olmuştur. Mübtedâdan sonra gelen *ضَرَبْتُهَا* kısmı ise haber konumundadır. Oysa ilk cümlede bu öge fiil görevini üstlenmişti.

Arapçada cümle öğelerinin yerleri değiştirildiğinde meydana gelen yeni yapı ile ilgili bazı durumlar hasıl olur. Birincisi cümlenin üslubu ve anlamında değişiklik meydana gelir. İkincisi, cümlede takdim ve tehir yapıldığında cümle yeni bir anlam kazanır. Örneğin günlük hayatta çokça kullanılan *السَّلَامُ عَلَيْكُمْ* (*Selam üzerinize olsun.*) cümlesi karşındakine selam vermek üzere mübtedâ+haberden oluşan bir cümle iken, öğelerin yerleri değiştirildiğinde (*عَلَيْكُمْ* *السَّلَامُ* "Size de selam olsun."= haber+mübtedâ) verilen selamın cevabı gibi bir anlam doğmaktadır. Örneğin *التَّدخينُ مَمْنُوعٌ* cümlesinde habere vurgu yapılmak istendiğinde öğelerin yerleri değiştirilerek *مَمْنُوعٌ التَّدخينُ* (*Sigara içilmez.*) cümlesi oluşturulur.

Bazı Arapça cümlelerde öğelerin yerleri değiştirildiğinde de anlamda bir farklılık görülmez. Örneğin *جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا* (Fiil+fâil+hal) => *جَاءَ رَاكِبًا زَيْدٌ* (Fiil+hal+fâil) cümlelerinde öğelerin yerleri değiştirilmesine rağmen anlamda bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Kimi zaman da cümlenin öğeleri arasında takdim ve tehir yapılması anlatım bozukluna sebep olur. Örneğin. أَكْرَمَ صَدِيقُهُ سَلِيمًا. (*Arkadaşı Selim'e ikramda bulundu.*) cümlesinde fâile (صَدِيق) bitişen zamir (و) işaret ettiği kelimedenden (سَلِيم) önce gelmiştir. Oysa cümle أَكْرَمَ سَلِيمًا صَدِيقُهُ. (*Selim'e arkadaşı ikramda bulundu.*) şeklinde olmalıdır.

Kimi zaman takdim-tehir, tahsis amacıyla yapılır. Bu anlamı elde etmek için mef'ul, fâilden veya fiilden, haber mübtedâdan önce getirilir. Arapçada vurgulanmak istenen öge cümlenin başına doğru kaydırılır. Mesela زَيْدٌ فِي الدَّارِ . (*Zeyd evdedir*) cümlesinde evde olanın Zeyd'den başkası olmadığı vurgulanmak istenmektedir. Cümle فِي الدَّارِ زَيْدٌ. (*Evedir Zeyd.*) şeklinde sıralandığında ise Zeyd'in evde olduğu, başka yerde olmadığı vurgulanmıştır. Görüldüğü gibi cümlede vurgulanmak istenen öge başa doğru getirilmiştir.

Arapçada soru cümlesinde vurgulanmak istenen öge soru edatından sonra getirilir. Örneğin هَلْ كَتَبَ زَيْدٌ الرِّسَالَةَ ؟ (*Zeyd mektubu yazdı mı?*) cümlesinde كَتَبَ fiilinin gerçekleşip gerçekleşmediği öğrenilmek istenmektedir. Dolayısıyla fiil vurgulanmaktadır. هَلْ زَيْدٌ كَتَبَ الرِّسَالَةَ ؟ (*Zeyd mi mektubu yazdı?*) cümlesinde fiili yapanın Zeyd olup olmadığı sorulmaktadır. Dolayısıyla fail vurgulanmaktadır. هَلْ الرِّسَالَةَ كَتَبَ زَيْدٌ ؟ (*Zeyd'in yazdığı mektup muydu?*) cümlesinde ise Zeyd'in

yazdığının ne olduğu sorulmaktadır. Dolayısıyla bu cümlede de nesne (الرُّسَالَةَ) vurgulanmaktadır.

Bu birkaç örnek takdim ve tehir olayının değişik cümle çeşitlerinde farklı sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Ancak genel olarak incelendiğinde görülecektir ki takdim-tehir uygulaması, cümlede anlam karmaşasının önüne geçmek, söylenmek istenen yargıyı takdim edilene tahsis etmek için yapılmaktadır. Bunun yanı sıra sınırlama/daraltma (kasr) yapmak, olumsuzluk yargısını pekiştirme amaçlı da yapılır.

1.1.4.3. İ'rabı Bakımından Cümle Çeşitleri (مواقع الجملة)

İ'rab olgusu Arapçaya has bir özelliktir. Cümlenin öğelerinin üstlendikleri görev ve bundan doğan hareke durumuyla ilgilidir. Bazı durumlarda hareke yerine harf görev yapar. Cümle içindeki kelimeler/öğeler nasb, ref', cerr ve cezm hallerinde bulunur. Cümlenin öğeleri çoğunlukla müfred kelimelerden oluşur. Ancak kimi zaman bu müfred kelimelerin görevlerini cümleler ifa eder. Bu tür durumlarda cümleler yerine geçtikleri müfred isimlerin i'rabını alırlar. Çünkü müfred kelimeler i'rab edilebilirken bu aynı görevi yapan cümle(cik)lerin i'rabı yapılamamaktadır. Bu nedenle i'rab mahallen olur. Yani müfred bir kelimenin aynı durumda alacağı i'rab ile muamele görür (Abbade, 2002:135; er-Râcihî, 2004:351-368).

Örneğin bir cümle haber, fail, mübtedâ gibi merfû olan öğelerin birinin görevini ifa ediyorsa bu cümle 'mahallen merfû' addedilir. Yine cümle, müstesna, hal, me'fulünbih vb. mansub öğelerden birinin konumunda geldiği zaman

‘mahallen mansub’ olur. İzafetle (tamlamayla) mecrur olan cümle mahallen mecrur olur. Şayet cümle şart edatının cevabı konumundaysa mahallen meczum olur. Bu ve benzeri durumlardan birinde değilse cümlenin i’rabda mahalli yoktur.

Mesela *أَحْمَدُ يَلْعَبُ كُرَةَ الْقَدَمِ* “Ahmet futbol oynuyor.” örneğinde *يَلْعَبُ*

kelimesinin yerine *لَاعِبٌ* kelimesi konulabilmektedir. Dolayısıyla *يَلْعَبُ* cümlesi

لَاعِبٌ kelimesinin i’rabını alır. Ancak *جَاءَ الَّذِي كَتَبَ* cümlesinde *كَتَبَ* cümlesinin

yerine *كَاتِبٌ* kelimesi konulamayacağı için *كَتَبَ* cümlesinin i’rabı yoktur. Çünkü

onun yerine *جَاءَ الَّذِي كَاتِبٌ* denilemez (el-Galâyinî, 1966, III:287). Dolayısıyla

Arapçada cümleler i’rabı olan ve olmayan (i’rabda mahalli olan ve olmayan)

şeklinde ikiye ayrılır:

1.1.4.3.1. İ’rabda Mahalli Olan Cümleler (الجملة التي لها محل من الإعراب)

Arapçada bu cümle çeşidi beş grupta incelenir.

1.1.4.3.1.1. Ref Mahallindeki Cümleler

İ’rabda mahalli olan cümlelerin ilki mahallen ref’ olanıdır. Bu cümle çeşidi, fâil, naib-i fâil, mübtedâ ve (إِنَّ ve nefy-i cins لَ’sının) haberidir (İbn Hişâm,

II:410, 427). Örneğin *زَيْدٌ حَلَقُهُ كَرِيمٌ* . “Zeyd güzel ahlaklıdır” cümlesinde *زَيْدٌ*

kelimesi mübtedâdır ve merfûdur. *حَلَقُهُ كَرِيمٌ* isim cümlesi ise *زَيْدٌ* kelimesinin

(mübtedâsının) haberidir. Bu cümle haber konumunda olduğundan mahallen

merfûdur. Çünkü haber merfû olur. Öte yandan *زَيْدٌ يَدْرُسُ الطَّبَّ*. “Zeyd tıp okuyor.” cümlesinde *زَيْدٌ* kelimesi yine mübtedâ ve merfûdur ve *يَدْرُسُ الطَّبَّ* cümlesi bir fiil cümlesi olarak haber konumundadır ve merfûdur. Çünkü haber merfû olur (er-Râcihî, 2004:351-368).

1.1.4.3.1.2. Nasb Mahallindeki Cümleler

Arapçada temel cümle içinde yer alan yan cümle bazen de nasb halinde olan müfred bir ismin yerine geçer. Bu durumdaki cümleler hal, müstesnâ mef’ulünbih vb. nasb halindeki bir ismin görevini ifa ederler (İbn Hişâm, II:374).

إِنَّ عَلِيًّا “Zeyd, Ali’nin başarılı olduğunu söyledi.” cümlesinin *إِنَّ عَلِيًّا نَاجِحٌ*.

إِنَّ عَلِيًّا kısmı *قَالَ* fiilin mef’ulünbih’i olduğundan nasb konumundadır (er-Râcihî,

2004:351-368). Örneğin *وَقَالُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ* “Bu, apaçık bir sihirden başka bir

وَقَالُوا *إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ* cümlesi *وَقَالُوا*

fiilinin mef’ulünbihi konumundadır. Dolayısıyla nasb mahallindedir. *رَأَيْتُ زَيْدًا كِتَابَهُ*

رَأَيْتُ زَيْدًا كِتَابَهُ yapısı bir isim *فِي يَدِهِ* “Zeyd’i elinde kitabıyla gördüm” cümlesinde

زَيْدًا cümlesidir. Ancak birleşik bir cümle içinde yer almıştır ve cümle olarak

kelimesinin hâl’idir. Dolayısıyla nasb mahallindedir (er-Râcihî, 2004:351-387).

سَمِعْتُ مَعْنِيَا صَوْتَهُ حَمِيلٌ “Sesi güzel olan bir şarkıcı dinledim.” cümlesinde

سَمِعْتُ مَعْنِيَا صَوْتَهُ حَمِيلٌ yapısı mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesidir. Ama aynı

zamanda مُعْتَبًا kelimesinin sıfatıdır. Bu durumda mevsuf olan مُعْتَبًا kelimesi mef'ûl ve mansub olduğundan صَوْتُهُ جَمِيلٌ isim cümlesi de nasb mahallinde mansûbdur (er-Râcihî, 2004:351-389).

1.1.4.3.1.3. Cerr Mahallindeki Cümleler

Bir cümle kendisinden önce gelen bir kelimeye izafe edildiğinde muzafunileyh konumunda mecrur olur. Kendisine izafe edilen öge bazen zamana delalet eden (ama zarf olup olmaması önemli olmayan) bir kelime, bazen حَيْثُ ve bazen de كَدُنْ ve رَيْثَ kelimeleridir (er-Râcihî, 2004:392-395).

Bilindiği üzere muzafunileyh mecrûr olur. Muzaftan sonra gelen cümle muzafunileyh konumundadır. Dolayısıyla mecrûr konumunda cerr'dir. Muzafunileyh olan cümle hem isim hem de fiil cümlesi olabilir. İster zarf olsun isterse olmasın zamana delalet eden kelime cümleye izafe edildiğinde cümle muzafunileyh konumunda/mahallen mecrûr olur: . قَابَلْتُ زَيْدًا يَوْمَ حَضَرَ . “Zeyd’le geldiği gün karşılaştım.” örneğinde حَضَرَ fiil cümlesi يَوْمَ zaman zarfının muzafunileyhidir. Dolayısıyla cerr mahallindedir (er-Râcihî, 2004: 392).

حَيْثُ جَلَسْتُ حَيْثُ جَلَسَ زَيْدٌ . “Zeyd’in oturduğu yere oturdum.” cümlesinde حَيْثُ kelimesi mekan zarfıdır. جَلَسَ زَيْدٌ fiil cümlesi ise cerr mahallinde حَيْثُ kelimesinin/zarfının muzafunileyhidir.

1.1.4.3.1.4. Cezm Mahallindeki Cümleler

Arapçada birleşik bir cümle içinde yer alan yan cümle cezm eden şart edatının cevabı durumunda ve başında ف veya إذا harflerinden biri varsa mahallen meczûm olur (er-Râcihî, 2004: 395). Mahaldeki i'rab atıf durumunda ortaya çıkmaktadır (İbn Hişâm, II:422). Muzari fiil hem şart hem de cevap durumunda lafzen meczum olur. Fiilin kendisi cezmedilir. Dolayısıyla şart edatının i'rab bakımından cümleye etkisi yoktur. Örneğin هو إن تصادق زيدا فهو مخلص. cümlesindeki هو yapısı, mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesidir. Bu cümle aynı zamanda cezm mahallinde şartın cevabıdır. Başındaki ف harfî şart cevabı olan cümlenin başında bulunur (er-Râcihî, 2004: 395).

1.1.4.3.1.5. İ'rabda Mahalli Olana Bağlı Cümleler (الجملة التابعة لجملة لها محل)

(من الإعراب)

Arapçada i'rabı olan cümleye bağlı iki çeşit cümle vardır. Bunardan bir müfred kelimeye tabi olan cümledir. Örneğin, وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ . (Allaha döndürüleceğiniz bir günden korkun: el-Bakara sûresi, 2/281) cümlesinde يَوْمًا kelimesi sonundaki tenvinden de anlaşılacağı üzere mansûbdur. تُرْجَعُونَ cümlesi ise bu kelimenin sıfatı mahiyetindedir. Dolayısıyla buna tabi olduğundan

mahallen mansûbdur. Evvelce de belirtildiği üzere bu tür cümleler tabi oldukları kelimenin i'rabını alırlar.

İkincisi, i'rabda mahalli olan cümleye tabi olan cümledir. Bu tür cümleler atıf cümleleri ve bedel açıklayıcılarıdır (İbn Hişâm, II:426; er-Râcihî, 2004: 396).

Örneğin. زَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ وَقَعَدَ أَخُوهُ. “Zeydin babası ayakta, kardeşi ise oturmuştur” (İbn

Hişâm, II:426) cümlesinde قَامَ أَبُوهُ cümlesi زَيْدٌ kelimesinin haberidir ve mahallen

merfûdur. Bununla birlikte ma'tufunaleyhtir. Dolayısıyla kendisine atfedilmiş

olan وَقَعَدَ أَخُوهُ cümlesi de mahallen merfûdur.

زَيْدٌ نَجَحَ وَفَازَ بِالْجَائِزَةِ. “Zeyd başardı ve ödülü kazandı.” Bu birleşik cümlede

yer alan نَجَحَ cümlesi ref' mahallinde kendisinden önce bulunan ve haber olan

cümlesine matuftur. Dolayısıyla onun i'rabını almaktadır ve ref'tir (er-Râcihî,

2004: 396).

1.1.4.3.2. İ'rabda Mahalli Olmayan Cümleler (الجملة التي لا محل لها من الإعراب)

(الإعراب)

Arapçada birleşik cümle içinde bulunan kimi yan cümleler, i'rab bakımından herhangi müfred bir kelimenin yerine ikame edilmiş değillerdir.

Dolayısıyla müfredle te'vil de edilmezler. Bu tür cümlelerin i'rabda mahalleri yoktur. Yani bunlar bir öge addedilmezler (İbn Hişâm, II:382; er-Râcihî, 2004:

396). Bu cümleler, ibtidâiyye (başlangıç) cümlesi, isti'nafîyye (sıra) cümlesi,

i'tiraziyye cümlesi (ara cümle), tefsiriyye (açıklama) cümlesi, sıra cümlesi diye sıralanır.

1.1.4.3.2.1. İbtidaiyye (Başlangıç) Cümlesi (الجملة الابتدائية)

İster isim cümlesi isterse fiil cümlesi olsun kendisiyle söze başlanan cümle kastedilmektedir. Örneğin زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd ayakta duruyor.” cümlesi i’rabda mahalli olmayan bir cümledir. Çünkü müstakil anlamı olan bir başlama cümlesidir ve yerine başka bir sözün ikame edilmesi de söz konusu değildir (er-Râcihî, 2004: 396). İbtidâ cümlesinin isimler dışındaki kelimeler üzerinde bir etkisi yoktur. Arap gramerinde ibtidâ manevi amil olarak ele alınır ve bu amil zayıftır. Kendisiyle söze başlanan cümlelerin bir etkisi olmadığından i’rabı da olmaz (Kabâve, 1989:36).

1.1.4.3.2.2. İsti’nafiyye (Sıra) Cümlesi (الجملة المستأنفة)

Bu cümlelerin, bulunduğu söz öbeği ile dilbilgisi açısından bir bağlantısı yoktur. Kendisinden önceki cümleden bağımsızdır. Başlama/ibtidâiyye cümlesiyle aynı durumdadır. Ancak anlam bakımından tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Bu nedenle i’rabda mahalli yoktur (İbn Hişâm, II:382; er-Râcihî, 2004: 398). Örneğin مَاتَ زَيْدٌ رَحِمَهُ اللهُ (Zeyd öldü. Allah rahmet eylesin!) cümlesi yapısında iki yargı taşımaktadır. Bunlardan biri مَاتَ زَيْدٌ diğeri ise رَحِمَهُ اللهُ cümlesidir. رَحِمَهُ اللهُ kısmı, fiil cümlesi (مَاتَ زَيْدٌ) cümlesinden bağımsızdır, çünkü dua niteliğindedir.

Dolayısıyla i’rabda mahalli yoktur.

فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ. (Artık onların sözü seni üzmesin.

Çünkü biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliriz: Yasin sûresi, 36/76) cümlesinin إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ kısmı ist'inafiyye cümlesidir ve ilk kısım olan فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ cümlesinden bağımsızdır. Dolayısıyla herhangi bir i'rabı yoktur.

Yemin, soru ve nida cümlelerinin cevabı ve sebep cümlesi bu grup içerisinde incelenir. Arapçada yemin cümlesinin cevabı anlamca yemin cümlesini tamamlamaktadır. Örneğin . وَاللَّهِ لَيْسَتْ قِيمَةُ الْمَرْءِ بِالْأَقْوَالِ وَلَكِنَّ بِالْأَفْعَالِ (Vallahi, kişinin değeri sözlerle değil fiillerledir: Hasan, 1966, II:461) cümlesinde وَاللَّهِ yemin cümlesidir. لَيْسَتْ قِيمَةُ الْمَرْءِ بِالْأَقْوَالِ وَلَكِنَّ بِالْأَفْعَالِ cümlesi ise yemin cümlesinin cevabıdır ve i'rabda mahalli yoktur.

Nida cümlesinin cevabı, nida cümlesinden dilbilgisi bakımından bağımsız olmasına rağmen anlam bakımından onu tamamlar. Bu cümle çeşidinin de i'rabda mahalli yoktur (Kabâve, 1989:40). Örneğin “ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ” (Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz: el-Bakara sûresi, 2/21) cümlesi bu tür bir cümledir.

Yine aynı şekilde soru cümlesinin cevabı, soru cümlesinin ardından gelir, onu anlamca tamamlar ve gramer bakımından bağımsızdır. Dolayısıyla i'rabda mahalli yoktur. Sebep cümlesi, gramer bakımından sebebini açıkladığı cümleye bağlı değildir, ancak bir anlam bütünlüğü sağlamaktadır ve i'rabda mahalli yoktur.

. تَمَسَّكَ بِالْفَضِيلَةِ فَإِنَّهَا زِينَةُ الْعُقَلَاءِ . (Fazilete sarıl. Şüphesiz o, akıllı kimselerin süsüdür.)

cümlesi buna örnek olarak gösterilebilir.

1.1.4.3.2.3. İ'tiraziyye Cümlesi (الجملة المعترضة)

Arapçada bazı ara cümleler kimi zaman iki öge arasında yer alır, kimi zaman da bağımsız iki cümle arasına girerler. Türkçede ara cümle olarak da adlandırılan bu cümlelerin i'rabda mahalleri yoktur (el-Galâyinî, 1966, III:289). Nahivcilere göre bu cümle anlamı kuvvetlendirir. İ'tiraziyye cümlesi şu aralara gelir: fiil-fail, mübtedâ-haber, fiil-mef'ûl, şart-cevap, kase/yemin-cevap, mevsûl-sıla, muzaf-muzafunileyh, tenfis harfi (س، سوف)-fiil، fiil-قد. Örneğin “ هَذَا

. هَذَا ” cümlesinde “ وَاللَّهِ ” cümlesi ara cümledir ve i'rabda mahalli yoktur (er-Râcihî, 2004: 400-404).

1.1.4.3.2.4. Tefsiriyye Cümlesi (الجملة التفسيرية)

Türkçede açıklama cümlesi olarak adlandırılan tefsiriyye cümlesi Arapçada kendisinden önceki cümlenin içeriğini izah etmek, açıklamak için kurulur. Bu cümlenin başında tefsir harfi kimi zaman bulunur, kimi zaman da bulunmaz. Bu cümleler bazen haber bazen de inşa cümlesi şeklinde olurlar. Bu tür cümlelerin i'rabda mahalleri yoktur (İbn Hişâm, II:144; er-Râcihî, 2004: 404).

. كَتَبْتُ إِلَيْهِ أَنْ أُرْسَلَ إِلَيَّ الْكِتَابَ . “Ona, bana kitabı göndermesi için yazdım.” cümlesinde

أَنْ tefsiriyye harfidir. Fiil ve failden oluşmuş olan أُرْسَلَ cümlesi ise tefsiriyye

cümlesidir ve i'rabda mahalli yoktur. Görüldüğü gibi bu cümlede tefsiriyye cümlesinin başında tefsir/açıklama harfi olan أَنْ kullanılmıştır.

1.1.4.3.2.5. Sıla Cümlesi (جملة الصلة)

Arapçada ism-i mevsûllerin ardından gelen cümleler sila cümlesi olarak isimlendirilirler. Bu cümleler hem isim hem de fiil cümlesi olabilmektedirler. Bu tür cümleler mevsûlün açıklayıcısı durumundadırlar ve i'rabda mahalleri yoktur (İbn Hişâm, II:409). Örneğin “جَاءَ الَّذِي نَجَحَ” (*Başaran kişi geldi.*) cümlesindeki الَّذِي ism-i mevsûl, نَجَحَ ise sila cümlesidir ve bu cümlelerin i'rabda mahalli yoktur (er-Râcihî, 2004: 406).

1.1.4.3.2.6. İ'rabta Mahalli Olmayana Bağlı Cümleler (الجملة التابعة لجملة)

(لا محل لها من الإعراب)

Arapçada –daha önce de bahsi geçtiği üzere- bazı cümlelerin i'rabda mahalleri yoktur. Atıf, bedel açıklayıcısı ve tekid cümlesi diye isimlendirilen bu tür cümlelerin i'rabda mahalleri yoktur (Kabâve, 1989:126).

İ'rabda mahalli olmayan bir cümleye atıf harfiyle bağlanan cümlelerin de i'rabda mahalli yoktur (el-Galâyinî, 1966, III:291). Örneğin “إِذَا نَهَضَتِ الْأُمَّةُ بَلَغَتْ مِنْ ” (Toplum kalkındığında şerefine zirvesine ulaşır ve itibarının sonuna erişir.) cümlesinde بَلَغَتْ (fiil+fâil) cümlesi matufunaleyh

cümlesidir ve i'rabda mahalli yoktur. Dolayısıyla matuf cümlesi olan وَأَدْرَكَتْ cümlesinin de i'rabda mahalli yoktur. Yine حَضَرَ زَيْدٌ وَلَمْ يَحْضُرْ عَلِيٌّ. “Zeyd geldi ama Ali gelmedi.” yapısındaki حَضَرَ زَيْدٌ cümlesi kendisinden önceki cümleye (حَضَرَ زَيْدٌ) atfedilmiştir. Kendisine atfedilen cümle (حَضَرَ زَيْدٌ) ibtidâiyye cümlesidir ve i'rabda mahalli yoktur. Dolayısıyla atfedilen cümlenin (وَلَمْ يَحْضُرْ عَلِيٌّ) de i'rabda mahalli yoktur.

Bedel açıklayıcısı olan bir cümle i'rabı olmayan bir cümleye tabi olduğunda, tabi olduğu cümlenin i'rabı olmadığından kendisinin de i'rabda mahalli olmaz (İbn Hişâm, II:410; el-Galâyinî, 1966, III:291).

Örneğin, “...وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا” (Kim bunları yaparsa cezasını çeker. Kıyamet günü, onun azabı kat kat ve zillet içinde hep orada kalırlar: el-Furkan sûresi 25/68-69) cümlesinde يَلْقَى أَثَامًا (fiil+fâil+mef'ûlünbih) cümlesi mübdelünminh cümlesidir ve i'rabda mahalli yoktur. يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ meçhul fiil+naibifâil cümlesi ise bedel cümlesi olarak i'rabda mahalli olmayan bir cümledir.

Te'kid cümlesi

Te'kid cümlesi kendisinden önceki cümlenin anlamını pekiştirmek için kurulan ve ona tabi olan bir cümledir. Bu tür cümleler -zaid harf olarak görüldüklerinden- i'rabda mahalleri yoktur. Çünkü zaid harf kaldırıldığında cümlenin anlamı bozulmamaktadır. Dolayısıyla bir etkisi yoktur (Kabâve,

1989:263). “فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا” (*Kafirlere mühlet ver, onlara biraz süre tanı:*

et-Tarık sûresi, 86/17) cümlesindeki أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا cümlesi kendisinden önce gelen

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ cümlesini te'kid mahiyetindedir ve onun anlamını pekiştirmektedir.

Dolayısıyla i'rabda mahalli yoktur.

1.2.3. TÜRKÇEDE CÜMLE

Dizimbilim/sözdizimi (syntax) çalışmalarında XX. yüzyılda yeni bir aşamaya gelinmiştir. XX. yüzyılın başlarında Saussure'le başlayan "dizge" anlayışı dilbilim çalışmalarına hâkim olmuştur. Dizimle ilgili incelemeler dilbilimin ana uğraşlarından biri durumuna gelerek büyük bir ağırlık kazanmıştır (Aksan, 1995, I:121).

XX. yüzyıla gelinceye kadar çeşitli dillerin dizim özellikleri hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Gerek tanınmış gerekse tanınmamış pek çok yazar/dilci bu çalışmalarda *tümce* teriminin tanımı üzerinde denemeler yapmıştır. Her biri kendi açısından tümceyi ele almış farklı tanımlamalara gitmiştir. Ancak buna rağmen geleneksel dilbilgisi ve dilbilimde cümlenin tanımına dair genel bir tanım süregelmiştir. O da "*bir düşüncenin, bir duygunun ya da bir yargının başlı başına anlatımına yarayan ve içindeki sözcüklerin sayısı sınırlı olmayan, dile ait bir birim*" olduğudur (Aksan, 1995, I:121).

Türkçede cümlenin çeşitlerine geçmeden önce cümlenin ne anlama geldiğini ve ilgili olduğu kavramları açık bir şekilde ortaya koymakta fayda vardır. Cümle dendiğinde, tümsöz, tümce, sözdizimi, kelime grupları akla gelen kavramlardan bazılarıdır.

Sözdizimi/sentaks/tümce bilgisi (Yunanca *Syntaktikos*: düzenleme, bir araya getirme), sözcüklerin ve eklerin tümce içindeki görevlerini, hangi dizilişlerde yer alabileceğini ve tümcelerin türlerini inceleyen dil bilgisi dalıdır (Korkmaz, 1992:33; Eker, 2003:343). Sözdizimi terimi, bir tümce içerisindeki sözcüklerin belli bir sıraya göre art arda dizilmeleri olgusu ve bu dizilme olgusu üzerine yapılan dilsel çalışmaların tümünü ifade etmektedir. Dolayısıyla bu terim

iki ayrı olguyu ifade etmektedir (Başkan, 1980:124). Tümce, anlatımın en önemli birimi olarak görülmektedir. Bu suretle söz dizimi ile ilgili sorunların çözümü bir bakıma, dilin çözümü anlamına gelmektedir (Eker, 2003:343).

Sözdizimi kavramı tam olarak cümlenin yerine kullanılan bir kavram değildir. Arapçada nahiv ve İngilizcede syntax diye adlandırılan sözdizimi, bir kelimenin veya bir kelime öbeğinin bir diğer kelime veya kelime öbeğiyle birleşme durumlarını inceleyen dilbilim dalıdır (Delice, 2003:15). Yan yana dizilen bu kelimeler, ya yargı bildirerek cümleyi, ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını meydana getirir (Karahana, 2005:9).

"Sözdizimi" nin konusu, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de söz diziminin konusudur (Karahana, 2005:9). *Dolayısıyla cümle sözdiziminin sadece bir parçasıdır, bizzat kendisi değildir.* Sözdiziminin bir parçası olan cümleyi kelime gruplarından ayıran onun, bir yargı bildiren kelime gruplarından oluşuyor olmasındandır.

Türkçede Bazen *tümsöz* ya da *tümce* diye de adlandırılan cümle (Delice, 2003:133), dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır (Karahana, 2005:9).

Dil hakkında yapılan çalışmalarda genelde başarılı olunan alanlar sesler ve sözcükler düzeyinde olmuştur. Tümce konusundaki saptamalar ise, bir noktadan sonra nesnellik ölçüsünü yitirmiş ve çoğu kez de kişilerin sezgisi ve dil duygusu gibi öznel kriterlere terk edilmiştir (Başkan 1980: 125). Bu nedenle Türkçede

cümlenin pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar bazen birbirini tamamlar mahiyette olmuş, bazen de birbirinden kısmen farklılık göstermiştir. Aslında her biri cümledeki bir özelliğe vurgu yapmıştır. Bu tanımların bir kısmı şu şekildedir:

* *“Bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubudur”* (Korkmaz 1992:32).

* *“Herhangi bir dilin belirlenmiş sıralanma, belirtme ve tonlama kalıplarına uygun olarak bir bütün oluşturan seçilmiş söz dizimsel birlikler dizisidir”* (Sezer, 1979:53-63).

* *“Bir düşüncenin, bir duygunun ya da bir yargının başlı başına anlatımına yarayan ve içindeki sözcüklerin sayısı sınırlı olmayan, dile ait bir birimdir”* (Aksan 1995, II:122).

* *“Anlamlı dil birlikleri olan kelimelerin, kelime gruplarının, çeşitli yardımcı ögelerin ve çekim eklerinin bir düzen içinde belli kurallara göre bir araya gelerek meydana getirdikleri karmaşık dizi cümleyi oluşturur”* (Zülfikar ve bşk., 2001:153).

* *“Bir yargıyı dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde haber, dilek, oluş veya bildirme yoluyla ifade eden; çekimli bir fiille veya sonuna cevher bir fiili getirilen bir isimle kullanılan kelimeler dizisine cümle denir”* (Delice, 2003:133).

* *“Tümce, herhangi bir düşünce, duygu, oluş ve kılış anlatan; bir yargı bildiren ve çekimli bir eylemle veya ek eylemle biçimlenen sözcük ya da sözcük grubu/gruplarıdır”* (Eker, 2003:343).

* *“Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir”* (Karahana, 2005:9).

Tümcenin tanımlarının ortak yargıları şöyle sıralanabilir:

- Yapı ve anlamca bağımsız bir dilsel biçim oluşu,
- Daha geniş bir dilbilgisel yapıya gereksinme göstermemesi,
- Ses, biçim, anlam vb. alanlarla bir bütün oluşu,
- Düşünce, iş, eylem, yargı vb. anlamca tamamlanmış oluşu,
- Tümceyi oluşturan biçim birim sayısında bir sınırlandırmanın yapılamayışı.

Kimi düşünürlere göre tümceyi oluşturan sözcükler arasındaki ilişkiler örgüsü son derece karmaşık olduğundan tümcenin yapısı, sözlerin dizilişiyle ilgili kurallar henüz bütünüyle ortaya konulamamıştır (bkz. Eker, 2003:343).

1.2.3.1. Türkçede Cümle Çeşitleri

Dil öğreniminde önemli bir yer tutan cümle bahsi ne yazık ki Türkçede az işlenmiştir. Bu yüzden de çeşitli dil bilgisi kitaplarında cümle ile ilgili farklı değerlendirmeler ve sınıflandırmalar yar almaktadır (Zülfikar ve bşk., 2001:154; Eker, 2003: 379). Türkçenin dilbilgisini işleme amacıyla kaleme alınmış pek çok kitapta/kaynakta bu konuda (Türkçede cümle çeşitleri) yeterli düzeyde bilgiye rastlamak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle bu araştırma konuyu mümkün olduğunca geniş ölçüde ele alacaktır.

Türkçede cümle, değişik açılardan ele alınarak birtakım başlıklar altında incelenmiştir. Bunlar yüklemi, anlamı, öğelerin dizilişi ve yapısına göre olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

1.2.3.1.1. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Türkçe kelimeler çok genel olarak adlar/isimler ve eylemler/fiiller olmak üzere ikiye ayrılabilir (Zülfikar ve bşk., 2001:198; Eker, 2003: 386). Bu kelimelerin, çekim ekleri ve edatlar gibi yardımcı öğelerin bir araya gelerek meydana getirdikleri anlamlı yapı, cümleyi oluşturur (Zülfikar ve bşk., 2001:190). Oluşturulan bu cümlelerin yüklemeleri, ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş fiil veya isimlerdir (Karahan, 2005: 96). Kelimeler arasında kurulan anlam ilişkisini bütünleyen bir yüklem olmadan cümle tamamlanmış sayılmaz. Cümleden çıkarılacak hüküm ancak yüklemle sağlanabildiğinden cümlenin en belli başlı ögesi yüklem olarak belirlenmiştir. Yüklem, cümlelerin sınıflandırılmasında da birinci derecede rol oynar (Zülfikar ve bşk., 2001:190).

Türkçede yüklemin cümle içindeki önemi oldukça büyüktür. Yukarıda sayılanların yanı sıra yüklem zaman, kişi ve tarz kavramlarını da ifade eden bulunduran bir ögedir. Ayrıca olumlu, olumsuz, soru, olumsuz soru kavramlarını taşıyan ekleri bulundurur. Cümlenin yapısına bağlı olarak çatı ekleri alır. Daha başka görevleri de üzerine alan yüklem, bu karmaşık yapısıyla cümlede en önemli ögedir. İşte böyle bir yapıya sahip olan yüklem ya isim soyundan bir kelime veya bir fiildir (Zülfikar ve bşk., 2001:197). Yüklemin isim veya fiil oluşu, sadece anlamı değil cümle öğelerinin türünü ve cümle içindeki yerlerini de etkiler (Karahan, 2005: 96). Dolayısıyla cümleyi yükleminin türüne göre ayırmak istediğimizde karşımıza iki alternatif çıkar. Bunlardan biri eylem (fiil) diğeri ise ad/isimdir (Ergin, 2002: 376; Ulaş, 2003:33). Söz diziminde, fiil/eylem olan yüklemeler fiil/eylem tümcelerini; fiil/eylem dışında kalan söz dizimsel öğeler isim/ad tümcelerini oluşturur (Eker, 2003: 386). Kısacası yüklemi isim soyundan

olan cümleler isim cümlesi, yüklemi fiil olan cümleler ise fiil cümlesi adını alır (Zülfikar ve bşk., 2001:197).

1.2.3.1.1.1. İsim Cümlesi

İsim/ad cümlesi/tümcesi (nominal sentence), yüklemi ad veya ad soylu olan ve ek eylemle hükme bağlanan (Delice, 2003:142; Ulaş, 2003:33; Eker, 2003: 386) yani yargı bildiren (Akbayır, 2003: 40) tümcelerdir. Diğer bir deyişle yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları, "i-" ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde, kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme *ihtimal* anlamı katmak üzere *-Dir* eki de kullanılır (Zülfikar ve bşk., 2001:198); Eker, 2003:386; Karahan, 2005:96).

Örnek: *Türk milletinin tabiat ve şiarına en mutabık idare, Cumhuriyet idaresidir.*

İsim cümlesinin Özellikleri:

a. İsim cümleleri, genellikle iki öğeden, özne ve yüklemden meydana gelir.

Örnek: *Yalancılığa da doğruculuğa da tahammül etmeyen bir dünyadayız.*

b. İsim cümleleri genelde nesne almazlar. Bu durum, yüklem yapma ve yaptırma bildirmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak yine de yüklemi “borçlu” kelimesi olan cümleler nesne .

Örnek: *En güzel çalışmalarını öğrencilerine borçludur.*

c. İsim cümlelerinde “var”, “yok” isimleri yüklem olarak yaygın bir şekilde kullanılır.

Örnek: *Körfezde bizim Haliç suyunun koyu durgunluğu var (FRA).*

d.İsim cümlesi olarak kabul edilen cümlelerden biri de filmsilerin yüklem olduğu cümlelerdir.

Örnek: *Öğrencinin görevi okumaktır.*

1.2.3.1.1.2. Fiil/Eylem Cümlesi

Fiil/eylem cümlesi (verbal sentence) yüklemi çekimli (Eker, 2003:386; Delice, 2003:142) veya birleşik fiil olan, (Karahan, 2005:96) iş-kılış, durum ve oluş bildiren (Akbayır, 2003:41) cümlelerdir. Çekimli fiil haber veya dilek kiplerinden birini alan fiildir (Ulaş, 2003:34). Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı taşır. Bu yargı, emir kipinin 2. şahsı dışında daima ekle yapılır. Her türlü kılış ve oluş, fiil cümleleri ile karşılaşılır (Karahan, 2005:96). Bu tür cümlelerde yüklem, eylem, kip ve kişi kavramlarından oluşur (Akbayır, 2003:41).

Örnek: *Öğretmenler sınıflarda bir milletin geleceğinin tohumlarını atarlar.*

Fiil cümlesinin birtakım özellikleri vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkün (Karahan, 2005:96):

a. Geçişli fiil cümlelerinde, cümle öğelerinin hepsi bulunabilir.

Örnek: *Sadrizam (ö) / o zaman (z) / kethüdasını (n) / Muhsin Çelebinin Üsküdar'daki evine (yt) / gönderdi (y)(ÖS).* Bu cümlenin yüklemi (*gönder*) geçişli bir fiildir. Cümlede özne (*sadrizam*), zarf (*o zaman*), nesne (*kethüdasını*), dolaylı tümleç (*Muhsin Çelebinin Üsküdar'daki evine*) ve yüklem (*gönderdi*) gibi öğeler bulunmaktadır.

b) Geçişsiz fiil cümlelerinde nesne bulunmaz.

Örnek: *Doktorun içine birdenbire bir hüznün çöktü* (TB). Cümledeki yüklemi (*çöktü*) geçişsiz bir fiildir.

c) Geçişsiz-edilgen fiilli cümlelerde özne yoktur.

Örnek: *Gece büyük bir lezzetle saz faslına başlanırdı* (AŞH). Cümledeki yüklemi edilgen bir fiil (*başlanırdı*) olduğundan cümle özne almamıştır.

1.2.3.1.2. Anlamları Bakımından Cümle Çeşitleri

Her cümle, yapısında bulunan kelime ve eklerin yönlendirdiği *soru*, *bildirme*, *emir*, *istek*, *ünlem vb. anlam* özelliklerinden birine sahiptir. Bir cümle hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun, mutlaka ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. O halde cümlelerin temel anlam özelliği *olumluluk* veya *olumsuzluktur*. *Olumlu* ve *olumsuz* cümleler, ayrıca *soru*, *bildirme*, *emir*, *istek*, *ünlem vb. anlamlar* taşıyabilir (Zülfikar ve bşk., 2001:196-197; Delice, 2003:142; Karahan, 2005:103).

1.2.3.1.2.1. Olumlu ve Olumsuz Cümleler

1.2.3.1.2.1.1. Olumlu Cümle

Olumlu cümle (affirmative sentence), yargının gerçekleştiğini (Karahan, 2005:103) yani yüklemdeki işin yapıldığını bildiren isim ve fiil cümleleridir (Zülfikar ve bşk., 2001:196; Eker, 2003:389). Böyle cümlelerin yüklemi *yapma*, *yapılma* veya *olma* bildirir (Karahan, 2005:103). Bir cümledeki yüklemde olumsuzluk bildiren bir ek ya da kelime yoksa cümle biçimce olumludur: “Sana bir gün **döneceğim** elimde karanfillerle.” (Ulaş, 2003:36).

Örnek: *Gece, köyün genç ve ihtiyar kadınları hep toplandık. Alevlerin etrafında halka olduk ve konuştuk. Savaş hikâyeleri onları çok ilgilendiriyor (HEA).*

* **Olumlu cümle biçim bakımından iki grupta toplanabilir. Birincisi biçimce ve anlamca olumlu cümle, ikincisi ise biçimce olumsuz olmasına rağmen anlamca olumlu olan cümle çeşididir** (Akbayır, 2003:41). Bazı cümleler, yapılarında olumsuzluk bildiren dilbilgisel unsurlar taşımalarına rağmen anlamca olumludurlar (Karahan, 2005:103). Dolayısıyla biçimce olumsuz görünen bir cümle anlamca olumlu olabilir. Bir cümlede olumsuzluk bildiren ek tek ise cümle biçimce ve anlamca olumsuz, olumsuzluk bildiren ek ya da sözcük iki tane ise; cümle biçimce olumsuz, anlamca olumludur. “Seni tanı**mı**yor **değ**ilim.” cümlesinde olduğu gibi (Ulaş, 2003:36; Karahan, 2005:104).

* **Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru taşıyan cümleler, "değil" edatı veya "yok" ismi ile birleşince olumlu bir anlam kazanırlar. İki olumsuz unsur, bir cümlenin anlamını olumlu yapar** (Karahan, 2005:104).

Örnek: *Falakadan korkmayan, titremeyen yoktur (ÖS).*

* **"-DAn başka" kalıbı, "değil" edatı ile birlikte cümleyi olumlu yapar** (Karahan, 2005:104).

Örnek: *Bir güllesiyle kaleyi yıkacak olan bu korkunç top, siyaha boyanmış kocaman bir kütükten başka bir şey değildi (ÖS).*

* **"-DAn başka" kalıbı, bir soru kelimesi ile birlikte cümleyi olumlu yapar** (Karahan, 2005:104).

Örnek: *Manasız çocukluk, tatsız gençlik, olgunluk çağına hazırlanmaktan başka nedir? (AH)*

* Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru bulunan bazı cümleler, soru yoluyla olumlu bir anlam kazanırlar (Karahan, 2005:104).

Örnek: *Zıt fikirlere kulaklarımızı tıkamak, kendimizi hataya mahkûm etmek değil midir?* (CM)

1.2.3.1.2.2. Olumsuz Cümle

Olumsuz cümle (negative sentence), yüklem anladığı işin yapılmadığını, olayın gerçekleşmediğini bildiren isim ve fiil cümleleridir (Zülfikar ve bşk., 2001:196; Akbayır, 2003:42; Eker, 2003:389). Böyle cümleler, *yapmama*, *yapılmama*, *olmama* bildirir (Karahan, 2005:104).¹² Biçimce olumsuzluk, temel yargısında “yok”, “değil” sözcükleriyle “-sız” ve “-ma” eklerinden birinin bulunması demektir: “*Üniversite sınavını hiçbir zaman sevmedim.*” (Ulaş, 2003:36).

Olumsuz cümle de biçim bakımından iki grupta incelenebilir. Bunlardan biri biçimce ve anlamca olumsuz (*Bu kentte dost olunacak insan pek bulunmaz.*), diğeri ise biçimce olumlu ama anlamca olumsuz cümledir (Örnek: *Sınavda ne çıkacağını nereden bileceksin?* ‘Bilemezsin’) (Akbayır, 2003:42).

“-mA-” olumsuzluk eki, “değil”, “ne ... ne ...” edatı ve “yok” ismi cümlelerin anlamını olumsuz yapan unsurlardır (Karahan, 2005:104).

“-mA-” eki ile kurulan olumsuz cümleler (Karahan, 2005:105):

-mA- olumsuzluk eki, fiil cümlelerini olumsuz yapar.

¹² Ulaş’a göre olumsuz cümle iki gruba ayrılır: “a.**Olumsuz isim cümlesi:** İsim cümleleri “yok”, “değil” sözcükleri ve “-sız” ekiyle olumsuz hale getirilir. Örnek: *Bu öğrenci çok başarılı.* => *Bu öğrenci çok başarılı değil.* b.**Olumsuz fiil cümlesi:** Fiil cümleleri yükleme “-me, -ma” eki getirilerek olumsuz yapılır. Örnek: *Dersler başladı.* => *Dersler başlamadı.* Bkz., Ulaş, 2003:35-36

Örnek: “*Beklemem fecrini leylaklar açan nisanın,*

Özlemem vaktini dağ dağ kızaran erguvanın.”(YKB)

"Değil" edatı ile kurulan olumsuz cümleler:

"Değil" edatı, hem isim, hem de fiil cümlelerini olumsuz yapar (Karahan, 2005:105). **Örnek:** “*Söylediğin türküler, bizim türkümüz **değil**”.* (YBB)

"Ne ne" edatı ile kurulan olumsuz cümleler:

"Ne, ne" edatı, kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağlayarak isim ve fiil cümlelerini olumsuz yapar. Böyle cümlelerde yüklem genellikle olumlu anlam taşırlar (Karahan, 2005:105).

Örnek: “*Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar.*”(FNÇ)

"Yok" ismi ile kurulan olumsuz cümleler:

"Yok" isminin yüklem olarak görev yaptığı cümlelerde anlam olumsuzdur (Karahan, 2005:105)

Örnek: “*Salih 'i artık çarşıda gören **yoktu**.*” (TB)

"Yok" kelimesinin "değil" anlamı ile kullanıldığı (örneğin “*Genç adam yerinde **yoktu**.*” gibi) bir cümlede, özne yüklem yanında yer almaz. Böyle cümlelerde "yok" kelimesi ile yanındaki kelime veya kelime grubu cümlenin yüklemidir (Karahan, 2005:105).

Yapı bakımından olumlu olan bazı cümleler anlamca olumsuzdur. Soru eki veya soru kelimesi, olumlu bir cümleye olumsuz bir anlam kazandırabilir. Böyle cümlelerin soru mu, olumsuzluk mu ifade ettiği bağlamdan anlaşılabilir (Karahan, 2005:105).

Örnek: “*Mazisi yıkık milletin atisi olur mu?*” (MAE)

1.2.3.1.2.2. Soru Cümlesi

Soru cümlesi (interrogative sentence), işin yapılıp yapılmadığını sormak, cümlenin öğelerinden herhangi biriyle ilgili bir durumu öğrenmek için kurulur (Zülfikar ve bşk., 2001:197; Ulaş, 2003:37; Eker, 2003: 391). Diğer bir deyişle soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir (Karahan, 2005:107). Soru, cümlenin bütünüyle değil, bir ögesiyle ilgilidir (Akbayır, 2003:42). Soru eki *-ml* ile *soru sıfatları*, *soru zamirleri*, *soru zarfları* ve *soru edatları* bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır (Zülfikar ve bşk., 2001:197; Karahan, 2005:107). Konuşma dilinde soru cümlesi vurgu yoluyla da yapılabilmektedir (Karahan, 2005:107).

a. Soru eki *-ml* ile kurulan soru cümleleri

Soru eki *-ml*, yüklemden veya diğer cümle öğelerinden sonra gelerek soru cümleleri yapar. Bu cümleler genellikle *onay* veya *ret* cümleleridir. Soru ekinin yeri, aynı zamanda sorulan ögeyi de gösterir (Karahan, 2005:107; Ulaş, 2003:37). Soru ekinin yüklemden sonra kullanıldığı cümlelerde kılış, oluş veya durumun gerçekleşip gerçekleşmediği sorulmaktadır (Karahan, 2005:107). “*Ağlayan kadınlarla, ihtiyarlarla yaşadın mı bir yağmur duasını?*” (YBB) cümlesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Soru eki, sadece yüklem değil diğer cümle öğelerinin sonunda da yer alabilir. Böyle cümlelerde soru yoluyla özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısının bildirdiği *şahıs*, *nesne*, *yer*, *zaman*, *tarz* vb. anlamların onaylanması istenmektedir. Bağlama göre bu yapıların bir kısmı olumsuzluk bildirir (Karahan, 2005:107).

Örnek: “*Dağlar mı yassılaştı, ovalar mı delindi?*” (FNÇ)

Soru eki, bazen ögelerin sonunda değil, içinde de yer alabilmekte ve o ögenin parçalarından birinin sorusunu hazırlamaktadır (Karahana, 2005:108).

Örnek: “*Hiç topa tutmadan hücum mu edeceğiz?*” (ÖS)

-*ml* eki ile yapılan soru cümlelerinde cevap, genellikle “*evet*” veya “*hayır*”dır. Cevap, sorulan ögeye bağlı olarak da verilebilir. Mesela “*Kitabı okudun mu?*” cümlesinin cevabı “*evet / hayır*” olabileceği gibi “*okudum / okumadım*” da olabilir.

-*Şimdi siz eve mi gidiyorsunuz?* -*Evet. MŞE*

-*Ben uyurken başımda oturur, bekler misin?* -*Beklerim. HEA*

“*Okudun mu, okumadın mı?*” gibi iki seçenekli, “*Elbise mi, ayakkabı mı, çanta mı alacaksın?*” gibi ikiden fazla seçenekli cümlelerde “*evet*” veya “*hayır*” cevabı kullanılmaz. Çünkü bu cümleler, *onay* veya *ret* cümleleri değildir.

b. Soru kelimeleri ile kurulan soru cümleleri

Soru sıfatları, soru zarfları, soru zamirleri ve soru edatları ile yapılan soru cümlelerinde, yüklemi tamamlayan ögeler veya bu ögelerle ilgili bir ayrıntı hakkında bilgi alma amaçlanmaktadır (Karahana, 2005:108; Ulaş, 2003:37).

HANGİ: “*Hangi ihtiyaç, hangi zaruret, hangi zapt edilmez arzu, hangi his ve kader birliği seni bu son basamağa itti?*”

NASIL: “*Bu sonbahar sabahının donuk inci rengini nasıl anlatabilirim?*”
(AHT)

NEDİR: “*Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?*” (MAE)

NEDEN: “*Neden coşkun suların sesi gittikçe dindi?*” (FNÇ)

NİÇİN: “*Niçin Bursa'yı bu kadar seviyoruz?*” (AHT)

KİM: “Siz hayat süren leşler, sizi **kim** diriltecek?” (NFK)

NEREDE, NEDEN: “Firuze nehri **nerede**? Bugün saklıdır, **neden**?”
(YKB)

HANİ: “**Hani** ardında çil çil kubbeler serpen ordu?” (NFK)

Yapısında soru eki veya soru kelimesi bulunan bazı cümlelerde soru unsuru, cümleye *beklenmezlik*, *küçümseme*, *çaresizlik*, *sitem*, *şikayet*, *rica* vb. anlamlar katar. Bu anlamlar, bağlam içinde ortaya çıkar (Karahan, 2005:109).

*Destan da yazmayalım **mi**?* ANA

*Tam bu esnada ağustos böceği cırlamaya başlamaz **mi**?* (RNG)

*Ne **biçim** dünyaya doğmuştum ben?* (HB)

***Acaba** bir defa gözleri önünde duran toprağa baktılar **mi**?* (YKB)

*Bin bir başlı kartalı **nasıl** taşır kanarya?* (NFK)

*Sen beni hizmetçi kız diye **mi** aldın?* (ÖS)

*Tarlaları **kim** sürecektir, çifti **kim** toplayacak?* (ÖS)

c. Vurgu ile kurulan soru cümleleri

Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılabilmektedir. Böyle cümleler, yazılı metinlerde bağlamdan anlaşılır (Karahan, 2005:110).

-Yirmi lira var bende. Sende? -İşte o kadar. TB

1.2.3.1.2.3. Ünlem Cümlesi

Korku, heyecan, acıma, hayret, öfke, sevgi gibi duyguları ifade eden cümlelerdir (Paçacı, 1987:119). Ünlem cümlesinde bir duygunun açıklanması esastır (Akbayır, 2003:43).

Ünlem değeri kazanan veya asıl ünlem olan bir sözcük tek başına ünlem cümlesi kurabilir. Örnek: “Ya!” (Akbayır, 2003:43).

Ünlemler, yargı bildirme açısından ikiye ayrılır. Biri yargısız ünlem cümlesi (*Eyvah!*), diğeri ise yargılı ünlem cümlesi (*Çok korkuyorum!*)’dir. Ünlem cümleleri mutluluk, yadsıma, üzülmeye, özlem, beğenme, hüzn gibi farklı anlamlar içerebilir (Akbayır, 2003:43; Ulaş, 2003:38).

1.2.3.1.2.4. Koşul/Şart Cümlesi

Bileşik ya da sıralı ve bağlı cümlelerde bir eylemin ya da yargının oluşabilmesi, başka bir eylemin ya da yargının oluşmasına bağlıysa buna koşul (şart) cümlesi denir (Akbayır, 2003:43 ; Ulaş, 2003:38). Koşul cümleleri, *-sE* dilek - koşul kipiyle, *"mi"* soru ekiyle, *"de"* ve *"ki"* bağlaçlarıyla ve tonlamayla yapılır (Akbayır, 2003:43; Eker, 2003:393; Ulaş, 2003:38).

Örnekler:

Çalışırsa mutlaka başarır.

Hava karardı mı yola çıkarız.

Gel de gidelim.

Çalış ki kazanasın.

1.2.3.1.2.5. Buyruk/Emir Cümlesi

Emir tümcesi (imperative sentence), yapılması istenen ya da istenmeyen eylemleri ifade eden ve *genellikle* yüklemi emir kipiyle oluşturulan tümce türüdür.

Emir tümceleri ‘emir, komut, dilek, tavsiye, öğüt, güven’ ifade edebilir (Eker, 2003:393).

Örnekler:

Sola dön! (Emir)

Lütfen dışarı çıkınız! (Emir)

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak. (Güven)

Sağlıklı yaşam için hayvansal gıdaları azaltın. (Tavsiye)

1.2.3.1.2.6. Gereklilik Cümlesi

Yüklemi gereklilik kipiyle (-meli, -malı) çekimlenmiş cümlelerdir. Bu cümleler eylemin yapılmasının gerekli olduğunu ifade eder (Ulaş, 2003:38-39).

Örnek: “*Bu kitabı okumalısın.*”

Bazı cümleler gereklilik kipiyle çekimlenmediği halde gereklilik anlamı bulunabilir (Ulaş, 2003:39).

Örnek: “*Çok iyi düşünmen gerek.*”

“*Evden taşınmak zorundayız.*”

1.2.3.1.2.7. İstek Cümlesi

Yüklemi istek kipiyle (-e, -a) çekimlenmiş cümlelerdir (Ulaş, 2003:39).

Örnek: “*Yarın pikniğe gidelim.*”

“*Ona bir kitap alayım.*”

1.2.3.1.2.8.Dilek Cümlesi

Yüklemi dilek-şart kipi ile (-se, -sa) çekimlenmiş cümlelerdir (Ulaş, 2003:39).

Örnek: “*Hayat bayram olsa.*”

“*Yıllar sonra yine bir araya gelsek.*”

1.2.3.1.3. Yüklem Yerine Göre Cümleler

Türkçe bir cümlede normal sıralama düzeni özne, tümleç, ve yüklem şeklindedir (Zülfikar ve bşk. 2001:198; Delice, 2003:133; Eker, 2003:386). Dolayısıyla yüklem, cümlenin sonunda yer alır. Bu, Türkçe söz diziminin karakteristik özelliğidir. Ancak diğer cümle ögeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilmektedir. Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğer ögelerin değil yüklem yeridir (Karahana, 2005:100).

Ögelerinin dizilişine göre cümleler iki kısma ayrılır. Kurallı cümleler ve kuralsız cümleler (Zülfikar ve bşk. 2001:198; Ulaş, 2003:45). Türkçede cümlenin bu şekilde gruplandırılmasının temelinde yüklem sonda bulunması özelliği vardır. Bu kurala uyan cümleler *kurallı*, uymayan –yani yüklemi sonda bulunmayan- cümleler de *kuralsız* adını alır (Delice, 2003:141). Bazen *kuralsız* yerine *devrik*, *kurallı* yerinde de *düz* kavramları kullanılır. Kimi zaman bu gruplandırma ve isimlendirmelere eleştiriler yöneltilmiştir.¹³

¹³ Dilbilgisi kitaplarında tümce türleri ile ilgili çok ilginç sınıflandırmalarla vardır. Bunlardan biri "öğelerinin sıralanışına göre cümle türleri"dir. Buna göre tümceler "kurallı cümle" ve "devrik cümle" olarak ikiye ayrılır. Tanım "yüklemi sonda bulunan cümlelere kurallı cümle", "yüklemi sonda değil de cümlenin başka bir yerinde bulunan cümlelere devrik cümle" biçimindedir. Sınıflandırmada devrik tümceler karşısında yer alan tümceler “kurallı” tümcelelerdir. Dilbilgisini

1.2.3.1.3.1. Kurallı/Düz Cümle

Kurallı (düz) cümle, yüklemi sonda bulunan cümlelerdir (Akbayır, 2003:44; Ulaş, 2003:45). Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtmek/vurgulanmak istenen ögedir (Karahan, 2005:100).

Örnek: “*Cins cins hurma ağaçları / yerden sekiz on metre havaya yükselerek gergin, yeşil pençeleri andıran veyahut bir kirpi dikenini hissini veren sert yapraklarını / cam kubbeye / değdiriyorlardı.* (AH)

1.2.3.1.3.2. Devrik/Kuralsız Cümle

Devrik cümle (anacoluthon), yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir (Akbayır, 2003:44; Ulaş, 2003:45; Eker, 2003:387). Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi, diğer ögelerin olduğu gibi yüklemde de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür (Karahan, 2005:100). Devrik cümlelerde cümlenin diğer ögelerinden biri, birkaçı veya hepsi yüklemde sonra gelebilir (Karahan, 2005:102).

Türkçenin söz diziminde yüklem genel olarak sondadır. Ancak deyim ve atasözlerinde, duyguların, heyecanların yoğunlaştığı, anlatımın farklı kalıplara

öğrenmeye çalışan öğrenci hemen şu saptamayı yapabilir: Sınıflandırmada olumlu ve olumsuz tümceler karşıtlığı varsa, aynı biçimde kurallı tümceler ve kuralsız yani devrik tümceler karşıtlığı da olmalıdır. Kısacası devrik tümceler “kuralsız”dır, yani dilbilgisi kuralsız tümceler de üretebiliyor. Bu kuralcı dilbilgisinin her zaman içine düştüğü bir yanılgıdır. Bunun ötesinde, Türkçede *devrik tümce* terimine de pek gereksinim yoktur. Zira Türkçe sözdizimi yer değiştirebilme olanağına sahiptir (Aydın, 1997:25-26; Eker, 2003:386)

dökülerek şiirselliğin amaçlandığı tümce yapılarında, günlük konuşmalarda, atasözü ve deyimlerde yüklem söz içinde ya da başında bulunabilir. Devrik tümce, edebi metinlerin dışında, genellikle sözlü dilde görülür (Zülfikar ve bşk. 2001:199; Eker, 2003:387).

Örnek: “*Çok insan anlayamaz eski musikimizden*

Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.” (YKB)

Ögelerinin dizilişi bakımından cümleler gruplandırılırken bu başlık altında başka bir cümle çeşidi daha zikredilmektedir. Bu da kesik cümledir.

1.2.3.1.3.3. Kesik (Eksilteli) Cümle

Kesik cümle (elliptic clause), genellikle yüklem olmak üzere, herhangi bir ögesi bulunmayan tümce türüdür. Kesik tümcenin amacı, anlatıma özellik vermek, önemi vurgulamak, dikkatleri çekmektir (Akbayır, 2003:44; Hatiboğlu, 1982:162; Eker, 2003:388). Bu tür cümlelerde eksik olan öge zihinde tamamlanır (Ulaş, 2003:45).

Örnek: “*Dikkat!*” (Dikkat ediniz, yerine)

Şu durumlarda kullanılır:

a. Bazı birleşik olması gereken tümcelerde 'ki' bağlacından sonra temel tümce kullanılmaz, böylece anlatımın bir tümcesi kesilmiş olur. Bu kesiliş, tümceye şiddet, kuvvet anlamı katar.

Örnek: “*Üzerimize bir geliş geldi ki...*”

b. Kesik tümceye bazen de önce gelen tümce yardım eder.

Örnek: “*Şöyle yürek dolusu yaşamak varken, ölmek, hücre hücre ölmek, göz göre göre ölmek...*”

c. Kesik tümce bazen devrik, çok defa da sorulu-devrik olarak kullanılır (Eker, 2003:388).

Örnek: “*İnsan, bu meçhul?*”

“*Ne bu çektiğimiz çocuklardan?*”

d. Karşılıklı konuşmalarda kullanılır (Akbayır, 2003:44; Delice, 2003:149):

Örnek:

- *Aradığımı söyler misiniz?*

Elbette.. (Yüklem söylenmemiştir.)

- *Kiminle görüşüyorsunuz?*

Sekreteriyle.. (Yüklem söylenmemiştir.)

- *Müdür Bey yok mu?*

Yok (Özne söylenmemiştir.)

e. Bir olayın bir durumun açıklanmadan, anlaşılabilceği yerlerde kullanılır.

Örnek: “*Ne çene, ne çene!*” (Çok konuşuyor.)

f. Amacın kısa yoldan anlatılabileceği durumlarda kullanılır.

Örnek: “*Hayır ... Asla ... Haşa ..*” (Olmaz, söylediklerini kabul edemem.)

g. Atasözlerinde kullanılır.

Örnek: “*Duvarı nem, insanı gam* (yıkarak)”

“*Misafir misafiri istemez, ev sahibi hiç birini (istemez.).*”

h. Deyimlerde kullanılır.

Örnek: “*İki gözü iki çeşme (ağlıyor.)*”

1.Söze duygusallık kazandırmak için yazınsal yapıtlarda (Akbayır, 2003:44-45)

Örnek: “*Kar taneleri düşüyor yüzüme, arada bir de annemin gözyaşları...*”

1.2.3.1.3.4. Ayraçlı (Parantezli) Cümle

1.2.3.1.3.4.1. Arasöz

Bu cümle türünde bir yargı ifade edilmez. Cümlenin herhangi bir ögesinin açıklamasıdır. Cümlenin bir ögesidir. Çıkartıldığında cümlenin anlamı bozulmaz (Akbayır, 2003:45).

Örnek: “*Alper, sınavda birinci olan öğrenci, herkesle anlaşır.*”

1.2.3.1.3.4.2. Aracümle

Bu cümle ise yargı bildirir. İçinde bulunduğu cümlenin herhangi bir ögesi değildir. Çıkartıldığında cümlenin anlamı bozulmaz. Arasöz ya da aracümle iki virgül (,) ya da iki kısa çizgi (- -) arasında bulunur. Aracümle, cümlenin bir ögesi olmayan arasöz biçiminde de adlandırılır (Akbayır, 2003:45).

Örnek: “*Bu okulun, eminim (sanırım yanılmıyorsam zannedersen) en çalışkanı sensin.*”

1.2.3.1.4. Yapılarına Göre Cümle Çeşitleri

Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır. Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir

(Karahan, 2005:9). Cümle bünyesinde barındırdığı unsurların taşıdığı yargı durumuna, yapı ve kuruluşlarına göre basit ve birleşik olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir (Delice, 2003:142).

1.2.3.1.4.1. Basit (Yalın) Cümle

Basit cümle (simple sentence), içinde bir tek çekimli yüklem bulunan, (Zülfikar, ve bşk. 2001:191) yalnızca bir eylem ya da yargı bildiren cümledir. Bu tür cümlelerde ya bir tek çekimlenmiş eylem ya da ekeylemlerle yargı anlamı kazanmış bir tek sözcük vardır (Akbayır, 2003:45). Bünyesinde yan cümle barındırmaz (Delice, 2003:142). Türkçe cümlelerin büyük bir bölümü yalın cümlelerdir (Zülfikar ve bşk., 2001:191). Yüklem ad ya da eylem olabilir (Eker, 2003:381). Basit bir cümlede yüklem dışında filimsi bulunmaz, yan cümle ve iç cümle yoktur, tek bir yüklemi vardır, kendinden önceki veya sonraki bir cümleye virgülle, noktalı virgülle veya bir bağlaçla bağlı değildir (Ulaş, 2003:39).

Örnek: “*Bu şehirde, Selçuklular döneminden armağan birçok eser vardır.*”

1.2.3.1.4.2. Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile buna bağlı bir ya da daha çok yan cümleden oluşur (Delice, 2003:142; Ulaş, 2003:40). Türkçede cümleler gruplandırılırken üzerinde en çok tartışılan konu birleşik cümle meselesidir.

Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek yüklemli müstakil cümleler kullanılır (Ergin, 2002:379). Anlamı bütün boyutlarıyla yansıtmada tek bir cümlelerin yeterli olmadığı durumlarda, cümlelerden meydana gelen dil birliklerine

başvurulur. Bu birlikler, çok boyutlu bir anlatım için yan yana gelen cümlelerin bağlama edatlarıyla, ortak cümle öğeleriyle, ortak kip/şahıs ekleriyle ya da çeşitli anlam ilişkileriyle birbirlerine bağlanmalarından oluşurlar (Karahan, 2005:9).

Bu tür cümlelerde birden çok yargı vardır. Yargılardan biri esas cümlelerin yargısıdır (Zülfikar ve bşk. 2001:192). Buna "*temel cümle*" denir (Akbayır, 2003:45). Ötekiler ise, bu esas cümleyi çeşitli yönlerden tamamlar ve açıklığa kavuştururlar. Yan yargılar esas yargının anlam yönünden tamlayıcılarıdır (Zülfikar ve bşk. 2001:192). Yan cümle, fiili çekimli olan ve esas cümleyi anlamca ve görevce tamamlayan cümledir (Ulaş, 2003:40). Yan cümleler esas cümlelerin anlamını tamamlayan, kuruluş bakımından başlı başına bir cümle değerinde bulunan, zaman bildiren, bir şahsa bağlanan, yargısı olan şekillerdir (Zülfikar ve bşk. 2001:193).

Yan cümlelerin ortak özellikleri yüklemelerinin çekimli oluşudur. Esas cümlelerin anlamını çeşitli yönlerden tamamladıkları için yan cümle adını almışlardır (Zülfikar ve bşk. 2001:193). Birleşik cümlelerde esas cümle yapı bakımından önemli bir değişiklik göstermezken yan cümlelerin türleri ve özellikleri çeşitlidir. Bu bakımdan yan cümleler çeşitlere ayrılır (Zülfikar ve bşk. 2001:193).

Türkçede **şartlı birleşik cümle**, **ki'li birleşik cümle** olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle vardır. Bunlara üçüncü bir birleşik cümle çeşidi olarak iç içe birleşik cümleyi de ilave edebiliriz (Ergin, 2002:380; Delice, 2003:142).

1.2.3.1.4.2.1. Yan Cümleli Birleşik Cümleler

1.2.3.1.4.2.1.1. Girişik Birleşik Cümle (Eylemsilerle Kurulan Girişik Bileşik Cümleler)

Bünyesine aldığı fiilimsi ve şart ekleriyle cümlenin herhangi bir unsurunu yahut cümle içinde bir kelime türüne dönüştürülmüş cümleleri –yan cümle ve iç cümle yapısında yargıları- barındıran birleşik cümle türüdür (Delice, 2003:143; Ulaş, 2003:40). Fiilimsilerin oluşturduğu söz grupları yan cümlecik olur. Yan cümlecik de temel cümleciğin herhangi bir ögesidir. Girişik-birleşik cümlelerde ne kadar fiilimsi varsa o kadar yan cümlecik vardır (Ulaş, 2003:41).

Örnek: “*İlim ve tekniğe dayanan çağdaş medeniyet (çağdaş medeniyet ilim ve tekniğe dayanıyor.), mahiyeti icabı, yüksek seviyede bir ihtisası gerektirir.*”

“*Gülü seven dikenine katlanır.*”

1.2.3.1.4.2.1.1.1. Ortaçlı Girişik Cümle

İnsanın böyle yıkılmışını / görmemiştin.

Yan Cümle

Temel Cümle

Yan cümle temel cümlenin nesnesidir.

Görünen köy / kılavuz istemez.

y.c.

t.c.

Yan cümle temel cümlenin öznesidir.

-*Karıncalar yiyeceklerini yazdan hazırlar (Basit cümledir. "yiyecek" sözcüğü bir eylemsi değil, bir maddenin adıdır.)*

1.2.3.1.4.2.1.1.2. Ulaçlı Girişik Cümle

Ağlarım / hatıra geldikçe / gülüşüklerimiz.

Temel cümle Yan cümle

Yan cümle temel cümlenin zarf tümlecidir.

Hava bulutlanıp gök gürleyince (Yan cümle)

Bak, / o zaman topraktaki sevince (Temel cümle)

Yan cümleler, temel cümlenin zarf tümlecidir.

Yağmur yağdı mı (yağınca, yağdığıında, yağdığı zaman) sokaklardayım.

"mi" sözcüğü bu tür cümlelerde ulaç görevindedir.

1.2.3.1.4.2.1.1.3. Adeylemli Girişik Cümle

İleriye gitmek beklemekten iyidir.

1. y.c. 2. y.c. t.c.

Birinci yan cümle özne,

İkinci yan cümle dolaylı tümleçtir.

Yağmurun yağısını seyret.

y.c. t.c.

Yan cümle temel cümlenin belirtili nesnesidir.

1.2.3.1.4.2.1.2. Koşullu/Şarlı Birleşik Cümle

Yan cümlesi dilek şart kipi ve ek fiilin şartıyla çekimleniş birleşik cümledir

(Ulaş, 2003:42; Delice, 2003:144; Topaloğlu, 1989:136). Bu birleşik cümle

Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümle yapamaz (Ergin, 2002:380). Şartlı birleşik cümlede yardımcı cümle önce, asıl cümle sonra gelir ki tabii bu, Türkçenin asli unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine de uygundur. Asıl cümlenin sonra gelmesi esas itibariyle yüklemnin sonra gelmesidir (Zülfikar ve bşk. 2001:193; Ergin, 2002:380).

Artık demir almak günü gelmişse zamandan, Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan

yan tümce

temel tümce

Yetmiş, yetmiş beşe kadar sağlığını yitirmezsem yaşlılığın romanını yazacağım.

1.2.3.1.4.2.1.3. Kaynaşık (İç İçe Birleşik) Cümle

Bir başkasına ait bir söz veya öznenin kendisine ait bir başka söz, tırnak işaretiyle ya da tırnak işareti kullanılmadan aktarılır (Akbayır, 2003:47). Bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru durumunda bulunur (Ergin, 2002:382; Delice, 2003:145). Bir temel cümle ile ona bağlı bir iç cümlecikten oluşur. İç cümle tek başına bir cümle niteliği taşıyabilmelidir (Ulaş, 2003:41).

Örnek: “Bana, henüz “Yolunun sonu budur.” denmedi.”

“Gökten taş yağıyor, sandım.”

1.2.3.1.4.2.1.4. “Ki” li Birleşik Cümle (İlgi Cümlesi)

İki cümlelerin “ki” bağlayıcıyla birbirine bağlanmasıyla oluşan cümlelere denir (Ulaş, 2003:43; Eker, 2003:383).¹⁴ Türkçede cümleler arasında bağlantıyı sağlayan çok sayıda bağlama edatı vardır. Bu edatlar yardımıyla aralarında anlam ilişkisi olan iki veya daha fazla cümleyi birbirine bağlamak mümkündür. Edatların görevi, *sıralama*, *karşılaştırma*, *benzetme*, *açıklama*, *sebep*, *sonuç*, *amaç*, *karşıtlık*, *eşitlik*, *beraberlik* vb. anlamlarla cümleleri birbirine bağlamak, aralarındaki ilişkiyi vurgulamak ve ilişkinin yönünü belirlemektir (Karahan, 2005:85).

Ki bağlama edatı, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biridir. *Ki*, bir cümleyi bir cümleye/cümle topluluğuna, bir cümle topluluğunu da bir başka cümleye/cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında *açıklama*, *sıralama*, *karşılaştırma*, *sebep*, *sonuç*, *amaç* gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar (Karahan, 2005:85).

Bu cümle yapısı Türkçeye Farsçadan geçmiştir (Eker, 2003:145). Buna rağmen Türkçede yaygın bir kullanımdır (Zülfikar ve bşk. 2001:193). Ki’li birleşik cümlede asıl cümle, ki’den önce, yardımcı cümle ise ki’den sonra gelir. Ancak bu sıra Türkçeye yabancı ve aykırıdır. ‘Ki’, kendisinden sonra gelen yardımcı cümleyi kendisinden önce gelen unsura bağlar. Kendisinden önce gelen unsur asıl unsur olup, sonraki yardımcı cümle onun izahını teşkil eder (Ergin, 2002:381).

Örnek: “*Tanyanlar bilir ki Yahya Kemal ile beraber olmak, onu dinlemek bir lezzettir.*” (AHT)

¹⁴ İlgi cümlesi, bir yönüyle de sıralı bileşik cümledir; çünkü bu cümle iki yüklemden oluşmuştur. Bkz. Akbayır, 2003:47.

“Eminim ki sınıfını geçecek.”

1.2.3.1.4.2.1.5. Edatlı Birleşik Cümle

İlgeç (edat), bir eylem veya eylemsiyle kullanıldığında bileşik cümle oluşturur (Akbayır, 2003:47).

Her sevi biliyormuş gibi / bakıyor.

y.c (zarf tümleci) t.c.

Sana güzel bir armağan almak için / mağazaları dolaştım.

Yan cümle (edat tümleci) temel cümle

1.2.3.1.4.2.1.6. “Değil” Olumsuzluk Koşacıyla Kurulan Birleşik Cümle

İnsanı sözleriyle değil / hareketleriyle ölç.

t.c (zerf tümleci) y.c.

(İnsanları sözleriyle ölçme, hareketleriyle ölç.)

Tiyatro sinemaya benzediği ölçüde değil / benzemediği ölçüde gelişir.

Y.c. t.c.

1.2.3.1.4.2.2. Sıralı ve Bağlaçlı Cümleler

1.2.3.1.4.2.2.1. Sıralı Cümle

Sıralı cümle (coordinate sentence), tek başına yargı bildiren birden fazla cümlenin virgülle, noktalı virgülle veya bir bağlaçla birbirine bağlanmasıyla oluşturulan birleşik cümle türüdür (Eker, 2003:385; Ulaş, 2003:43). Diğer bir

deyişle birbirlerine anlam ilgisiyle bağlanan biçimce bağımsız cümlelerden oluşmuş söz dizisidir (Zülfikar ve bşk. 2001:195; Akbayır, 2003:47).

Örnek: *Arkasına dümdüz bir siyah tayyör giymiş, başına da bir ufak şapka uydurmuş, üstüne bir tül parçası koymuştu* (Zülfikar ve bşk. 2001:195).

Sıralı cümleler öğelerinin ortak kullanılıp kullanılmamasına göre, bağımsız ve bağımlı sıralı cümle diye ikiye ayrılır:

1.2.3.1.4.2.2.1.1. Bağımsız sıralı Cümle

Bağımsız sıralı cümlede özne, tümleç ve yüklem ortak olmayabilir (Zülfikar ve bşk. 2001:195; Ulaş, 2003:43). Bu tür cümlelerde neden-sonuç ilişkisi yoktur. Bağımsız sıralı cümleler, yan cümleli bileşik cümlelerde olduğu gibi birbirlerinin ögesi olamazlar (Akbayır, 2003:48). Tüm unsurları birbirinden bağımsız olduğu bu tür cümleler noktalı virgül (;), virgül (,), veya (ve), (ya... ya...), (ne... ne...) vb. sıralama işlevli edatlarla yan yana dizilir. En az birbirinden anlamca bağımsız ve aralarında unsur ortaklığı bulunmayan iki cümleyi içerir (Delice, 2003:147).

Örnek: *“Kapının önünde sohbet ediyorduk; karşı kaldırımdan Hafız Osman geçiyordu.”*

1.2.3.1.4.2.2.1.2. Bağımlı Sıralı Cümle

Bağımlı sıralı cümlelerde özneler, tümleçler veya yüklem ortak olabilir (Zülfikar ve bşk. 2001:195). Bu tür cümleler öğelerinden herhangi birinin ortaklığıyla birbirlerine bağlanmıştır (Akbayır, 2003:48; Delice, 2003:147; Ulaş, 2003:44; Eker, 2003:385).

Örnek: “*Kadir'e sonuna dek inandım, güvendim*” (Özne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci ortaktır).

1.2.3.1.4.2.2.2. Bağlaçlı Sıralı Cümle

İki cümle arasında bağlaç bulunmasıdır (Zülfikar ve bşk. 2001:196; Akbayır, 2003:48).

Örnek: “*Büyük anne yavaş yavaş eşyalarını satıyor ve en sonunda sıra küçük sakaya geliyor.*”

1.2.3.1.4.2.2.2.1. Bağımsız Bağlaçlı Cümle

Örnek: “*Akıllılar gerçekte yaşar, ancak deliler düş görür.*”

“*Eve erken gitmeliyim; çünkü yarın kardeşimin sınavı var.*” (Akbayır, 2003:48)

1.2.3.1.4.2.2.2.2. Bağımlı Bağlaçlı Cümle

Örnek: “*Olanları biliyordu; fakat kimseye söylemiyordu.*” (Nesne ve Özne ortaktır.)

“*O filmi çok sevmiştim; hala unutmuş değilim.*” (Nesne ve Özne ortaktır.)

“*Deli seni dinler, ama bildiğini yapar.*” (Özne ortaktır.)

Bazı bağlama edatlarıyla bağlanan cümleler:

Cümleler arasında birbirinden farklı anlam bağlantıları kuran farklı yapılarda pek çok bağlama edatı vardır. Aşağıda bunların bir kısmı ile ilgili örnekler verilmiştir (Karahana, 2005:89-91).

Ama: “Ne konuştuklarını duyamıyordum, **ama** yüzlerinde hüznü bir şeyler vardı. (SFA)

Çünkü: “Aman arkadaşlar, durup dinlenmeyelim, **çünkü** açlık dağ başında تنها yolcu kovalayan bir kurt gibi peşimize düşmüş bulunuyor.” (HB)

Da/de: “Gönlümle oturdum **da** hüznü o yerde.” (YKB)

“İstanbul'un dört köşesinden yedi kat yabancılar koştı geldi **de** onlar bir uşak göndermek lüzumunu bile hissetmediler.” (YKK)

Fakat: “Gülünç bir resme bakmamak, fena bir şiiri veya ahenksiz bir musikiyi dinlememek suretiyle, bunların zararlı tesirlerinden ruhumuzu koruyabiliriz; **fakat** fena mimarın eserinden sakınmak kolay bir iş değildir. (AH)

Hâlbuki: “Yolumun üzerinde denize girinceye kadar hiçbir şey görmediğimi sanıyordum. **Hâlbuki** serinlik vücudumu kaplar kaplamaz, bir yeşil ot, bir harabe, bir çocuk, bir duman, bir tren yolu, bir köpek gördüğümü hatırladım.” (SFA)

Hatta: “Bakımsızlık yüzünden nice sanat eseri harabe haine gelmiş **hatta** kaybolmuştur.”

Hem...hem: “Çalığışu, benim **hem** hoşuma gider, **hem** işime yarardı.” (RNG)

Kâh... kâh: “**Kâh** onun etekleriyle, düğmeleriyle oynuyor, **kâh** başımı dizlerine koyuyor ve daima denize, uzaklara bakıyordum.” (RNG)

Lakin: “Bir sabah süvarilerimizin şehre girdikleri işitildi ve Hacı Arif Efendinin mahpus bulunduğu karakolun kapıları kendiliğinden açılıverdi. **Lakin** Arif Efendi sokağa çıktığı zaman etrafında kendisiyle hapsedilenlerden başka kimseyi göremedi.” (YKK)

Ne...ne: “*IV. Mehmet, ne bir çocuk gibi terbiye edilir, ne de bir hükümdar muamelesi görür.*” (AHT)

Yahut: “*Elleri ceplerinde kendi kendine deniz kenarında dolaşır yahut ağaçların altında kitap okurdu.*” (RNG)

Ya...ya: “*Uğursuz konağı da düşünmeden ya satar, ya kiraya verirsin!*” (YKK)

Yoksa: “*Galip Bey, padişaha dil uzatma, yoksa hepimizin derisini diri diri yüzerler.*” (HEA)

Zira: “*Sizin yapamadığınızı ben kendi kendime yaptım; zira bu arzu içimde kalmış olsaydı beni mutlaka zehirleyecekti.*” (YKB)

1.2.3.1.4.2.2.3. Sıralı-Bağlaçlı Cümleler

En az üç yüklem ve bir bağlaçtan oluşan bileşik cümlelere **sıralı-bağlaçlı cümle** denir (Akbayır, 2003:48-49).

Örnek:

“*Telefon ettim, onu sordum; fakat evde yokmuş.*”

“*Telefon ettim, onu sordum.*” (Sıralı cümle)

“*Telefon ettim, onu sordum; fakat evde yokmuş.*” (sıralı bağlı cümle)

"Bağımlı" kavramı öge ortaklığıyla ilgilidir. "Bağlı" kavramı bağlaçla ilgilidir (Akbayır, 2003:48).

1.2.3.1.4.2.2.3. Katmerli Birleşik Cümle

Ayrı türden en az iki yan cümleye dayalı bileşik cümlelere katmerli bileşik cümle denir. Ayrı türden yan cümleler karma cümle oluşturmaz (Akbayır, 2003:49).

Katmerli bileşik cümleden söz edebilmek için şunlar bulunmalıdır:

- a. Bir yan cümle + bir kaynaşık cümle veya,
- b. Bir koşullu yan cümle + bir girişik cümle ya da
- c. Bir koşullu yan cümle + bir kaynaşık cümle.

Örnek:

Eve erken gelseydi Mümtaz ona, "Sana anlatacaklarım var." diyecekti.

Koşullu yan cümle

kaynaşık cümle

İş sahibi, delikanlı odadan çıkarken "iyi pohpohladım" diyordu.

Ulaçlı yan cümle

Kaynaşık cümle

Anlatacak olursam, (1) onların kimsede merak uyandırmadığını görünce (2) kıymetlerinden - yani kendi kıymetlerinden - şüphe etmek tehlikesini göze almak (3) istemiyorum.

- 1. Koşullu yan cümle
- 2. Ulaçlı yan cümle
- 3. Adeylemli yan cümle.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA VE TÜRKÇE CÜMLENİN KARŞITSAL ÇÖZÜMLEMESİ VE ARAPÇA CÜMLE ÖĞRETİMİ

2.1. Arapça ve Türkçede “Cümle”nin Anlamı

Bir duyguyu, bir varlığı, bir meramı ifade etmek için kelimeler yan yana dizilir. Kelime grupları ya da cümle meydana gelir. Ancak bu diziliş rastgele değil, kurallara göre yapılır. Kuşkusuz her dilin kendine özgü bir kurallar silsilesi vardır. Cümle dediğimiz dizge her ne kadar belli kurallara göre yapılsa da her dilin kendine has kuralları olduğundan bu dizge dilden dile farklılık arz edebilmektedir. Bunun yanı sıra evrensel dilbilgisi bağlamında diller arasındaki ortaklık nedeniyle bu yapılar tamamen birbirinden bağımsız ve farklı değildir. Aralarında benzerlikler de mevcuttur. Bu benzerlikler standart değildir. Kimi diller arasında bu benzerlik artarken kimileri arasında azalır. Bu oran daha çok, iki dil arasında bulunan köken ilişkilerindeki yakınlığa bağlıdır. Buna rağmen aralarında hiç ilişki olmadığı kabul edilen diller arasında dahi evrensel ortaklıklardan dolayı benzerlikler görülebilmektedir. Ama netice itibariyle her dilin kendine özgü bir söz dizimi yapısı vardır.

Türkçede olduğu gibi Arapçada da cümlenin tanımı ve kapsamı konusunda farklı düşünce ve kanaatler vardır. Ancak her iki dilde de cümlenin tanımı konusunda ortak noktalar mevcuttur. Evvela Türkçede kullanılan *cümle* (الجملة) kelimesi Arapça bir kelimedir. Farklı anlamlarıyla birlikte iki dilin dilbiliminde de hemen hemen aynı anlamı ifade etmek için kullanılmaktadırlar. Bu aynılık kelimenin terim anlamında yoğunlaşmaktadır.

Türkçede geleneksel dilbilgisi ve dilbilime göre cümlenin tanımı konusunda genel bir kanaat vardır. Bu kanaate göre cümle, bir düşüncenin, bir duygunun ya da bir yargının başlı başına ifadesine yarayan, dile ait bir birimdir (Aksan, 1995, I:121).

Türkçede cümle bir yargıyı dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde ifade eden kelimeler dizisidir (Delice, 2003:133). Arapçada bu tanımın tam karşılığı “يَحْسُنُ السُّكُوتُ عَلَيْهِ” (*Hakkında başka söz söyleme ihtiyacı duyulmayacak kadar açık olan ifadedir*). Burada, dinleyende soru bırakmayacak kadar açık olan ifadedir cümle. Türkçedeki tanımıyla örtüşmektedir.

Diğer taraftan Arapçada bir cümle ذَهَبْتُ (*gittim*) örneğinde olduğu gibi bir tek kelimedenden oluşabilir. Türkçede de aynı kelime (*gittim*) özne ve yüklemden oluşmuş tek kelimelik bir cümledir.

Bu şekilde cümlelerin Arapça ve Türkçede hemen hemen aynı şeyleri ifade ettiğini görmek mümkün olsa da “Arapçanın cümle kuruluşu Türkçeninkinden farklıdır...” (İşer-Yıldız, 2002:113) Bu benzer ve farklılıkların ortaya konulması dilin öğretimine/öğrenimine katkı sağlayacaktır.

2.1.1. Sözdizimi ve Nahiv

Türkçede *sözdizimi*, kelime grupları ile cümlelerin yapısını, işleyişini, görevlerini ve anlam özelliklerini inceler. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de söz diziminin konusudur (Karahana, 2005:9). Dolayısıyla cümle sözdiziminin sadece bir parçasıdır, bizzat kendisi değildir. Sözdiziminin bir parçası olan cümleyi kelime gruplarından ayıran şey, onun bir yargı bildiren kelime gruplarından oluşuyor olmasındandır.

Arapçada ise cümle ‘nahiv’in konusudur. Nahiv, Türkçedeki “sözdizimi”nin karşılığıdır. Nahiv Arap dilbiliminde, bir kelimenin veya bir kelime öbeğinin bir diğer kelime veya kelime öbeğiyle birleşme durumlarını

inceleyen dilbilim dalıdır. Dolayısıyla Türkçede cümleyi inceleyen bilim dalı sözdizimi/dizimbilim iken Arapçada bu işi görevi ifa eden bilimin adı nahivdir.

2.2. Çeşitleri Bakımından Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

2.2.1. Yapısı Bakımından Cümle Çeşitleri

Cümle çeşitleri: Arapçada ve Türkçede tamamen birbiriyle örtüşmese de çeşitleri bakımından cümlelerin birbirine benzeyen tarafları da vardır.

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Arapçada cümle, yapısı bakımından basit, mürekkeb (birleşik), atıf (bağlı) ve isti'nafıyye (sıra) olmak üzere dörde ayrılır.	Türkçede cümle yapısı bakımından basit ve birleşik olmak üzere iki kısımda incelenir.

Tablo 2: Yapısı bakımından cümlelerin karşıtsal çözümlemesi

Bu cümle çeşitleri aşağıda, birer birer ele alınacak, benzer ve farklı yönleri ortaya konulacak ve öğretimde dikkat edilmesi gereken noktalara vurgu yapılacaktır.

2.2.1.1. Basit Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Arapçada basit cümle, yapısında fiil ya da isim cinsinden tek bir	Türkçede basit cümle, içinde bir tek çekimli yüklem bulunan, (Zülfikar, ve bşk. 2001:191) yalnızca bir eylem ya da yargı

	yüklem/yargı bulunan cümledir.	bildiren cümledir. Bu tür cümlelerde ya bir tek çekimlenmiş eylem ya da ekeylemlerle yargı anlamı kazanmış bir tek sözcük vardır.
2	Arapçada basit cümlede bir tek yargı vardır.	Türkçede basit cümle, bünyesinde yan cümle barındırmaz, bir tek yargı barındırır.
3	Arapçada basit cümle fiil ve isim cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır.	Türkçede cümlenin yüklemi ad/isim ya da eylem/fiil olabilir. Buna göre cümle isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki kısma ayrılır.

Tablo 3: Basit cümle karşıtsal çözümlemesi

1.Hem Arapçada hem de Türkçede basit cümle bir tek yargı içerir. Örneğin . يَلْبَسُ النَّاسُ مَلَابِسَ الْقُطْنِيَّةِ فِي الشِّتَاءِ . cümlesi Arapçada bir tek yargı (يَلْبَسُ) içerdiğinden dolayı basit cümle (الجملة البسيطة) diye isimlendirilir. Bunun Türkçe karşılığı olan “İnsanlar kışın pamuklu kıyafetler giyerler.” cümlesi de tek yargı (giyerler) içerdiğinden dolayı basit cümle olarak değerlendirilir. Basit cümle çeşidi açısından Arapça ve Türkçe benzerlik gösterirler.

2.Arapça ve Türkçede basit cümle kendi içinde isim ve fiil cümlesi (الجملة الإسمية والجملة الفعلية) şeklinde ikiye ayrılır. Örneğin Arapçada أَلْخَادِمَانِ يَعودَانِ إِلَى الْبَيْتِ فِي زِيَادِ طَالِبٍ فِي الْمَدْرَسَةِ . cümlesi fiille başladığı için Arapçada fiil cümlesidir. الإِنْتِدَائِيَّةِ . cümlesi ise isimle başladığı için isim cümlesi diye adlandırılır. Türkçede

“*Hat sanatı İslam’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkmıştır.*” cümlesi fiil cümlesi;
 “*Ahmet kursun en başarılı öğrencisidir.*” cümlesi ise isim cümlesidir.

Hem Arapçada ve hem de Türkçede isim ve fiil cümlesinin bulunması iki dil arasında bu açıdan bir benzerliğin olduğu anlamına gelir. Ancak bu cümle çeşidi isim olarak benzer görünse de tanım olarak farklılık arz etmektedir. Bu benzerlikler ve farklılıklar şunlardır:

Öncelikle isimler ortak olsa da tanımlar farklıdır. Arapçada cümlelerin ilk kelimesi cümlelerin isim ya da fiil olduğunu belirler. Türkçede ise yüklem isim ya da fiil olması belirleyicidir.

Arapçada bir cümle isim ile başlıyorsa isim cümlesi, fiil ile başlıyorsa fiil cümlesi diye isimlendirilir. Türkçede ise bir cümle yüklemi fiil ise o cümle fiil cümlesidir, isim ise cümle isim cümlesidir.

Arapçada bir isim cümlesi Türkçede de isim cümlesi olabilir. Arapçada bir fiil cümlesi Türkçede de fiil cümlesi olabilir. Ancak Arapçada bir isim cümlesi Türkçede fiil cümlesi olabilir.

Anadili Türkçe olan öğrencilerin hedef dil olan Arapçada basit cümle kurarken karşılaşılabilecek sorunların çözümünde aşağıdaki yollara başvurulabilir:

- ❖ Arapça ve Türkçede basit cümle tanımları yapılır.
- ❖ Bu tanımların yapılmasında esas alınan unsurlara dikkat çekilir.
- ❖ Arapçada basit cümle çeşidinin Türkçede de olduğuna vurgu yapılır.
- ❖ Arapça basit cümleler kurulur.
- ❖ Basit cümle kalıpları birleşik cümle kalıplarıyla karşılaştırılarak aradaki farka dikkat çekilir.
- ❖ Basit ve birleşik cümle çeşitlerinden oluşmuş bir kompozisyonda basit cümleler bulunur.

- ❖ Türkçe basit cümle kurulur.
- ❖ Anlam ve yapı açısından iki dilin basit cümle çeşidi arasında karşılaştırma yapılır.
- ❖ İki dilde kurulmuş basit cümleler karşılıklı olarak tercüme edilir.

2.2.1.1.1. İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Arapçada isim cümlesi, isimle başlayan cümledir.	Türkçede isim cümlesi, yüklemi ad veya ad soylu olan ve ek eylemle hükme bağlanan cümledir.

Tablo 4: İsim cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Arapçada isim cümlesinde, cümlenin başında bulunan isimle kast edilen, cümlenin temel unsuru olan müsnedunileyh (özne) ve müsned (yüklem)dir. Bunların başında bulunan harfler cümlenin temel niteliğini değiştirmez. Arapçada cümlenin isim cümlesi olarak belirlenmesi, başındaki kelimenin isim ya da fiil olmasına bağlıdır. Önemli olan cümlenin başındaki kelimenin çeşididir. Bu kelime isim ise, cümle isim cümlesi olur.

Türkçede ise cümlenin isim ve fiil olarak belirlenmesinde ölçü tamamen yüklem cinsidir. Yüklem isim ise isim cümlesi olur, fiil ise fiil cümlesi olur.

Hem Arapçada hem Türkçede isim cümlesinin varlığı öğretim açısından bir kolaylığa sebep olur gibi görünürse de aslında ortada karışıklığa sebep olan bir durum mevcuttur. İsimleri aynı olmasına rağmen –yukarıda görüldüğü gibi- tanımları birbirinden farklıdır. Kuruluşları ve sözdizimleri de doğal olarak birbirinden farklı olur.

Cümle öğretiminde bu nokta mutlaka vurgulanmalıdır. Öğrenci Arapçada isim cümlesini Türkçe dilbilgisi kurallarını esas alıp kurarsa, iki dil arasındaki farkları göz önünde bulundurmazsa, anadili girişiminde bulunur.

Arapçada . ذَهَبَ مُحَمَّدٌ إِلَى الْمَدْرَسَةِ cümlesi fiille (ذَهَبَ) başladığından fiil cümlesidir. Bu cümlenin tercümesi olan “*Muhammed okula gitti.*” Türkçede de fiil cümlesidir. Ancak cümlenin faili (öznesi) olan مُحَمَّدٌ (*Muhammed*) cümlenin başına alındığı zaman (مُحَمَّدٌ ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ . : *Okula Muhammed gitti*) meydana gelen yeni tümce Arapçada isim cümlesine dönüşür. Ancak cümle, bu haliyle Türkçede yine de isim cümlesidir. Daha açık bir ifadeyle, Arapçada isim cümlesinin ikinci ögesi olan *haber* (isim cümlesinin birinci ögesini nitelik ve nicelik bakımından ifade eden ve cümlenin sonunda yer alan öge)’nin fiil olması durumunda Türkçedeki fiil kökenli yükleme gelen cümlelerle benzerlik taşır.

Bununla birlikte Arapçada isim cümlesi olmasına rağmen Türkçede de isim cümlesi olan cümleler vardır. Örneğin البُسْتَانُ حَمِيلٌ* (*Bahçe güzeldir.*) cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede isim cümlesidir. Türkçe cümle çeşitleri arasında yer alan ve Arapça isim cümlesi ile benzerlik arz eden bu cümle yüklemi isim kökenli olan cümledir. Bu cümle hem Türkçede hem de Arapçada isim cümlesi olarak adlandırılır.

Türkçede isim kökenli yükleme gelen kurallı cümle yapısı ile Arapça basit isim cümlesinin yapısı benzerlikler arz ederler. Her iki yapıda da yüklem konumundaki öge (Arapçada *haber*), cümlenin sonunda yer alır (Eren, 2000:5).

Araba yenidir.

السَّيَّارَةُ جَدِيدَةٌ.

Özne yüklem.

Haber Mübtedâ

1 2

2 1

“Araba yenidir.” cümlesinde “araba” özne, “yeni” ise yüklemidir. Bu

cümleyi Arapçaya dönüştürürken önce özne olan “araba”nın karşılığı olan السَّيَّارَةُ kelimesi (mübtedâ) alınır. Akabinde yüklem olan “yenidir” kelimesinin karşılığı حَدِيدَةٌ (haber) getirilir.

Arapçayı yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencilere Arapça isim cümlesi öğretilirken dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- ❖ Hem Arapçada hem de Türkçede isim cümlesinin var olduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede isim cümlesinin tanımları yapılır.
- ❖ Arapçada isim cümlesinin tanımında esas alınan unsurlara vurgu yapılır.
- ❖ Türkçede isim cümlesinin tanımında esas alınan unsurlara vurgu yapılır.
- ❖ İki dilde de isim cümlesi olmasına rağmen aralarında farklılığın olduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede isim cümleleri kurulur.
- ❖ Arapça isim ve fiil cümlelerinden oluşmuş bir metinden isim cümlelerinin tespiti yapılır.
- ❖ Anlam ve yapı olarak iki dilin isim cümlesi arasında karşılaştırma yapılır.
- ❖ İki dilde kurulmuş isim cümleleri karşılıklı olarak tercüme edilir.

2.2.1.1.2. Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
--	--------	--------

1	Arapçada fiil cümlesi, başında fiil bulunan yani fiille başlayan cümledir.	Türkçede fiil cümlesi yüklemi çekimli veya birleşik fiil olan, iş-kılış, durum ve oluş bildiren cümlelerdir.
---	--	--

Tablo 5: Fiil cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Yukarıda görüldüğü üzere hem Arapçada hem Türkçede fiil cümlesi vardır. Ancak tanımlarına dikkat edildiğinde aralarında fark bulunduğu anlaşılır. Arapçada fiil cümlesinin belirlenmesinde –isim cümlesinde olduğu gibi- cümlenin ilk kelimesinin cinsi esas alınmıştır. İlk kelimesi fiil ise cümle fiil cümlesi olur. Ancak fiil başta olmadığı sürece cümle fiil cümlesi addedilmez.

Türkçede ise fiil cümlesinin belirlenmesinde cümlede yargıyı belirten yüklem isim değil de fiil olması esas alınmıştır. Arapçadan farklı olarak cümlenin yüklemine başta olması durumu değiştirmiyor. Yani yüklem olan fiil cümlenin başında, sonunda ya da ortasında da gelse cümle yine fiil cümlesidir.

Anadili aktarımını önlemek için Arapça fiil cümlesinin kuruluşunun öğretiminde iki dil (Arapça ve Türkçe)'deki fiil cümlesinin isim bakımından aynı olmasına rağmen tanım, kuruluş ve sözdizimi açısından farklı olduğu vurgulanmalıdır. Aksi takdirde öğrenci Arapçada –Türkçe dilbilgisi kuralını esas alarak - içinde fiil olan her cümleyi fiil cümlesi olarak değerlendirecektir.

Arapçada fiil cümlesi umumiyetle fiil+fâil+mef'ul şeklinde dizilirken Türkçede özne (fâil)+tümleç (mef'ul)+yüklem (fiil) şeklinde dizilmektedir.

Örneğin,

. قَرَأَ التَّلْمِيذُ الدَّرْسَ . “Öğrenci dersi okudu.” cümlesi Arapçada –başında fiil bulunduğu için- fiil cümlesidir. Fakat . الدَّرْسَ قَرَأَ هَ التَّلْمِيذُ . ya da قَرَأَ التَّلْمِيذُ الدَّرْسَ . cümleleri ilk cümledekilerle (قَرَأَ التَّلْمِيذُ الدَّرْسَ .) aynı kelimelerden oluşmuş olmasına rağmen fiil cümleleri değildir. Fakat Türkçede aynı cümle farklı şekillerde dizildiğinde sonuç aynı olmamaktadır:

“Öğrenci dersi okudu.”

“Dersi öğrenci okudu.”

“Okudu dersi öğrenci.” cümlelerinde, fiil cümlelerinin değişik yerlerinde gelmiş olmasına rağmen cümlelerin çeşidi (ki fiil cümlesidir) değişmemiştir. Oysaki bu durum Arapçada farklı olmasına rağmen öğrenci anadilinden aktarım yaparak Arapça cümle kuruluşunda hataya düşebilmektedir.

Arapçayı yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencilere Arapça fiil cümlesi öğretilirken dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- ❖ Hem Arapçada hem de Türkçede fiil cümlesinin bulunduğu dikkat çekilir.
- ❖ İsimleri aynı olmasına rağmen -yukarıda anlatıldığı gibi- tanımlarının farklı olduğu anlatılır. Bu suretle iki dildeki fiil cümlesinin tanım, kuruluş ve sözdizimi açısından farklı olduğu vurgulanır.
- ❖ Arapça ve Türkçede fiil cümlesinin tanımlanmasında esas alınan hususlara vurgu yapılır.

- ❖ Öğrencinin isim ortaklığından dolayı bir genellemeye gitmesini engellemek için bu benzerlikle birlikte tanım ve dizimdeki farklılıklar anlatılır.
- ❖ Yukarıda belirtildiği gibi iki dilin fiil cümlesinde öğelerin dizilişi karşılaştırmalı olarak verilir benzerlik ve farklılıklar anlatılır.
- ❖ Arapça ve Türkçede fiil cümleleri kurulur.
- ❖ Arapça isim ve fiil cümlelerinden oluşmuş bir metinden fiil cümlelerinin tespiti yapılır.
- ❖ Anlam bakımından iki dilin fiil cümlesi arasında karşılaştırma yapılır.
- ❖ İki dilde kurulmuş fiil cümleleri karşılıklı olarak tercüme edilir.
- ❖ İsim cümlesini fiil cümlesine, fiil cümlesini de isim cümlesine dönüştürme alıştırmaları yapılır.

Arapçada -Türkçede olduğu gibi- bir tek yargıyı anlatan cümleler basit cümle olarak değerlendirilir. Dolayısıyla *cümlenin asıl yapısına dâhil olmadan* cümle içinde birden fazla hüküm anlatan yani birden fazla isnadı içeren cümle çeşitleri olan i'tiraziyye cümlesi (aracümle) ve tefsiriyye (açıklama) cümlesi de Arapçada basit cümle çeşitleri arasında sayılmaktadır.

2.2.1.1.3. İ'tiraziyye (Ara/Parantez) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Arapçada i'tiraziyye cümlesi basit cümle grubunda değerlendirilir.	Türkçede parantezli/ayraçlı cümle olarak isimlendirilir. Ancak Türkçede hem arasöz ü hem de aracümleyi kapsar.
2	İ'tiraziyye cümlesi,	*Arasöz herhangi bir yargı

	sözü güçlendirmek, güzelleştirmek veya söylenmesi gereken bir düşünceyi anlatmak için araya giren bağımsız cümledir.	bildirmez. Cümlenin bir ögesinin açıklamasıdır. Cümlenin bir ögesidir. *Aracümle ise yargı bildirir. Cümlenin herhangi bir ögesi değildir. Çıkarıldığında cümlenin anlamı bozulmaz. Arasöz ya da aracümle iki virgül (,) ya da iki kısa çizgi (- -) arasında bulunur. Aracümle, cümlenin bir ögesi olmayan arasöz biçiminde de adlandırılır.
3	Cümle ögeleri veya bağımsız cümleler arasına girmiş olan ara cümlelerin i'rabda mahalli yoktur.	Arasöz cümlenin bir ögesi olmasına rağmen aracümle cümlenin herhangi bir ögesi değildir.
4	Çıkarıldığında cümlenin anlamı bozulmaz.	Arasöz ya da aracümle çıkarıldığında cümlenin anlamı bozulmaz.

Tablo 6: İ'tiraziyye (ara/parantez) cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Arapçada i'tiraziyye cümlesi asıl cümle içinde herhangi iki unsurun (mesela, fiil-fâil, mübtedâ-haber, sıfat-mevsuf, muzaf-muzafunileyh vb.) arasına girebilir.

Aşağıdaki iki örnek incelendiğinde Arapçadaki itiraziyye cümlesinin (aracümlenin) Türkçede hem arasöze hem de aracümleye karşılık geldiği görülecektir.

وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعَلْمُونَ عَظِيمٌ. “Şüphesiz o –bilerseniz- büyük bir yemindir (Vakıa

sûresi, 56/76). لَوَعَلْمُونَ cümlesi **ara cümledir**.

نَحْنُ – مَعَاثِيرُ الْأَنْبِيَاءِ – لِأَنْوَرُثُ. “Biz –peygamberler topluluğu- miras

birakmayız.” Bu cümledeki مَعَاثِيرُ الْأَنْبِيَاءِ sözü ise Arapçada **ihtisas cümlesi** olarak bilinir ancak Türkçede **arasözdür**.

وَاللَّهِ هَذَا غُلَامٌ – وَاللَّهِ – زَيْدٌ . “Bu –vallahi- Zeyd’in kölesidir.”

Arapça sözü dilbilgisine göre bağımsız bir cümledir ve i’rabda mahalli yoktur.

“Alper, sınavda birinci olan öğrenci, herkesle anlaşır.” cümlesinden iki virgül arasında bulunan “sınavda birinci olan öğrenci” sözü bir arasözdür ve cümleden çıkarıldığında anlamda bir bozulmaya sebep olmaz.

Kuşkusuz öğrencinin i’tiraziye cümlesini (ara cümleyi) öğrenirken Türkçedeki karşılığını bilmesi, öğrenmesini kolaylaştıracaktır. Türkçede karşılığı olan bir cümle çeşidi olması bir avantajdır. Öğrenci, bu suretle konuya yabancılık çekmeyecektir. İki dil arasındaki bu ortak ve farklı yönlerin vurgulanarak öğretilmesiyle öğrencinin aktarım yapması engellenebilir.

Ayrıca bu konunun öğretiminde aşağıdaki hususların uygulanmasında fayda vardır:

- ❖ İ’tiraziye cümlesi, Arapçada yer aldığı cümle grubu ve gramer özellikleriyle birlikte anlatılır.
- ❖ Bu cümlenin işlevi anlatılarak Türkçedeki karşılığı anlatılır.
- ❖ Arapçadaki i’tiraziye cümlesinin Türkçedeki hem arasöz hem de aracümleye denk geldiği vurgulanır.
- ❖ İ’tiraziye cümlesi ve Türkçedeki karşılığının cümle öğeleri arasındaki yeri anlatılır.

- ❖ İçinde i'tiraziyye cümlesinin olmadığı cümlelere bu cümleyi ekleme çalışmaları yapılır.
- ❖ İçinde i'tiraziyye cümlesinin bulunduğu Arapça cümleler Türkçeye çevrilir.
- ❖ İçinde arasöz/aracümlenin bulunduğu Türkçe cümleler Arapçaya çevrilir.
- ❖ İçinde i'tiraziyye cümlelerinin bulunduğu metinlerden bu cümleleri bulma alıştırmaları yapılır.
- ❖ Hatalı cümleler yazılarak öğrencilerin düzeltmeleri istenir.
- ❖ Çoktan seçmeli sorular hazırlanarak seçeneklerdeki i'tiraziyye cümlesinin bulunması istenir.

2.2.1.1.4. Tefsiriyye (Açıklama) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Tefsiriyye (açıklama) cümlesi, takip ettiği cümleyi açıklayan cümledir.	Türkçede cümle çeşitleri arasında bu isim altında bir cümle mevcut değildir.

Tablo 7: Tefsiriyye (açıklama) cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Tefsiriyye cümlesi, kapalı bir manayı açıklamak veya manaya daha fazla açıklık getirmek için kurulan yan cümledir. Hem inşa hem de haber cümlesi olarak kurulabilen açıklama cümlelerinin i'rabda mahalli yoktur.

Bu cümleler bazen açıklama olduğunu ifade eden أن ve أی gibi harfler kullanılarak yapılır. Mesela اِسْتَكْمَلْتُهُ الْحَدِيثَ اَي سَأَلْتُهُ كَيْمَانَهُ “(Ondan sözünü gizlemesini istedim) cümlesi görüldüğü üzere اَي tefsiriyye harfi ile yapılmıştır.

Bazen de bu harfler olmadan tefsiriyye cümlesi oluşturulur. Örneğin اِنَّمَا مَثَلُ عِيسَى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ. “Allah’a göre İsa’nın durumu Âdemin durumu gibidir.

Onu, topraktan yarattı” (Al-i İmran sûresi, 3/59) cümlesi bu türdendir.

Bu cümlenin öğretiminde şu öneriler uygulanabilir:

- ❖ Tefsiriyye cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Türkçede bu isimde bir cümle çeşidi olmadığına dikkat çekilir. Çünkü Türkçede tefsiriyye yahut açıklama cümlesi şeklinde bir taksim yoktur. Öğrenciye bu cümle çeşidi anlatılırken anadilinden farklı bir yapı olduğu vurgulanır, yeni bir yapı oluşturmaya dönük çalışılır.
- ❖ Tefsiriyye cümlesinin kuruluşu hakkında bilgi verilir.
- ❖ Tefsiriyye cümlesinin i’rab bakımından cümle içindeki konumu açıklanır.
- ❖ Cümle çeşidi olarak Türkçede yer almamasına rağmen tercüme ederken Türkçede nasıl ifade edileceği hakkında bilgi verilmelidir.

2.2.1.2. Mürekkebe (Birleşik) Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Birleşik cümle , yapısında iki veya daha fazla cümle bulunan cümledir. Basit cümlede bir tek isnad bulunmasına karşın birleşik cümlede birden çok isnad vardır.	Bir temel cümle ile buna bağılı bir ya da daha çok yan cümleden oluşan cümle birleşik cümledir .
2	İki isnaddan biri ana cümle, diğeri ise bu ana cümleyi anlam bakımından tamamlayan cümledir.	Türkçede de birleşik cümle bir ana ve bir ya da daha fazla yan cümleden meydana gelir. Bunlardan biri temel cümle diğeri ise yan cümledir.
3	Arapçada birleşik cümle, gramer kitaplarında “ el-cumletul-kubra ” (büyük cümle) terimiyle de karşılanmaktadır.	Arapçadaki bu cümlelerin Türkçedeki karşılığı birleşik cümledir .
4	Birleşik cümle içinde yer alan cümleye “ el-cumletul-suğra ” (küçük cümle) denilmektedir.	Türkçede birleşik cümle içinde yer alan bu cümle çeşidinin adı yan cümledir .
	Birleşik olmayan ve tek isnaddan oluşan cümle ise “ la suğra vela kubra ” (ne küçük ne de büyük cümle) şeklinde tanımlanmaktadır.	Bu cümlelerin Türkçedeki karşılığı ise basit cümledir .

Tablo 8: Mürekkebe (birleşik) cümlelerin karşıtsal çözümlemesi

Görüldüğü gibi hem Arapçada hem de Türkçede birleşik cümle mevcuttur. Her iki dilde de birleşik cümle birden fazla yargıyı bünyesinde barındırır. Bu, iki dilin cümleleri arasındaki benzerliklerden biridir.

Arapça ve Türkçedeki bu benzerlik sadece üst başlıkta değildir. Mürekkep/birleşik cümlenin çeşitlerinde de benzerlikler vardır. Bunun yanı sıra farklılıklar da görülmektedir.

Türkçe gramerinde birleşik cümle, yapısında birden çok yüklem bulunmasıyla açıklanmaktadır. “Aldım, getirdim.” gibi. Arapçada tek yüklemler bir cümle -yapısında iki isnad bulunduğu için- birleşik sayılmaktadır. Mesela زَيْدٌ يَفْعُومُ. Arapçadaki bu birleşik cümle, Türkçeye göre yapısında tek yüklem bulunduğu için basit cümledir.

Arapçada birleşik cümle *iç içe girmiş (karmaşık), şart, sıra ve atıf (bağlı)* olmak üzere dört başlık altında ele alınır. Türkçede cümle çeşitleri konusunda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmakla birlikte **şartlı birleşik cümle**, **ki'li birleşik cümle** olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle vardır. Bunlara üçüncü bir birleşik cümle çeşidi olarak *iç içe birleşik* cümle de ilave edilmektedir.

Bu açıklamalara binaen birleşik cümle çeşidinin öğretilmesinde şunlara dikkat edilir:

- ❖ Arapça ve Türkçede bu cümle çeşidinin var olmasından kaynaklanan benzerlik avantajından faydalanılır.
- ❖ Arapçada ve Türkçede birleşik cümlenin tanımları verilir.
- ❖ Türkçe ile Arapça arasındaki tanım benzerliğine dikkat çekilir.

- ❖ İki dildeki birleşik cümle içerisinde yer alan cümleciklerin tanımı ve fonksiyonlarına dikkat çekilir. Mesela Türkçede cümlecikler, yan cümle olarak adlandırılırken Arapçada “el-cumletu’s-suğra” diye isimlendirilir.
- ❖ Her iki dildeki bu benzerliğin cümle çeşitlerinde de bulunduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Ayrıca Arapça ve Türkçedeki birleşik cümle çeşidinde farklılık arz eden durumlara vurgu yapılır.
- ❖ İki cümlenin benzer isim taşımasına rağmen içerik, yapı ve dizim olarak farklılık gösterdiğine dikkat edilmelidir. Mesela Arapçada زَيْدٌ يَقُومُ cümlesi birleşik cümle iken bunun tercümesi ve içerdiği anlam Türkçede basit cümle olarak addedilmektedir.
- ❖ Birleşik cümle çeşidini öğrenciye öğretmek için bu benzerlik ve farklılıkları vurgulayarak çeşitli cümleler kurulur.
- ❖ İki dilden birleşik cümleler karşılıklı olarak tercüme edilir ve benzerlikler/farklılıklar vurgulanır.

2.2.1.2.1. İç içe Girmiş Birleşik Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	İç içe girmiş birleşik cümle, bir ana cümle ile bu cümlenin anlamını tamamlayan bir veya birden çok yan cümle veya	Başkasına ait bir sözün tırnak işaretiyle ya da tırnak işareti kullanılmadan aktarılmasıyla oluşturulan cümledir. Bu, bir

	cümlecikten oluşur. Bir sözün ya da bir cümlenin başka bir cümle içinde yer almasıdır.	cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir.
2	Burada yan cümle, tek kelime yerine geçer. Dolayısıyla bu cümlenin yerine tek kelime konulabilir. Yan cümlenin, yerini aldığı müfred kelime, masdar veya ism-i fâil vb. türemiş sıfat olabilir. Ancak söylenti cümlesi tek kelime yerine geçmemesine rağmen iç içe birleşik cümle olarak telakki edilmektedir.	Türkçede yan cümle tek kelime yerine geçmez. Çünkü sadece söylenti cümlesi olarak iç içe birleşik cümleyi tamamlamaktadır.
3	Arapçada bu cümle, temel cümlenin bir ögesi durumundadır.	Türkçede de bu birleşik cümle türünde bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru/ögesi durumunda bulunur.
4	Arapçada iç içe birleşik cümle bir temel cümle ile ona bağlı bir iç cümlecikten oluşur. İç cümle tek başına bir cümle niteliği taşır.	Türkçede de bu cümle çeşidi bir temel cümle ile ona bağlı bir iç cümlecikten oluşur. İç cümle tek başına bir cümle niteliği taşıyabilmelidir.

Tablo 9: İç içe girmiş birleşik cümle karşıtsal çözümlemesi

1.Yukarıda görüldüğü gibi hem Arapçada hem de Türkçede iç içe girmiş cümle çeşidi mevcuttur. Türkçede “iç içe birleşik cümlede” *başka birine ait sözün* bulunması söz konusu iken Arapçada sadece başkasına ait bir sözün bulunması şeklinde bir sınırlama yoktur. Arapçada *بَلَّغْنِي أَنَّكَ قَادِمٌ . (Geldiğin bana ulaştı.)* cümlesi iç içe birleşik bir cümle olmasına rağmen başkasına ait bir söz değildir.

Oysa . قَالَ الرَّعِيمُ الْمِصْرِيُّ إِنَّ الدُّوَلَ الْعَرَبِيَّةَ تَشْتَرِكُ فِي الْمَصَالِحِ الْاِقْتِصَادِيَّةِ (Mısır lideri, 'Arap ülkeleri ekonomik çıkarlarda birleşir' dedi.) cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede iç içe birleşik cümle olarak telakki edilmektedir. Burada bir ortaklık ve benzerlik söz konusu ise de başlığın içerdiği cümle yapıları konusunda tam bir mutabakat söz konusu değildir.

2. Arapçada iç içe birleşik cümlede yan cümle, tek kelime yerine geçer, yani yerine tek kelime konulabilir. Yan cümlenin yerini aldığı müfred kelime masdar veya fâil ismi vb. türemiş sıfat olabilir. Ancak Arapçada söylenti cümlesi de Türkçede olduğu gibi kendisinin yerine bir tek kelimenin geçirilmesine müsait değildir. Mahki/söylenti cümlesini kapsıyor olmasından dolayı Türkçe ile benzerlik gösteren Arapça iç içe birleşik cümle yerine tek bir kelimenin geçirilebildiği diğer çeşitleri itibariyle de farklılık göstermektedir.

. بَلَعْنِي أَنْتَ قَادِمٌ cümlesindeki أَنْتَ قَادِمٌ yan cümlesi yerine قُدُومُكَ kelimesi getirilerek cümle بَلَعْنِي قُدُومُكَ şeklinde söylenebilir. Ancak وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Hamd âlemlerin rabbi olan Allaha'dır denildi.) cümlesi Arapçada da Türkçede de yan cümlesinin (:الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) Hamd âlemlerin rabbi olan Allaha'dır) yerine bir kelimenin konulmasına müsait olmayan bir iç içe birleşik cümledir. Bu yönüyle de Türkçe ile benzerlik gösterirler.

İç içe birleşik cümlelerin yan cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede cümlelerin bir ögesidir. Bu yönüyle iki cümle çeşidi birbirine benzemektedir. Mesela "Gökten taş yağıyor; sandım." cümlesindeki "Gökten taş yağıyor" yan cümlesi cümlelerin nesnesidir. Yine Arapçada "وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ." (Onlara nasıl

yaptığımız, size belli olmuştu: İbrahim sûresi, 14/45) cümlesindeki كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ

yan cümlesi temel cümlenin faili/öznesidir.

4.Yukarıda görüldüğü gibi hem Arapçada hem de Türkçede iç cümle (yan cümle) tek başına bir cümle niteliğindedir. Mesela Türkçede “*Bana, henüz ‘yolunun sonu budur’ denmedi*” cümlesindeki ‘*yolunun sonu budur*’ iç cümlesi müstakil bir cümledir. Yine Arapçada . ظَهَرَ أَنَّ مُسَافِرَ إِبْرَاهِيمَ (İbrahim’in yolculuk yaptığı ortaya çıktı.) cümlesindeki مُسَافِرَ إِبْرَاهِيمَ yan cümlesi tek başına anlamı tam olan bir cümle niteliğindedir.

Yukarıdaki bilgilerden faydalanarak iç içe birleşik cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulur:

- ❖ Bu cümle çeşidinin her iki dilde de bulunmasından kaynaklanan avantajdan faydalanılır ve öğretimde bu hususa vurgu yapılır.
- ❖ Aralarındaki farklılığa vurgu yapılır. Mesela yukarıda da bahsedildiği üzere Türkçede “iç içe birleşik cümle”de *başka birine ait sözün* bulunması söz konusu iken Arapçada sadece başkasına ait bir sözün bulunması şeklinde bir sınırlama yoktur.
- ❖ İki dildeki iç içe birleşik cümle çeşidinde yer alan yan cümlenin görevi yani öge olarak bulunduğu konum açısından arz ettiği benzerliğe vurgu yapılır.
- ❖ Arapça ve Türkçede yan cümlenin bir tek kelime olarak ifade edilmesi yani yan cümle yerine bir kelimenin gelip gelemeyeceği

yerler hususunda gösterdikleri benzerlik ve farklılığa dikkat çekilir.

- ❖ Arapça ve Türkçede iç içe girmiş birleşik cümle çeşitleriyle ilgili cümleler kurulur.
- ❖ İki dilde kurulmuş cümleler karşılıklı olarak tercüme edilir.
- ❖ İki dildeki cümle çeşitleri arasındaki farkı ortaya koyan cümleler üzerinde durulur ve bu farklılıklara vurgu yapılır.
- ❖ İki dildeki cümle çeşitleri arasındaki benzerliklerle ilgili cümleler kurulur ve bu benzerliklere dikkat çekilir.
- ❖ Arapça iç içe birleşik cümlelerden oluşmuş metinler yazılır.
- ❖ Arapçada cümlenin bu çeşidi öğrencilere öğretilirken bu farklılık ve benzerliklere mutlaka dikkat çekilmelidir. Aksi takdirde öğrenci Türkçedeki tanımdan yola çıkarak -farklılıkları göz önünde bulundurmadan- yanlış aktarımda bulunur ve hataya düşer.

2.2.1.2.2. Şart Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Şart cümlesi, şart edatıyla başlayan cümledir.	Bir eylemin ya da yargının oluşabilmesi, başka bir eylemin ya da yargının oluşmasına bağlıysa buna koşul (şart) cümlesi denir.
2	Arapçada şart cümlesi, şart ve bu şartın cevabından oluşan iki	Türkçede de şart cümlesi iki yargıdan meydana gelir. Dolayısıyla

	cümleden meydana gelmektedir.	cümle birleşik cümledir.
3	Arapçada şart cümlesi şart edatlarıyla oluşturulur. Bunlar لو, لوماً ve إنٌ dir.	Koşul cümleleri, -se (- sa) dilek - koşul kipiyle, "mi" soru ekiyle, "de" ve "ki" bağlaçlarıyla ve tonlamayla yapılır.

Tablo 10: Şart cümlesi karşısalsal çözümlemesi

1.Görüldüğü gibi hem Arapça hem de Türkçede şart cümlesi vardır. Örneğin . كَيْفَ تَفْعَلُ أَفْعَلُ . cümlesi Arapçada şart cümlesidir. Çevirisi olan “*Nasıl yaparsan öyle yaparım.*” cümlesi de Türkçede şart cümlesidir.

2. Arapçada şart cümlesinin başına şart edatı gelir. Türkçede böyle bir koşul yoktur. Örneğin . لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ . cümlesi başındaki لو şart harfinin verdiği anlamdan dolayı şart cümlesi olmuştur. Çevirisi olan “*Siz olmasaydınız biz mümin olacaktık*” (es-Sebe’ sûresi 34/31) cümlesi de Türkçede şart cümlesidir. Ancak Arapçada olduğu gibi başına getirilen herhangi bir harf/kelime/ekten dolayı değil cümle içindeki –sa ekinden dolayı şart cümlesi olmuştur.

3. Arapçada şart cümlesi iki cümleden meydana gelen bir birleşik cümledir. Türkçede de bu böyledir. Örneğin, . لَوْ حَاوَلْتَ لَبَلَّغْتَ مَا تُرِيدُ . cümlesinde iki yargı vardır. Birincisi حَاوَلَ (çabalamak), ikincisi ise بَلَغَ (elde etmek/ulaşmak) yargısıdır. Bu cümlelerin Türkçedeki karşılığı olan “*Çabalasaydın dilediğini elde ederdin.*” cümlesinde de iki yargı vardır. Birincisi çabalamak, ikincisi ise elde etmek/ulaşmak yargılarıdır. Her iki dildeki şart cümlesi karşılaştırıldığında birleşik cümle olma özellikleri açısından birbirine benzedikleri görülür.

4. Arapçada şart cümlesi için bazı kelimeler (لَوْ، مَا، لَوْ، لَا، لَوْ، لَمَّا ve إِنَّ) gerekir.

Türkçede şart anlamını ifade etmek için cümlede bazı ekler (-se/sa, -mi/mı), bağlaçlar (de, ki) ve tonlama kullanılır.

5. Arapçada istek bildirmeyen inşa grubundan olan şart cümlesi, anlamı bakımından ikiye ayrılır. Birincisi, şartın yerine gelmesiyle cevabın/cezanın gerçekleşeceğini gösteren şart cümlesi. Arapçada bu şarta imkânî (olağan şart) denir. Örneğin . مَتَى تَجْتَهِدُ تَنْجَحْ . (Çalışırsan başarırsın.) cümlesi bu türden bir

cümledir. Çalışmak gerçekleştiğinde başarı da gerçekleşir. İkincisi ise, şart gerçekleşmediği için cevabın da gerçekleşmediğini ifade eden şart cümlesidir.

Arapçada buna da şart-ı imtinaî denir. Bu tür şartın edatı geçmiş zaman kipiyle kullanılan لَوْ harfidir. Örneğin . لَوْ جِئْتَ لَأَكْرِمَنَّكَ . (Gelseydin sana ikram edecektim. -

Gelmediğin için sana ikram edemedim-) cümlesi de bu çeşide bir örnektir.

Türkçede anlam olarak bu mevcut ise de gruplandırma ve isimlendirme olarak bu türden bir taksim yoktur.

Bu bilgiler kullanılarak Arapça şart cümlesinin öğretiminde aşağıdaki uygulamalar yapılır:

- ❖ Arapça ve Türkçede şart cümlesinin tanımları karşılıklı olarak verilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede şart cümlesini oluşturan unsurlar karşılaştırmalı olarak verilir ve bu unsurlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar vurgulanır.
- ❖ Bu iki dilde şart cümlesinin kurulmasında kullanılan edatlar karşılaştırılarak verilir.

- ❖ Arapça şart cümlesi kurulur ve Türkçeye tercüme edilir.
- ❖ Türkçe şart cümlesi kurulur ve Arapçaya tercüme edilir.
- ❖ Çevirilerde özellikle anlamca ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklara vurgu yapılır.
- ❖ Arapçada şart cümlesinin kuruluşunda kullanılan şart edatı ile bu cümlenin Türkçedeki karşılığında kullanılan şart edatının bulunduğu yer hususunda gösterdikleri farka dikkat çekilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede şart cümlesinin yapı bakımından benzerliğe - birleşik cümle oluşlarına- dikkat edilir.
- ❖ Türkçe ile Arapça şart cümlesinin çeşitlerinde görülen benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilir.

2.2.1.2.3. Atıf Harfleriyle Kurulan (Bağlı) Cümlelerin Karşısız

Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Atıf harflerinin yardımıyla birbirine bağlanan cümleler topluluğudur.	Türkçede iki cümle arasında bağlaç bulunmasıdır.
2	Cümleler arasında anlamına göre kılış ve oluş birliği yahut farklılığı ve sebep-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlamı taşıyan atıf harfleriyle cümleler birbirlerine bağlanmaktadır.	Bağlaçla bağlanmış cümleler anlam bakımından bazen ilişkili bazen birbirinden bağımsız olabilir.

Tablo 11: Atıf harfleriyle kurulan cümlelerin (bağlı cümlelerin) karşıtsal çözümlenmesi

1. Arapçada atıf harfleri Türkçede bağlaç olarak ifade edilir. Her iki dilde de iki cümleyi bir araya getirmek ve birbirine bağlamak için bu unsurlar (atıf harfleri/bağlaçlar) kullanılmaktadır. Bu yönüyle benzerlik ifade etmektedir. Örneğin . *وَصَلَ مُحَمَّدٌ لَكِنْ زَيْدًا لَمْ يَصِلْ* cümlesi *لَكِنْ* bağlacıyla birbirine bağlanmış iki cümleden meydana gelmektedir. Bu cümlelerden biri *وَصَلَ مُحَمَّدٌ* diğeri ise *زَيْدًا لَمْ يَصِلْ* cümlesidir. Bu cümlenin Türkçesi olan “*Muhammed geldi fakat Zeyd gelmedi.*” cümlesi de yine aynı şekilde bir bağlaç (fakat) aracılığıyla birbirine bağlanmış iki cümleden oluşmuş birleşik bir cümledir. Bu cümlelerden biri “*Muhammed geldi.*” cümlesidir, diğeri ise “*Zeyd gelmedi*” cümlesidir.

2. Arapçada yaygın olarak kullanılan atıf harfleri *لا, بل, إما, لكن, أو, ف,* *ثم, و, وحي,* ve *أم*’dir. Türkçede ise yaygın olarak kullanılanları *ve, veya, ya da, ama, çünkü, de/da, fakat, halbuki, hatta, hem...hem, kah...kah, lakin, ne...ne, yahut, ya...ya, yoksa, zira* gibi bağlaçlardır.

Bu açıklamalar ışığında atıf harfleriyle kurulan cümlelerin öğretiminde aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

- ❖ Hem Arapçada hem de Türkçede bu cümle çeşidinin bulunmasından kaynaklanan öğretim avantajından faydalanılır.
- ❖ Bu cümle çeşidinin Arapça ve Türkçedeki tanımı anlatılır ve tanımdaki farklılıklara/benzerliklere dikkat çekilir.

- ❖ Arapçadaki atıf harfleri ile Türkçedeki bağlaçlar tanımlanır ve cümle içindeki işlevlerinden bahsedilir. Ayrıca hangi harfin hangi bağlaca denk düştüğü üzerinde durulur.
- ❖ Atıf harfleriyle birleşik cümleler kurulur.
- ❖ Atıf harfleriyle kurulmuş cümleler Türkçeye tercüme edilir.
- ❖ Türkçede bağlaçlarla kurulmuş birleşik cümleler Arapçaya tercüme edilir.
- ❖ Cümlede boş bırakılan alana uygun atıf harfini getirme çalışmaları yapılır.
- ❖ Atıf harfleriyle kurulan cümlelerin Türkçeye çevrilirken hangi bağlacın kullanılacağına ilişkin alternatifli çeviriler yapılır.

2.2.1.2.4. İsti'nafiyye (Sıra) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	İsti'nafiyye (sıra) cümlesi, anlam bakımından aralarında ilişki bulunan ve bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler dizisidir.	<i>Sıralı cümle</i> tek başına yargı bildiren birden fazla cümlenin virgülle, noktalı virgülle veya bir bağlaçla birbirine bağlanmasıyla oluşturulan birleşik cümle türüdür.
2	Gramer bakımından birbirinden bağımsız, anlamca birbirini tamamlayan cümlelerden oluşmuş söz dizisidir.	Birbirlerine anlam ilgisiyle bağlanan biçimce bağımsız cümlelerden oluşmuş söz dizisidir.

Tablo 12: İsti'nafiyye (sıra) cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Arapça ve Türkçede sıra cümlesinden, gramer bakımından birbirinden bağımsız, anlam bakımından genellikle birbirini tamamlar mahiyette olan, aralarında bir noktalama işareti bulunan, bağımsız olarak ele alındığında her biri müstakil bir anlamı haiz olan cümlelerden meydana gelen cümle anlaşılır.

Örneğin:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرَيْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ.

84) cümlesi üç cümleden oluşmuş bir isti'nafiyye (sıra) cümlesidir. Baştaki cümle (قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ) ibtidâiyye (başlangıç) cümlesidir. İkinci cümle (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرَيْنَيْنِ)

(إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ) ve üçüncü cümle (مِنْهُ ذِكْرًا) sıra cümleleridir. Bu cümlenin

Türkçesi olan “*Sana Zulkarneyni soruyorlar, size ondan anı okuyacağım de, gerçekten biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık.*” cümlesi de artarda gelen, aralarında anlam bağı bulunan, virgülle ayrılmış ve gramer bakımından birbirinden bağımsız cümlelerden oluşmuş sıralı bir cümledir. Türkçedeki şu cümle bu çeşit için güzel bir örnektir: “*Arkasına dümdüz bir siyah tayyör giymiş, başına da bir ufak şapka uydurmuş, üstüne bir tül parçası koymuştu.*”

Bu açıklamalar ışığında Arapça isti'nafiyye cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

- ❖ Arapça ve Türkçede bulunan bu cümle çeşidi hakkında bilgi verilir.
- ❖ İki dildeki cümlenin oluşturulmasında ve tanımlanmasında görülen benzerliklere dikkat çekilir.

- ❖ Her iki dilde de çeşitli cümleler kurulur.
- ❖ Her iki dilde kurulan cümleler karşılıklı olarak tercüme edilir ve bu cümlelerin nasıl kurulduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Sıra cümlelerinden oluşmuş metinler oluşturulur.

Görüldüğü gibi Arapçada olduğu gibi Türkçede de sıralı cümle mevcuttur. Türkçe dilbilgisini iyi kavramış bir öğrenci Arapçadaki sıralı cümle çeşidini kavramakta zorluk çekmeyecektir.

2.2.2. Anlamı Bakımından Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada olduğu gibi Türkçede de cümleler anlamları bakımından gruplandırılmaktadır. Bu açıdan karşılaştırıldığında hem ortak hem de farklı noktaların olduğu görülür. Arapçada cümle *haber* ve *inşa* şeklinde iki kısma ayrılır. Ancak Türkçede bu şekilde bir gruplandırma söz konusu değildir.

Haber ve inşa cümleleri, cümlede bir yargının bulunup bulunmamasıyla ilgili bir taksimdir. Mesela قَرَأَ الطَّالِبُ الْكِتَابَ cümlesi Arapçada, bir yargı bildirdiğinden dolayı haber cümlesi diye adlandırılır. Bunun tercümesi olan “Öğrenci kitabı okudu” cümlesi Türkçede yargı bildiren bir cümle olmasına rağmen Arapçada olduğu gibi haber cümlesi olarak isimlendirilmemektedir. Dolayısıyla bu Arapçadaki bu cümle çeşidi Türkçede olmasına rağmen sadece isim yahut gruplandırma olarak yer almamaktadır. Arapçada bu iki cümle grubu (haber ve inşa cümlesi), söyleyenin maksadına veya muhatabın durumuna göre

müspet (olumlu), menfi (olumsuz), te'kid/pekiştirmeli, kasır (daraltmalı) gibi çeşitli amaçlarla kurulmaktadır.

Türkçede cümle anlamına göre öncelikle olumlu ve olumsuz diye ikiye bölünür. O halde cümlelerin temel anlam özelliği *olumluluk* veya *olumsuzluktur*. *Olumlu* ve *olumsuz* cümleler, ayrıca taşıdıkları *soru*, *bildirme*, *emir*, *istek*, *ünlem* vb. anlamlara göre taksim edilir.

Bu cümle çeşidinin anlatımında şu hususlar göz önünde bulundurulur:

- ❖ Hem Arapçada hem de Türkçede cümlenin anlam bakımından gruplandırıldığına dikkat çekilir.
- ❖ Anlam bakımından birbiriyle örtüşen ve örtüşmeyen cümle çeşitleri ele alınır.
- ❖ Bir dilde bulunup da diğer dilde bulunmayan cümle çeşitlerine dikkat çekilir.
- ❖ Hangi çeşitlerin benzer hangilerinin farklı olduğu incelenir.
- ❖ Türkçede bulunmasına rağmen Arapça ile örtüşmeyen cümlelerin de olduğuna dikkat çekilir.

2.2.2.1. Haber Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Haber cümlesi, hakkında doğrudur veya yanlıştır hükmü verilmek kaydıyla, müsnedin müsnedileyh için gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini anlatan	Türkçede haber cümlesi adında bir gruplandırma olmasa da Arapçada ifade edilen haber cümlesi Türkçedeki cümleyi tanımlamaktadır. Yani yargı bildiren dizgedir.

	yahut söz söyleyen kişinin bu konuda bilgi sahibi olduğunu ortaya koyan cümle türüdür.	
2	Haber cümlesi gerek isim gerekse fiil cümlesi olsun mutlaka ya olumlu yahut olumsuzdur.	Türkçede de anlamına göre cümle olumlu ve olumsuz şeklinde kısımlandırılır.
3	Müspetlik ve menfilik (olumluluk ve olumsuzluk) fiil ve isim cümleleri için düşünüldüğünde müsbet ve menfi (olumlu ve olumsuz) fiil cümlesi, müsbet ve menfi (olumlu ve olumsuz) isim cümlesi olmak üzere dörde ayrılır.	Türkçede de cümle isim ve fiil olmak üzere ikiye ayrılır. Dolayısıyla Arapçada olduğu gibi gerek olumlu gerekse olumsuz olsun cümle mutlaka ya fiil cümlesidir ya da isim cümlesidir. Bu suretle dört grup cümleden söz etmek mümkündür.

Tablo 13: Haber cümleleri karşısalsal çözümlemesi

Yukarıda görüldüğü üzere Arapçada haber cümlesi olarak isimlendirilen cümle çeşidi Türkçede karşılığını isim olarak bulamasa da tanım olarak bulmaktadır. Türkçede yargı bildiren yapının karşılığıdır. Dikkat edilirse Arapçada bu cümle çeşidinin üzerine bina edildiği durum, cümlenin yargı bildirip bildirmemesi durumudur. Türkçede de bir yapıya cümle diyebilmenin koşulları arasında yargı bildirmesi koşulu vardır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Türkçede yargı bildiren her cümle Arapçadaki haber cümlesi ile örtüşmektedir. Örneğin *المكتبة مفتوحة كل يوم* cümlesi Arapçada bir yargı bildirdiğinden dolayı haber cümlesi diye isimlendirilmiştir. Bunun karşılığı olan “*Kütüphane her gün açıktır*” cümlesi de Türkçede bir yargı bildirdiğinden bir cümle olarak ele alınır. Ancak adı haber cümlesi değildir.

- ❖ Arapça haber cümlesinin karşılığının Türkçede de bulunduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Haber cümlesinin kapsamında bulunan başka durumların da Türkçede bulunduğuna vurgu yapılır. Her iki dilde de olumluluk ve olumsuzluğun var olması buna örnek olarak gösterilebilir.
- ❖ Arapça ile Türkçe cümle tarifleri karşılaştırılır.
- ❖ Arapça ve Türkçe örnek cümleler kurulur, bu cümleler birbirleriyle karşılaştırılır ve karşılıklı olarak çevrilir.

2.2.2.1.1. Müsbet ve Menfi Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

2.2.2.1.1.1. Müsbet/olumlu Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Müsbet fiil cümlesi başında olumsuzluk edatı bulunmayan veya başında olumsuzluk edatı olduğu halde anlamı olumlu olan fiil cümlesidir.	Müsbet fiil cümlesi Türkçede <i>olumlu fiil cümlesi</i> olarak adlandırılır. Yargının gerçekleştiğini yani yüklem anladığı işin yapıldığını bildiren fiil cümleleridir.

Tablo 14: Müsbet/olumlu fiil cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Arapça ve Türkçede isim ve fiil cümlelerin karşılıklı çözümlemesine daha önce değinilmişti. Dolayısıyla burada cümlelerin anlamca olumlu ve olumsuzluğu üzerinde durulacaktır.

Arapçada olumlu fiil cümlesi başında olumsuzluk edatı bulunmayan yahut olumsuzluk edatı bulunduğu halde anlamca olumlu olan cümledir. Mesela *اِشْتَرَى* *حَضَرَ الطَّالِبُ إِلَى الكَلْبَةِ* cümlesi başında bir olumsuzluk edatı bulunmadığından ve müspet bir anlam ifade ettiğinden olumlu bir cümledir. Bu cümle “*Muhammed yeni bir saat aldı*” tercümesiyle Türkçede de hem biçimce hem de anlamca olumlu bir fiil cümlesidir.

حَضَرَ الطَّالِبُ إِلَى الكَلْبَةِ “*Öğrenci fakülteye geldi.*” cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede olumlu bir fiil cümlesidir. Hem olumlu hem de fiil cümlesi olması yönüyle Arapça ve Türkçede benzerlik arz eder.

Bu cümle çeşidinin öğretiminde aşağıdaki noktalara dikkat edilir:

- ❖ Olumlu fiil cümlesinin hem Arapçada hem de Türkçede bulunduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Olumlu fiil cümlesinin hem Arapçada hem de Türkçede tanımı yapılır.
- ❖ Bu cümle çeşidinin Arapça ve Türkçedeki tanımlarında örtüşen ve farklılık arz eden yönler vurgu yapılır.
- ❖ İki dilde olumlu fiil cümleleri kurulur.
- ❖ İki dilde kurulmuş olumlu fiil cümleleri karşılıklı olarak çevrilir.
- ❖ Çeviri yapılırken hangi noktaların örtüştüğüne dikkat çekilir.

- ❖ Olumlu fiil cümlelerini Türkçeye çevirirken öğelerin Türkçe cümlede tekabül ettiği ögeye dikkat edilir.
- ❖ Olumlu fiil cümleleri olumsuz fiil cümlelerine, olumsuz fiil cümleleri de olumlu fiil cümlelerine dönüştürülür.
- ❖ Olumlu fiil cümlelerinden oluşan metinler yazılır.

2.2.2.1.1.2.Menfi/olumsuz Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Arapça menfi fiil cümlesi , başında لن, لما, لم, لا, ما, أن harflerinden biri bulunan veya anlamca olumsuz olan cümledir.	Olumsuz fiil cümlesi yüklem anlatığı işin yapılmadığını, olayın gerçekleşmediğini bildiren fiil cümleleridir.

Tablo 15: Menfi/olumsuz fiil cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Görüldüğü gibi hem Arapçada hem de Türkçede anlamca olumsuz fiil cümlesi vardır. Örneğin

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَا . “O, kendi hevasından konuşmuyor.” (en-Necm sûresi,

53/3) cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede olumsuz bir fiil cümlesidir. Olumsuzluk bakımından Türkçe ve Arapçada bir farklılık görünmemektedir. Ancak Arapçada fiil cümlesinin özellikleri ile Türkçede fiil cümlesinin özellikleri evvelce karşılaştırılmıştı ve aralarında birtakım farklılıkların olduğu tespit edilmişti.

Bu cümle çeşidinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Arapça ve Türkçede olumsuz/menfi fiil cümlesinin tanımı verilir.
- ❖ Her iki dilde de bu cümle çeşidinin var olduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede cümleyi olumsuz yapan ek, kelime veya edatlar anlatılır.
- ❖ Arapça olumsuz fiil cümlesi oluştururken kullanılan olumsuzluk harfleri ile Türkçede kullanılan olumsuzluk ekleri karşılaştırılır.
- ❖ Arapça ve Türkçe olumsuz fiil cümleleri kurulur.
- ❖ Her iki dilde kurulan olumsuz fiil cümleleri karşılıklı olarak çevrilir.
- ❖ Olumsuz fiil cümleleri olumlu fiil cümlelerine, olumlu fiil cümleleri de olumsuz fiil cümlelerine dönüştürülür.
- ❖ Olumsuz fiil cümlelerinden oluşan metinler yazılır.

2.2.2.1.2. Müsbet ve Menfi İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

2.2.2.1.2.1. Müsbet/Olumlu İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Müsbet isim cümlesi, müsbet/olumlu anlamı olan isim cümlesidir.	<i>Olumlu isim cümlesi</i> yargının gerçekleştiğini yani yüklem anlatıldığı işin yapıldığını bildiren isim cümlesidir.

Tablo 16: Müsbet/olumlu isim cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Tabloda yer alan bilgilerden de anlaşılacağı üzere hem Arapçada ve hem de Türkçede olumlu isim cümlesi vardır. Arapça ve Türkçede cümlenin olumluluğu hususunda bir ortaklık söz konusudur. Ancak daha evvel de geçtiği üzere (isim ortaklığına rağmen) isim cümlesinin tanımı ve mahiyeti konusunda Arapça ve Türkçede bir farklılık vardır. Bu konu daha önce detaylıca incelendiğinden dolayı burada buna yer verilmeyecektir.

Olumlu isim cümlesi her iki dilde de isim cümlesi tanımına uyan yapının bahsettiği yargının gerçekleştiğini ifade eden cümle çeşididir. İki dilin olumlu isim cümlesi tanımlamasına bakıldığında bu ortaklık görülecektir.

Örneğin

العِلْمُ نَافِعٌ “İlim faydalıdır.” cümlesi hem Arapça bir isim cümlesidir. İlmin faydalı olduğunu ifade eden bu cümle olumlu bir yargı taşımaktadır ve herhangi bir olumsuzluk edatı içermemektedir. Dolayısıyla bu cümleye Arapçada olumlu isim cümlesi denilmektedir. Bunun tercümesi olan “İlim faydalıdır.” cümlesi de hem olumlu bir yargıyı ifade ettiğinden hem de herhangi bir olumsuzluk eki almadığından dolayı olumlu bir cümledir. Ayrıca Arapça الْعِلْمُ نَافِعٌ isim cümlesinin Türkçedeki karşılığı olan “İlim faydalıdır.” cümlesi de bir isim cümlesidir. Bu açıdan aralarında bir benzerlik vardır. Neyse ki Arapçadaki her isim cümlesinin karşılığı Türkçede isim cümlesi addedilmemektedir. Çünkü her ne kadar cümle çeşidi olarak Arapça ve Türkçede isim cümlesi yahut olumlu isim cümlesi çeşit olarak bulunsa da yapı olarak birebir örtüşmezler.

Örneğin "وَقَدْ لُبَّنَانِي رَفِيعُ الْمُسْتَوَى لِإِجْرَاءِ مُبَاحَثَاتٍ مَعَ إِدَارَةِ صُنْدُوقِ التَّقْدِ الدُّوَلِيِّ"

(İşer ve Yıldız, 2002:213) cümlesi bir fiille (يتوجه) başlamış olduğundan dolayı

Arapçada bir fiil cümlesidir. Ayrıca olumlu bir yargıda bulunduğu için olumlu bir fiil cümlesidir. Bunun karşılığı olan "Üst düzey bir Lübnan heyeti Uluslararası Para Fonu idaresiyle görüşmelerde bulunmak üzere gidiyor" cümlesinin yüklemi (gidiyor) bir fiil olduğu için bir fiil cümlesidir. Ancak yukarıdaki Arapça cümlenin başına bir isim getirildiği zaman (وَقَدْ لُبَّنَانِي رَفِيعُ الْمُسْتَوَى يَتَوَجَّهَ لِإِجْرَاءِ مُبَاحَثَاتٍ مَعَ إِدَارَةِ صُنْدُوقِ التَّقْدِ الدُّوَلِيِّ)

cümle isim cümlesine dönüşür. Ancak aynı cümlenin çevirisi (Üst düzey bir Lübnan heyeti Uluslararası Para Fonu idaresiyle görüşmelerde bulunmak üzere gidiyor) yüklemi fiil olduğu için Türkçede fiil cümlesi addedilmektedir. Bu nedenle, Arapçadaki her isim cümlesinin karşılığı Türkçede fiil cümlesi olmayabilir. Arapça isim cümlelerinin bir kısmı Türkçede de isim cümlesidir. Ancak bir kısmı değildir. Buna rağmen Arapçadaki olumlu cümle Türkçede olumlu, olumsuz cümle de Türkçede olumsuz cümledir. Bu açıdan aralarında bir fark yoktur. Çünkü hem Arapçadaki cümlede yer alan fiil (يتوجه) hem de bunun Türkçedeki karşılığı (gidiyor) olumlu bir yargıyı ifade etmektedir.

Arapça olumlu isim cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlarla dikkat edilir:

- ❖ Arapça ve Türkçe olumlu isim cümlesinin tanımı yapılı ve özellikleri sıralanır.

- ❖ İki dildeki olumlu isim cümlesi hakkında yukarıda bahsedilen farklılık ve benzerliklere vurgu yapılır.
- ❖ Farklılık ve benzerlikler örnekler üzerinde gösterilir.
- ❖ Her iki dilde olumlu isim cümleleri kurulur.
- ❖ Kurulan olumlu isim cümleleri karşılıklı olarak çevrilir.
- ❖ Arapça olumlu isim cümlelerinden oluşmuş bir metin yazdırılır ve bu metinler tek tek incelenir.

2.2.2.1.2.2. Menfi/Olumsuz İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	<p>Menfi isim cümlesi olumsuzluk anlamını taşıyan isim cümlesidir. Harf veya isim cinsinden olumsuz bir kelimenin cümlede yer almasıyla müsbet isim cümlesi olumsuzlaşır.</p>	<p>Olumsuz isim cümlesi yüklem anlatığı işin yapılmadığını, olayın gerçekleşmediğini bildiren isim cümleleridir. İsim cümlesinin temel yargısında “yok”, “değil” sözcükleriyle “-sız” ekinin bulunması gerekir.</p>

Tablo 17: Menfi/olumsuz isim cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Arapçada olumsuz isim cümlesi, isim cümlesi özelliğinin yanı sıra anlam olarak olumsuz bir yargı ifade eden cümledir. Türkçede de olumsuz isim cümlesi, yapı olarak isim cümlesi özelliğini taşıyan bir cümlenin anlam olarak olumsuz bir yargı içermesidir.

Örneğin, " الأُمَّهَاتُ الْعَامِلَاتُ لَا يَتَفَرَّغْنَ لِئُبُوتهنَّ كَمَا يَنْبَغِي " cümlesi isimle (الأُمَّهَاتُ) başlayan

ve olumsuz bir yargı (لَا يَتَفَرَّغْنَ) ifade eden Arapça bir isim cümlesidir. Bunun Türkçedeki karşılığı “*Çalışan anneler evlerine gereği gibi vakit ayıramıyorlar*” cümlesidir. Bu cümle olumsuz olmasına rağmen yüklemi fiil olduğu için fiil cümlesidir. Oysa Arapçası bir isim ile başladığı için isim cümlesidir. Görüldüğü gibi Arapçada isim cümlesi olan bir cümle Türkçede fiil cümlesi olabilmektedir. Dolayısıyla iki dildeki olumsuz isim cümlesi anlam olarak örtüşse de yapı olarak kısmen örtüşür. Çünkü Arapçadaki isim cümlelerinin bir kısmı Türkçede de isim cümlesi olarak değerlendirilir. Mesela " لَيْسَ مَحْمُودٌ كَسُولًا " “*Mahmut tembel değildir.*” cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede olumsuz bir isim cümlesidir. İsim, anlam ve yapı açısından hem benzerlikler hem de farklılıklar arz eden bu cümle çeşidi öğrenciye öğretilirken mutlaka iki dildeki benzerlik ve farklılıklarıyla öğretilmelidir. Örneğin . مَا رَجُلٌ يَقُولُ ذَلِكَ . “*Adam bunu söylemez.*” cümlesi Arapçada isim cümlesi olmasına rağmen Türkçede yüklemi (*söylemez*) bir fiil olduğu için fiil cümlesidir.

Arapça olumsuz isim cümlesi öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilmesinde fayda mülahaza edilmektedir:

- ❖ Arapça ve Türkçe olumsuz isim cümlesinin tanımı yapılır ve özellikleri sıralanır.
- ❖ İki dildeki olumsuz isim cümlesi hakkında yukarıda bahsedilen farklılık ve benzerliklere vurgu yapılır.
- ❖ Arapçadaki her olumsuz isim cümlesinin Türkçede de olumsuz isim cümlesi olmadığına dikkat çekilir.

- ❖ Bununla birlikte Arapçadaki kimi olumsuz isim cümlesinin Türkçedeki olumsuz isim cümlesiyle yapı ve anlam açısından örtüştüğü vurgulanır.
- ❖ Yukarıda bahsedilen farklılık ve benzerlikler örnekler üzerinde gösterilir.
- ❖ Her iki dilde de olumsuz isim cümleleri kurulur.
- ❖ Kurulan olumsuz isim cümleleri karşılıklı olarak çevrilir.
- ❖ Arapça olumsuz isim cümlelerinden oluşmuş bir metin yazdırılır ve bu cümleler teker teker incelenir.

2.2.2.2. İnşa Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Doğru ya da yanlış olduğuna dair bir hüküm içermeyen ve içeriği söylendikten sonra gerçekleşen cümle **İNŞA** cümlesidir. Mesela اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ (Firavuna git..., Taha suresi, 20/24) cümlesi bir emir cümlesidir. Herhangi bir yargı belirtmediğinden dolayı inşa cümlesi grubunda yer alır.

Türkçede bu isimde bir cümle çeşidine rastlanmamaktadır. Ancak bu başlığın kapsadığı cümle çeşitleri arasında benzerlikler bir hayli fazladır.

İnşa cümleleri arasında yer alan emir, nehiy, soru, temenni veya nida cümlelerinin içeriği ancak söylendikten sonra gerçekleşir. Bu cümle çeşitleri *talebî* (istek bildiren) ve *gayr-i talebî* (istek bildirmeyen) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.2.2.1. İstek Bildiren İnşa Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

İstek bildiren inşa cümleleri, istek anında ortada olmayan ancak yapılması istenen işleri bildiren cümlelerdir. Bunlar emir, nehiy, soru, temenni ve nida cümleleridir.

2.2.2.2.1.1. Emir Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Emir, yukarıdan aşağıya doğru (isti'la yoluyla) muhataptan işin yapılmasını istemek demektir.	Emir tümcesi, yapılması istenen ya da istenmeyen eylemleri ifade eden ve genellikle yüklemi emir kipiyle oluşturulan tümce türüdür.
2	Emir cümleleri her zaman emir anlamı içermezler. Bazen <i>buyruk</i> anlamından çıkarak sözün gelişinden anlaşılacak şekilde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Mesela, <i>dua, rica, tehdit, temenni, müsaade</i> ve benzeri anlamlar ifade eder.	Emir tümceleri <i>emir, komut, dilek, tavsiye, öğüt, güven</i> ifade edebilir.

Tablo 18: Emir cümlesi karşıtsal çözümlemesi

1. Emir cümleleri hem Arapça hem de Türkçe cümle çeşitleri arasında yer alır. İki dil arasında bu konuda bir benzerliğin olduğu anlamına gelir. Mesela, اذْهَبْ إِلَى بَيْتِكَ ! “*Evine git!*” cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede anlamı bakımından emir cümlesidir.

2.Arapçada emir cümlesi denince sadece olumlu anlamdaki emirler anlaşılır. Olumsuzu (ileride görüleceği gibi) nehiy cümlesi diye adlandırılır. Oysa Türkçede emir cümlesinin olumsuzu (Arapçadaki anlamıyla nehiy cümlesi) de emir cümlesi sayılmaktadır. Yani Türkçede ! إِذْهَبْ إِلَى بَيْتِكَ “*Evine git!*” cümlesi emirdir. Ancak Arapçada nehiy cümlesi olarak adlandırılan ! لَا تَهَبْ إِلَى بَيْتِكَ cümlesinin tercümesi olan “*Evine gitme!*” cümlesi de emir cümlesidir. Ancak bu cümle Türkçede *olumsuz emir cümlesi* olarak nitelendirilir. Türkçede emir cümlesi, bir şeyin yapılmasının yahut yapılmamasının istenilmesi durumunun emir kipiyle ifade edilmesidir. Kısacası Türkçede emir cümlesi daha geniş bir anlamı ifade etmektedir.

Öğrenciye Türkçe ile Arapça arasındaki bu adlandırma farkı önceden öğretilmese öğrenci kendi anadilinin dilbilgisini temel alarak bir kıyaslamaya gider ve Arapçadaki nehiy cümlesini olumsuz emir cümlesi olarak değerlendirir. Dolayısıyla anadili aktarımına sebep olur.

3.Arapçada emir cümlesi sadece emir anlamında kullanılmaz. Örneğin dua, rica, tehdit, temenni, izin ve benzeri anlamlarda da kullanılır. Türkçede de emir cümlesi emrin dışında farklı anlamlar da ifade edebilmektedir. Mesela, komut, dilek, tavsiye, öğüt, güven sadece bunlardan bir kaçıdır.

Mesela, رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ (en-Neml sûresi, 27/19) cümlesi *dua* anlamı taşır. Bunun karşılığı olan “*Rabbim nimetine şükretmeye beni muvaffak kıl!*” cümlesi Türkçede de emir kipinde olmasına rağmen anlamca *dua cümlesidir*. .أَعْطِنِي الْقَلَمَ “*Bana kalemi ver.*” cümlesi Arapçada *rica* anlamı ifade eder. Oysa

Türkçede bu cümlenin rica ifade etmesi için genellikle “*Bana kalemi verir misin?*” şeklinde oluşturulur.

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ . “*Dilediğinizi yapın.*” (Fussilet sûresi, 41/40) cümlesinde *tehdit* anlamı vardır. Yine . فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ . “*Onun bir benzerini getirin!*” (el-Bakara sûresi, 2/23) ayetinde bir meydan okuma vardır ve karşıdakini aciz bırakma söz konusudur. Örneğin . اُدْخُلْ . “*Gir!*” cümlesinde (hem Arapçada hem de Türkçede) emir değil, izin verme anlamı vardır.

Görüldüğü gibi hem Arapçada hem de Türkçede emir cümleleri emrin dışında farklı anlamlar ifade edebilmektedir. İfade ettikleri anlamlar tam olarak örtüşmese de arada bir benzerliğin olması öğrenmeyi kolaylaştıracaktır.

Bu bilgiler ışığında Arapça emir cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Hem Arapça hem de Türkçede emir cümlesinin bulunduğu dikkat çekilir.
- ❖ Her iki dildeki emir cümlesinin tanımları detaylarıyla verilir.
- ❖ Emir cümlesinin iki dildeki tanımları arasındaki benzerliklere vurgu yapılır.
- ❖ Türkçedeki olumsuz emir cümlesinin Arapçada nehiy cümlesine denk geldiğine vurgu yapılır.
- ❖ Her iki dilde emir cümlesinin kuruluşu anlatılır.

- ❖ Arapça ve Türkçe emir cümlesinin emir dışında ifade ettikleri manalar üzerinde durulur ve bu konudaki benzerlikler ve farklılıklar anlatılır.
- ❖ Her iki dilde emir cümleleriyle ilgili çeşitli örnekler yazılır ve bu cümleler karşılıklı olarak çevrilir.

2.2.2.2.1.2. Nehiy Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Nehiy cümlesi kendisiyle bir işin yapılmaması istenilen cümledir. Nehiy, emrin olumsuzudur.	Nehiy, Türkçedeki olumsuz emir cümlesidir.
2	Bunun için özel bir kalıp yoktur. Bu anlam için muzari fiilin başına cezm eden bir ن harfi getirilmektedir.	Olumsuz emri oluşturmak için Türkçede fiile –me/-ma eki eklenir (gel-gelme gibi).
3	Nehiy cümlesi de emir gibi kimi zaman asıl anlamının dışında kullanılmaktadır. Dua, rica, irşad ve benzeri gibi.	Olumsuz emir cümlesinde de farklı anlamlar söz konusudur.

Tablo 19: Nehiy cümlesi karşıtsal çözümlemesi

1.Arapçada nehiy cümlesi bir şeyin yapılmamasını emretmedir. Türkçede bu isim (nehiy ismi) altında bir cümle çeşidi mevcut değildir. Ancak bu tarzda bir kullanım vardır. O da emir cümlesinin olumsuzudur. " لا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى "

cümlesi Arapçada bir nehiy cümlesidir. Bunun karşılığı olan “**Korkmayın**, ben sizin yanınızdayım, sizi iştirip görürüm” cümlesi ise Türkçede olumsuz bir emir cümlesidir.

2. Arapçada nehiy cümlesini oluşturmak için muzari fiilin başına cezmeden bir لا harfi getirilmektedir. Türkçede ise bu anlamı sağlamak için olumlu emir cümlesinin fiiline olumsuzluk eki olan –me/ma eki getirilmektedir. Örneğin,

لا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِن تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ. “Size açıklandığı zaman hoşunuza

gitmeyecek şeyi sormayın.” (el-Maide sûresi, 5/101) cümlesi Arapçada nehiy, Türkçede ise olumsuz emir cümlesidir. Arapça cümledeki olumsuzluğun nedeni muzari fiilin (لا تَسْأَلُوا) başındaki لا, Türkçe cümledeki olumsuzluğun nedeni ise fiile (sormayın) eklenmiş olan –ma ekidir.

Arapçada nehiy cümlesi (dua, rica, irşad gibi) değişik anlamlarda kullanılabilir. Türkçede de buna benzer bir kullanım söz konusudur. Olumsuz emir cümlesi komut, dilek, tavsiye, öğüt, güven gibi anlamlarda kullanılabilir.

Bu bilgiler ışığında Arapça nehiy cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Arapça nehiy cümlesinin tanımı verilir.
- ❖ Türkçe olumsuz emir cümlesinin tanımı verilir.
- ❖ Arapça nehiy cümlesinin karşılığının Türkçede olumsuz emir cümlesi olduğuna vurgu yapılır.

- ❖ Her iki dilde aynı cümle çeşidinin farklı isimler altında da olsa bulunduğuna işaret edilir.
- ❖ Her iki dilde bu cümle çeşidinin nasıl kurulduğu öğretilir.
- ❖ Nehiy cümlesi ve olumsuz emir cümlesinin ifade ettikleri farklı anlamlar karşılaştırmalı olarak verilir.
- ❖ Bu cümle çeşidi ile ilgili değişik örnekler verilir ve bu örnekler her iki dile karşılıklı olarak çevirileri yapılır.

2.2.2.2.1.3. Soru Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	İstifham/soru cümlesi, önceden bilinmeyen bir şey hakkında bilgi sahibi olmak için kurulur.	Soru cümlesi, işin yapıp yapılmadığını sormak, cümlenin öğelerinden herhangi biriyle ilgili bir durumu öğrenmek için kurulur. Diğer bir deyişle soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir.
2	Bu cümle, başına bu amaç için kullanılan soru edatlarından birini getirmekle oluşturulur.	Soru kelimeleri yahut ekleriyle oluşturulur.

Tablo 20: Soru cümlesi karşıtsal çözümlemesi

Görüldüğü gibi soru cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede olan bir cümle çeşididir. Kuşkusuz her iki dildeki cümle kuruluşları, vurgular ve soru edatlarına ilişkin kurallar birbirinden farklılık arz eder. Benzerliklerin yanı sıra bu farklılıkların da vurgulanarak öğretilmesi öğrenmeyi verimli kılacaktır.

هل تُسَافِرُ؟ “Yolculuğa çıkacak mısın?” cümlesi hem Türkçede hem de Arapçada soru cümlesidir. Burada görüldüğü gibi Arapçadaki هل'i Türkçede -mı karşılamaktadır. Diğer taraftan her iki dildeki soru cümlesi içinde verilecek cevap evet (نعم) veya hayır (لا) olabiliyor. Bu tarz soru tasdik sorusu diye adlandırılır.

Arapçada tasdik sorusu genelde fiil cümlesi şeklinde olur. Ancak isim cümlesi şeklinde de tasdik sorusu kullanılmaktadır. Bunda da cevap evet veya hayır şeklinde olmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Arapça soru cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Soru cümlesi hakkında genel bir tanımlama yapılır.
- ❖ Arapça ve Türkçede soru cümlesinden kastedilen şeyin ne olduğundan bahsedilir.
- ❖ Her iki dilde soru cümlesinin nasıl oluşturulduğu hakkında bilgi verilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede soru cümlesinin benzer ve farklı taraflarına vurgu yapılır.
- ❖ Arapça soru cümleleri kurulur ve bunlar Türkçeye tercüme edilir.
- ❖ Türkçe soru cümleleri kurulur ve bunlar Arapçaya tercüme edilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede soru cümlelerinin hangi edat, isim veya eklerle oluşturulduğu hakkında karşılaştırmalı olarak bilgi verilir.

Bilindiği üzere Arapçada soru cümlesi iki kısma ayrılır bunlar fiil cümlesi ve isim cümlesi olan soru cümleleridir:

2.2.2.2.1.3.1. Fiil Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Kuşkusuz Arapçadaki cümle gruplandırmaları Türkçedekiyle birebir örtüşmeyebilir. Ancak dil evrensellikleri çerçevesinde her bir cümlenin karşılığını -sözdizimi açısından olmasa da- anlam açısından bulmak mümkündür. Bu imkân olmasaydı çeviri kuramı söz konusu olamazdı.

Türkçede de soru cümleleri hem fiil cümlesi hem de isim cümlesi olabilmektedir. Arapçadaki tasdik sorusunun fiil cümleli örneğinin karşılığını Türkçede bulmak mümkündür. Örneğin, أَحْضَرَ الْأَمِيرُ؟ “Emir geldi mi?” نَعَمْ.

“Evet.” ﻻ “Hayır!”

Görüldüğü gibi cümlenin Arapçası ile Türkçesi birbiriyle soru ve cevap bakımından örtüşebilmektedir. Bu durum öğrenimin kolaylaşmasını sağlamaktadır.

Bu bilgiler ışığında Arapça fiil cümlesi gurubuna giren soru cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Bu cümle çeşidinin tanımı yapılır.
- ❖ Bu cümle çeşidinin Türkçedeki karşılığı anlatılır.
- ❖ Arapça fiil cümlesi grubuna giren soru cümlesi çeşidi, Türkçedeki fiil soru cümlesi ile karşılaştırılır, aralarındaki farklar ve benzerlikler ortaya konulur.
- ❖ İki dilde bu cümle çeşidinin dizilişi karşılaştırmalı olarak gösterilir.
- ❖ Bu cümle çeşidinin hangi edat, isim yahut harflerin yardımıyla kurulduğuna karşılaştırmalı olarak değinilir.

- ❖ Her iki dilde cümleler kurulur ve karşılıklı olarak çevrilir.

2.2.2.2.1.3.2. İsim Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada soru cümlesinin bir diğer çeşidi de isim cümlesi şeklinde oluşturulanıdır. Bu cümle çeşidi Türkçede de vardır. Örneğin, “*Ali أَعْلِيَّ مُسَافِرٌ؟*” cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede yapı olarak isim cümlesi ve anlamı bakımından da soru cümlesidir.

Arapçada tasavvur sorusunda genellikle hakkında bilgi istenilen şahıs veya nesnenin dengi, cümlede *أَمْ* ile yer alır. Bu tarz sorunun cevabı ise belirlenerek verilir. Mesela *أَمْ مُحَمَّدٌ مُسَافِرٌ أَمْ زَيْدٌ؟* sorusuna *مُحَمَّدٌ (مُسَافِرٌ)* Muhammed (yolcudur) şeklinde cevap verilir. Türkçede de aynı soru çeşidi mevcuttur. Bu cümlenin (*أَمْ مُحَمَّدٌ مُسَافِرٌ أَمْ زَيْدٌ؟*) Türkçedeki karşılığı olan “*Muhammed mi yoksa Zeyd mi yolcudur?*” cümlesinde “...mi, yoksami...” soru kalıbı Arapçadaki “*أَمْأَمْ*” kalıbına denktir. Yine *مَا*, Arapçada akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılır. Türkçedeki karşılığı ise “ne”dir. *مَا هَذَا؟* “*Bu nedir?*” cümlesi hem Arapçada hem de Türkçede isim cümlesidir.

Arapçadaki diğer soru harf ve edatlarının karşılığını da Türkçede bulmak mümkündür. Mesela “*أَيَّانَ* ve *مَتَى* = ne zaman”, “*أَيْنَ* ve *أَيْنَ* = nere, nerede vs”, “*كَيْفَ* = nasıl”, “*كَمْ* = kaç, ne kadar vs.”, “*أَيُّ* = hangi” gibi.

Bu bilgiler ışığında Arapça isim cümlesi grubuna giren soru cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Bu cümle çeşidinin tanımı yapılır.
- ❖ Bu cümle çeşidinin Türkçedeki karşılığı anlatılır.
- ❖ Arapça isim cümlesi grubuna giren soru cümlesi çeşidi Türkçedeki isim soru cümlesi ile karşılaştırılır, aralarındaki farklar ve benzerlikler ortaya konulur.
- ❖ İki dilde bu cümle çeşidinin dizilişi karşılaştırmalı olarak gösterilir.
- ❖ Bu cümle çeşidinin hangi edat, isim yahut harflerin yardımıyla kurulduğuna karşılaştırmalı olarak değinilir.
- ❖ Her iki dilde soru cümleleri kurulur ve karşılıklı olarak çevrilir.

2.2.2.2.1.4. Temennî Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada temenni cümlesi olarak isimlendirilen cümle çeşidi Türkçede dilek cümlesi olarak karşılığını bulmaktadır. Arapçada temenni cümlesi, temenni harfleri لَيْتَ هَلْ ve لَوْ لَيْتَ genelde gerçekleşmesi mümkün olmayan veya olması mümkün gibi görülmeyen şeylerin arzu edildiğini anlatmak için kullanılmaktadır. Türkçede ise yüklemi dilek-şart kipi ile (-se, -sa) çekimlenmiş cümlelerdir. Genellikle bu cümlelerde “keşke” kelimesi kullanılır.

Örneğin, لَيْتَ الرَّبِيعَ يَدُومُ. “Keşke ilkbahar sürse.”

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا! “Keşke gençlik bir gün geri gelse.”

Arapçada temenni harfleriyle kurulan temenni cümleleri Türkçeye aktarıldığında temenni harflerinin yerine doğrudan –se/sa eki kullanılabilir. Mesela; “*Hayat bayram olsa.*” veya “*Keşke hayat bayram olsa.*” cümleleri Arapçada temenni, Türkçede ise dilek cümlesi olarak adlandırılır.

Bu bilgiler ışığında Arapça temenni cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Arapça temenni cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Temenni cümlesinin kuruluşunda kullanılan kelimeler anlamlarıyla birlikte tanıtılır.
- ❖ Arapça temenni cümlesinin Türkçedeki karşılığı olan dilek cümlesi anlatılır.
- ❖ Temenni cümlesinin kuruluşunda kullanılan kelimelerin Türkçe istek cümlesinde kullanılan eklerle karşılaştırılır.
- ❖ Arapça temenni cümleleri yazılır ve bu cümleler Türkçe istek cümlesine çevrilir.
- ❖ Türkçe temenni cümleleri yazılır ve bu cümleler Arapça temenni cümlelerine çevrilir.
- ❖ Temenni cümlelerinden oluşan metinler yazılır.

2.2.2.2.1.5. Nida Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada cümle çeşitleri arasında yer alan nida cümlesinin karşılığını cümle çeşidi olarak Türkçede bulmak mümkün değil. Ancak daha önce de belirtildiği gibi birini çağırırken kullanılan bu ifade Türkçede karşılığını genelde

vurguda bulunmaktadır. Her ne kadar Arapçadaki nida harflerinin (هيا, آيا, آ, يا, أى, أ) ve (وا) karşılığı olarak Türkçede “ey” kelimesi kullanılsa da bu, Türkçede çok yaygın bir kullanım değildir. Hitap ederken “sevgili, muhterem, aziz, kıymetli vs.” gibi kelimelerle söze başlansa da bu cümle çeşidi Türkçede karşılığını isim olarak bulamamaktadır. Örneğin, . يَا مُحَمَّدُ! افْتَحِ النَّافِذَةَ الَّتِي بِجِوَارِكَ . “*Muhammed, yanındaki pencereyi aç!*” örneğinde görüldüğü gibi Arapçada يَا مُحَمَّدُ! e karşılık Türkçede sadece “*Muhammed*” kullanılmış. Özellikle dini metinlerde kullanılan nida harfleri ise Türkçede genellikle “ey” kelimesiyle karşılanmaktadır. يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O’na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz.” cümlesi buna örnek gösterilebilir.

Bu bilgiler ışığında Arapça nida cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Nida cümlesinin ne olduğu anlatılır.
- ❖ Bu cümle yapısının Türkçede karşılığının olmadığına vurgu yapılır.
- ❖ Anadilinde karşılığı bulunmayan cümle çeşidi olarak anlatılır.
- ❖ Cümle kuruluşunda kullanılan kelimeler ve bunların Türkçeye çevrilişinde hangi kelimelerle ifade edildikleri anlatılır.
- ❖ Özellikle dini metinlerde çokça kullanılan bu cümle için dini metinlere ve çevirilerine müracaat edilir.
- ❖ Nida cümleleri kurulur ve Türkçeye tercüme edilir.

2.2.2.2.1.6. Dua Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada dua cümlesi, bir kimsenin yahut bir şeyin lehinde veya aleyhinde yapılan istek cümlesidir. Türkçede bu isimde bir cümle çeşidi yoktur. Ancak Türkçede dua, kullanım olarak vardır. Genelde emir cümlesine benzeyen dua cümlesi Türkçede emir kipinde olsa da amaç dua olduğu için yalvarış anlamındadır. Bu cümle çeşidi emir cümlesinin dua anlamındaki kullanımınıdır. Dolayısıyla Türkçede emir cümlesinin bir alt başlığı olarak değerlendirilir. Örneğin “*Allah’ım, bana yardım et.*” cümlesi yapı olarak bir emir cümlesi olsa da yalvarış ve dua anlamındadır. Arapçada dua cümlesi şekline göre fiil veya isim cümlesi olabilir.

Fiil cümlesi : غَفَرَ اللهُ لَهُ! “*Allah onu bağışlasın!*”

İsim cümlesi: وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ “*Gönderilenlere selam olsun!*” (es-Saffat sûresi, 37/181)

Bu bilgiler ışığında Arapça dua cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Dua ve dua cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Dua cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Türkçede isim olarak değil ama emir cümlesinin bir çeşidi olarak bulunduğu vurgu yapılır.
- ❖ Arapça dua cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe dua anlamındaki emir cümleleri yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

- ❖ Cümle kuruluşunda kullanılan kalıplar ve bunların Türkçe karşılıkları anlatılır.
- ❖ Özellikle dini metinlerde çokça kullanılan bu cümle için dini metinlere ve çevirilerine müracaat edilir.
- ❖ İki dilde bu anlama gelen cümleler kurulur ve karşılıklı olarak tercüme edilir.

2.2.2.2.2. İstek Bildirmeyen İnşa Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada inşa-i gayr-i talebi denilen cümlelerde, istek zamanında arzulan şeyin gerçekleşmesi beklenmemektedir. Bu tür cümlelerle coşkulu duygular dışa vurulmakta ve konuşanın düşüncesi dile getirilmektedir. İstek bildirmeyen cümleler, övme-yerme, taaccub (şaşma), akit (sözleşme), yemin ve terecci (beklenti) anlamını taşır.

Bu cümle çeşitleri Türkçede yer almamaktadır. Bu taksim tamamen Arapçaya özgü bir taksimdir. İki dilin cümle çeşitleri alanında ayrıldıkları noktalardan biridir. Ancak bu cümle çeşitleri arasında Türkçe ile benzeşen noktalar da vardır:

2.2.2.2.2.1. Medih ve Zemm (Övme ve Yerme) Cümleleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Medih ve zemm cümleleri bir şahsı veya nesneyi övmek yahut yermek maksadıyla bu anlamları ifade eden fiillerle kurulan cümlelerdir. Bu cümleler “üslub cümlesi” (style / الجملة الأسلوبية) adı altında incelenir. Bu cümlelerin çoğunun,

isim veya fiil cümlesi kapsamında yer almaları zorunlu değildir. Aksine hem isim hem de fiil cümlesi olarak incelenebilirler (er-Racihî, 2004:303)

Övme ve yerme üslubu iki şekilde ifade edilebilmektedir. Bunlardan biri medih ve zemm fiilleriyle kurulanıdır. Bu anlam için genelde نَعَمَ, حَبَّ, بُسَّ ve سَاءَ fiilleri kullanılır: حَبَّ فَنَّ الرَّسْمِ. “Resim sanatı ne güzeldir!” İkinci tarz cümle, fiilin فَعَلَ kalıbına çevrilmesiyle oluşturulur. Örneğin, وَحَسُنَ أَوْلِيكَ رَفِيقًا! “Onlar ne güzel arkadaşlardır.”

Arapçadaki bu cümle çeşidi Türkçedeki ünlem cümlesi ile benzerlik göstermektedir. Ünlem cümlesi, korku, heyecan, acıma, hayret, öfke, sevgi gibi duyguları ifade eden cümlelerdir. Ünlem cümlesinin medih ve zemm cümleleriyle anlam bakımından ortaklığı, bir duruma duyulan hayranlık, acıma, sevgi ve öfke duygularını ifade eder. Hayret ve şaşkınlık da bu duygulardan biridir.

Dikkat edilirse bu cümlelerde övülen ve hoşça giden şeyleri tabir etmek için kullanılan “حَبَّ, نَعَمَ” kelimelerine karşılık Türkçede “ne güzel” tabiri kullanılmaktadır. Öte yandan sevilmeyen ve hoşça gitmeyen şeyler için kullanılan “سَاءَ, بُسَّ” kelimelerine karşılık ise “ne kötü, ne çirkin vs.” ifadeleri kullanılmaktadır. Evrensel dilbilim çerçevesinde her dilde, ifade edilen duygu ve düşünceler diğer dillerde de ifade edilebilir. Ancak bu ifade tarzı cümle çeşidi ve kalıp açısından aynı olmaya bilir. Karşıtsal çözümlemenin güçlü görüşüne göre aynı kalıpların olması öğretim açısından kolaylık sağlarken karşılığı bulunmayan kalıpların öğretimi zor olmaktadır. Medih ve zemm cümleleri isim olarak

Türkçede bulunmasa da anlam olara şaşma bildiren ünlem cümlelerine benzemektedir.

Bu bilgiler ışığında Arapça medih ve zemm cümlelerinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Medih ve zemm (övme ve yerme) cümlelerinin tanımı yapılır.
- ❖ Arapça medih ve zemm cümlelerini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıplar öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça medih ve zemm cümlelerini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları üzerinde durulur.
- ❖ Medih ve zemm cümlelerinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede ünlem cümlesi ile benzerlik gösterdiklerine dikkat çekilir.
- ❖ Arapça zemm ve medih cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe medih ve zemm anlamındaki ünlem cümleleri yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.2. Taaccub (Şaşma) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada taaccub/şaşma cümlesi, hoşta giden bir durumu veya garip bir şey karşısında hayranlığı/şaşkınlığı dışa vurmak amacıyla kurulan değişik yapı ve biçimdeki cümlelerdir. مَا أَفْعَلٌ ve أَفْعَلٌ بِ kalıplarıyla kurulur. Bu kalıplardan birincisi ile kurulan cümle, haberi, fiil cümlesi olan birleşik isim cümlesidir. İkincisi ise fiil ve fâilden oluşan basit fiil cümlesi şeklindedir. أَعْظِمُ بِحُرْمَةِ الْحَارِ.

“*Komşuya hürmet etmek ne güzel şeydir!*” cümlesi hayranlığı ifade etmek için Arapçada özel bir kalıpla kurulmuş olan bir cümledir. Bu cümle Türkçede ünlem cümleleri arasında zikredilir. مَا أَشَدَّ إِزْدِحَامُ الشَّارِعِ. “*Cadde ne kalabalık!*” cümlesi de şaşkınlığı ifade ettiği için Türkçenin yine ünlem cümleleri arasında yer almaktadır.

Görüldüğü gibi şaşkınlık ve beğeni ifade eden bu cümlelerin kuruluşunda kullanılan iki ifade (مَا أَفْعَلٌ ve أَفْعَلٌ بِ) Türkçede “ne + sıfat” (*Ne kalabalık! Ne güzel! Ne Çirkin!* vs.) şeklinde karşılığını bulmaktadır.

Bu cümle çeşidini öğrenciye anlatırken ünlem cümleleriyle olan ortak noktaları üzerinde durulabilir. Ayrıca kuruluş ve sözdizimi ile ilgili farklılıklar da aktarımı engellemek için anlatılmalıdır.

Bu bilgiler ışığında Arapça taaccub cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Taaccub cümlesinin tanımını yapılır.
- ❖ Arapça taaccub cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan iki kalıp öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça taaccub cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları üzerinde durulur.
- ❖ Taaccub cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Türkçede taaccub cümlesi, cümle çeşidi olarak bulunmasa da anlam olarak ünlem cümlesi ile olan benzerliğinden söz edilir.
- ❖ Arapça taaccub cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.

- ❖ Türkçe medih ve zemm anlamındaki ünlem cümleleri yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.3. Terecci Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Gelecekle ilgili olarak memnun edici bir şeyin olmasını beklemek anlamına gelen terecci üslubu لَعَلَّ, عَسَى, حَرَى ve اِخْلَوْلَقَ kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bunlardan لَعَلَّ ve عَسَى yaygın olarak kullanılmaktadır.

Örneğin. لَعَلَّ اللّٰهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا. “Belki Allah bundan sonra ortaya bir iş çıkarır.” (et-Tahrim sûresi, 65/1) cümlesi لَعَلَّ kelimesiyle kurulmuş bir terecci cümlesidir. Bu cümlede geleceğe dönük bir beklenti söz konusudur. İsim olarak bu cümlenin karşılığını Türkçede bulmak mümkün görünmese de, anlam bakımından beklentileri ve istekleri dile getirdiği için bu cümle Türkçede dilek cümlesine benzemektedir. “Beklenti cümlesi” diye de çevrilebilir.

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ “Tevbe eden, inanıp, doğruları yapan kimseye gelince, onun kurtuluşa erenlerden olması **umulur**.” (el-Kasas sûresi, 28/67) cümlesi de فَعَسَىٰ kelimesiyle kurulmuş ve beklenti, temenni ifade eden bir cümledir.

Arapçada bu cümle çeşidi özel bir kalıpla kurulmakta ve cümle çeşitleri arasındaki özel yerini almaktadır. Öğrencilerin Türkçede tam olarak dengini bulamadıkları ve dolayısıyla zorlanacakları konulardan biri olabilir.

Bu bilgiler ışığında Arapça terecci cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Terecci cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Arapça terecci cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıplar (اِخْلَوْلِقَ ve حَرَى, عَسَى, لَعَلَّ) öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça terecci cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları (belki, umulur k, dilerim ki gibi kalıplar) üzerinde durulur.
- ❖ Terecci cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Türkçede terecci cümlesinin, cümle çeşidi olarak bulunmamasına karşın anlam olarak dilek cümlesi ile benzerlik gösterdiğine dikkat çekilir.
- ❖ Arapça terecci cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe terecci anlamındaki dilek cümleleri yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.2.4. Yemin Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada yemin cümlesi muhataba, bir şeyin kesinlikle gerçekleşeceğini bildirmek için kullanılmaktadır. Yemin cümlesi bu anlamda kullanılan cerr harflerinin yardımıyla fiil cümlesi şeklinde yahut yemine delalet eden lafızlarla isim cümlesi şeklinde ifade edilmektedir.

أقسم بالله، أحلف بالله “Allah’a yemin ederim.” cümleleri fiil cümlesi tarzında oluşturulmuş ve kendisine yemin edilene harf-i cerrin (ب) eklendiği bir yemin cümlesidir. Bu cümlelerde yemin sözünden (أحلف/أقسم) sonra gelen öge (بالله) kendisine yemin edilen isim (الإسم المقسم به) dir ve carr (ب) ve mecrurdan (الله) oluşmuş bir şibh-i cümledir. Yaygın olarak kullanılan üç tane yemin harfi (حروف القسم) vardır: bunlar ب, و, ve ت harfleridir. Bir de yemine delalet eden lafızlarla/harflerle isim cümlesi olarak kurulan yemin cümlesi vardır: وَالصَّافَّاتِ صَفًّا “Sıra sıra dizilenlere andolsun.” (es-Saffât, 37/1) ayeti buna örnek gösterilebilir.

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ . “Asra yemin olsun ki insanlar zarardadırlar.”

(el-Asr sûresi, 103/1).

Türkçede yemin kullanımı mevcut olsa da bu isimde müstakil bir cümle çeşidi yoktur.

Bu bilgiler ışığında Arapça yemin cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Yemin cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Arapça yemin cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıplar (أقسم بالله، أحلف بالله) ve harfler (و, ب, ت) öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.

- ❖ Arapça yemin cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları (Allah'a yemin olsun ki, yemin olsun ki, yemin ederim ki vs.) üzerinde durulur.
- ❖ Yemin cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Türkçede yemin cümlesinin, cümle çeşidi olarak bulunmamasına karşın kullanım olarak bulunduğu dikkat çekilir.
- ❖ Arapça yemin cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe yemin içeren cümleler yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.5. Akit (Sözleşme) Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Akit cümlesi bir işin yerine getirilmesinde iki tarafın rızasını ifade eden lafızları içeren cümle çeşididir. İstek bildirmeyen inşa grubundandır. Akit lafızları genellikle mazi fiilleriyle kurulan fiil cümlesi şeklindedir. *إِشْتَرَيْتُ. "Sattım." بَعْتُ.* "Aldım." cümlelerinde görüldüğü gibi Türkçede sıradan fiil cümleleridir. Kullanım olarak Türkçede mevcut ise de bu isimde bir cümle çeşidi mevcut değildir.

Bu bilgiler ışığında Arapça akit (sözleşme) cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Akit cümlesinin tanımı yapılır.

- ❖ Arapça akit cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıplar/ifadeler (إِشْتَرَيْتُ, بَعْتُ) öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça akit cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları (aldım, sattım, kabul ettim vs.) üzerinde durulur.
- ❖ Akit cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Arapça akit cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe akit anlamı içeren cümleler yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.2.6. Şart Cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada anlamı bakımından cümle çeşitlerinden biri de istek bildirmeyen inşa grubundan olan şart cümlesidir. Bu cümle Türkçede de yer almaktadır.

Arapçada yaygın olarak kullanılan şart cümlesi, bir durumun gerçekleşmesinin bir şarta bağlandığı cümle kalıbıdır. Türkçede de bu cümle çeşidi aynı anlamı ifade etmektedir.

Arapçada şart cümlesi, iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, şartın yerine gelmesiyle cevabın/cezanın gerçekleşeceğini ifade eden şart cümlesidir. Buna imkânî (olağan şart) denir. Örnek: مَنْ يَجْتَهِدْ يَنْجَحْ. “Çalışan başarır.” Görüldüğü gibi bu cümlede

bir şeyin gerçekleşmesi bir koşula/şarta bağlanmıştır. Başarının gerçekleşmesi çalışmaya bağlanmıştır. Aynı durum Türkçe için de geçerlidir.

İkincisi ise koşul gerçekleşmediğinde cevabın gerçekleşmediği cümledir. Buna da şart-1 imtinaî denir. Bu cümle çeşidi لو edatıyla yapılır. Örneğin لَوْ جِئْتَ لَأَكْرِمَنَّكَ. “Gelseydin sana ikram edecektim.” Görüldüğü gibi geçmiş zaman kipiyle yapılmış ve bir koşul yerine gelmediği için cevap da olumsuz olmuştur. Bu cümle çeşidi de Türkçede anlam olarak yer almaktadır. Dikkat edilirse Arapça şart cümlelerinin Türkçeye aktarılmasında şart edat ve harflerine karşılık Türkçede –se ve –sa (ise) ekleri kullanılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Arapça şart cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Şart cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Arapça şart cümlesini kurmak için kullanılan kalıplar öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça şart cümlesini kurmak için kullanılan harf ve edatların Türkçedeki karşılıkları (–se ve –sa) üzerinde durulur.
- ❖ Şart cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunduğu dikkat çekilir.
- ❖ Arapça ve Türkçe şart cümleleri yazılır ve karşılıklı olarak tercüme edilir.

2.2.2.2.3. Te'kid (Pekiştirme) cümlesi Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Arapçada haber ve inşa cümlesi, hitap edilen şahsın durumuna göre bazı inceliklerle düzenlenir. Şayet muhatap verilecek bilgiden habersiz ise cümle doğrudan pekiştirme unsurları kullanılmadan söylenir. Muhatap haberi şüpheyile karşılıyorsa veya tereddüt içerisinde ise, tereddüdünü bertaraf etmek üzere cümleye bazı te'kid unsurları katılır.

Örnek: لَأَنْتَ خَيْرٌ مِنْ عَرَفْتُ. “*Elbette sen tanıdığım en hayırlı kimsesin.*”

Örnek cümlede ve yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi Arapçada pekiştirme cümlesi adı altında bir cümle çeşidi vardır ve kullanılmaktadır. Kullanım olarak Türkçede olsa dahi ayrı bir cümle çeşidi olarak bulunmamaktadır. Öğrencilerin bir cümle çeşidi olarak ilk defa karşılaşacakları bu yapı hususundaki farklar fark dile getirilmelidir. Çünkü öğrencinin anadilinden farklı olan kalıplar öğrenci için zorluk ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi Arapça pekiştirme cümlesinin kuruluşunda kullanılan unsurlar Türkçeye aktarılırken değişik karşılıklar bulmaktadır. Bunlar arasında “şüphesiz, kuşkusuz, *elbette, muhakkak, muhakkak ki*” ifadelerin saymak mümkündür. Mesela إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ. “*Şüphesiz/kuşkusuz/elbette rabbim duayı çok iyi işitendir.*” (İbrahim sûresi, 14/39) cümlesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Bu bilgiler ışığında Arapça te'kid cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Te'kid ve te'kid cümlesinin tanımı yapılır.

- ❖ Arapça te'kid cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıplar/ifadeler (لَ، إِنَّ vs.) öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça te'kid cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları (şüphesiz, kuşkusuz, *elbette*, *muhakkak*, *muhakkak ki*) üzerinde durulur.
- ❖ Te'kid cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Arapça te'kid cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe te'kid içeren cümleler yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.4. Kasır Cümlesi (Daraltmalı Cümle) Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Türkçede olmayıp da Arapçada bulunan diğer bir cümle çeşidi de kasır cümlesidir. Arapçada bazı kalıplarla yapılan bu cümle çeşidinde amaç, bir şeyin sadece bir yerde mevcut olduğunu ifade etmek, bir alanı diğer bir alandan ayırmak. Örneğin, مَا شَاعِرٌ إِلَّا شَوْقِي “Şair, yalnızca şevkidir.” cümlesinde “إِلَّا.....” “.....مَا” şeklinde yapılan daraltmada لا harfinden önce gelen kelime, ondan sonra gelen kelimeye tahsis edilmektedir. Yine . إِنَّمَا أَنَا مِصْرِيٌّ لَا سُورِيٌّ “Ben Mısırlıyım, Suriyeli değil.” örneğinde görüldüğü gibi bir kasır/daraltma/sınırlama söz konusudur. Bu tür cümleler Türkçeye aktarılırken “-dan başkası değil, yalnızca-dır,-dır...-değil, sadece.....-dır” gibi kalıplar kullanılmaktadır.

Bu tarz cümle de Türk öğrencinin Arapçayı öğrenirken karşılaşacağı farklılıklardan biridir.

Bu bilgiler ışığında Arapça kasır cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Kasır ve kasır cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Arapça kasır cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıplar/ifadeler öğretilir ve bunlarla ilgili örnek cümleler kurulur.
- ❖ Arapça kasır cümlesini kurmak için yaygın olarak kullanılan kalıpların Türkçedeki karşılıkları (-dan başkası değil, yalnızca-dır,-dır...-değil, sadece.....-dır) üzerinde durulur.
- ❖ Kasır cümlesinin bir cümle çeşidi olarak Türkçede bulunmadığına dikkat çekilir.
- ❖ Arapça kasır cümleleri yazılır ve Türkçeye çevrilir.
- ❖ Türkçe kasır içeren cümleler yazılır ve bunlar Arapçaya çevrilir.

2.2.2.2.5. Hazif Cümlesi (Eksilteli Cümle) Karşıtsal Çözümlemesi ve

Öğretimi

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Arapçada hazif/eksiltmeli cümlede, unsurlardan biri çıkarılır yahut söylenmez.	Türkçede kesik cümle olarak isimlendirilen hazif cümlesi de cümlede herhangi bir unsurun bulunmaması, eksik olarak söylenmesidir.
2	Hazif cümlesinde amaç	Kesik cümlede amaç,

özellikle şiirde vezne bağlı kalma düşüncesiyle maksadı daha kısa yoldan anlatmak, söyleyişe daha farklı bir duygu tonu vermektir.	anlatımda etkililik sağlamak, önemi vurgulamak, kolaylıkla dikkatleri çekmektir. Bu tür cümlelerde eksik olan öge zihinde tamamlanır.
--	---

Tablo 21: Hazif cümlesi (eksiltili cümle) karşıtsal çözümlemesi

Görüldüğü gibi hem Arapçada hem de Türkçede hazif/eksiltili/kesik cümle bulunmaktadır. Örneğin, أَهْلًا وَسَهْلًا cümlesinde fiil düşürülmüştür. Oysaki fiili eklendiğinde cümle şu şekle dönüşür: . أَتَيْتَ أَهْلًا وَوَطَّئْتَ سَهْلًا . Bu cümle, fiili düşürülmüş haliyle Türkçeye “Hoş, safa.” şeklinde çevrilir. Aslında doğru çevirisi “Hoş geldin safa buldun.” şeklindedir. Türkçedeki şu örnek konunun hem daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, hem de cümle çeşidi bakımından iki dil arasındaki benzerliği ortaya koymuş olacaktır: “Güle güle.” Bu cümlenin fiili düşürülmüş. Aslında cümle “Güle güle git”tir. Yine “Müdür Bey yok mu?” sorusuna “Yok” diye cevap verildiğinde cümlenin öznesi düşürülmüş olur. Cümlenin tam hali “Müdür Bey yok.” şeklindedir.

Kesik cümle konusu, cümlede bir ögenin eksikliği ile ilgilidir. Bu konu, Türkçede cümlenin ögelerinin dizilişini ve sırasını esas alan “ögelerinin dizilişine göre cümle çeşitleri” başlığı altında işlenmektedir. Arapçada ise “anlamı bakımından cümle çeşitleri” başlığı altında işlenmektedir. Kısacası, farklı başlıklar altında işlense de iki dilin bu cümle çeşidi arasındaki benzerlikler vurgulanarak anlatıldığında, öğrenci -fazla yabancılık çekmeyeceğinden- konuyu rahat anlayacaktır.

Arapçada cümlenin pek çok unsuru hazfedilebilmektedir. Bunların tamamını buraya almak, çalışmanın sınırını aşacağından burada sadece birkaç örnekle yetinildi. Amaç Arapça cümle çeşitlerinin Türkçedeki cümle yapısı ve durumlarıyla karşılaştırmak olduğundan fikir vermesi babından birkaç örnekle yetinilmiştir. Kuşkusuz Arapçadaki hazif olayının her çeşidinin karşılığı Türkçede yoktur. Yukarıda bahsettiğimiz örnekte olduğu gibi az bir kısmında benzeşme vardır.

Bu bilgiler ışığında Arapça hazif cümlesinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Arapça hazif ve hazif cümlesinin tanımı yapılır.
- ❖ Arapça hazif cümlesini kurmak için genel olarak takip edilen yöntemlerden söz edilir.
- ❖ Arapçadaki hazif cümlesi çeşidinin bir benzerinin de eksilteli cümle adıyla Türkçede olduğuna dikkat çekilir.
- ❖ Arapçada kurulan hazif cümlelerinin Türkçe çevirileriyle ne ölçüde örtüştüğüne bakılır.
- ❖ Arapça hazif cümlelerinden hangilerinin Türkçede de yer aldığı anlatılır.
- ❖ Arapça ve Türkçe hazif cümleleri karşılıklı olarak tercüme edilir.
- ❖ Hazif cümleleri içeren diyaloglar yazılır.

2.2.2.2.6. Takdim ve Te'hirli Cümle Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

Bu konu cümlede öğelerin yerlerinin değiştirilmesi ile ilgilidir. Bu noktada Arapça ile Türkçe arasında benzerlikten çok farklılıklar ağır basmaktadır.

	ARAPÇA	TÜRKÇE
1	Bu konu Arapçada zorunlu ya da keyfi olarak cümlenin kimi öğelerinin yerlerinin değiştirilmesidir.	Türkçede bu konu bilhassa vurguyu esas alıp bazı cümlenin öğelerin yerlerinin değiştirilmesi hakkındadır.
2	Arapça dilbilgisinde bu konu takdim-te'hir adıyla anılmaktadır.	Türkçede cümlenin öğelerinin yer değiştirmesi olayı hem kurallı ve devrik cümle hem de cümlede vurgu ile ilgilidir.

Tablo 22: Takdim ve te'hirli cümle karşıtsal çözümlemesi

1. Arapçada cümle dizisinin yapısına bakıldığında sıranın genelde değişmediği görülecektir. Bununla birlikte Arapçada cümlenin öğelerinin yerlerinin değiştirilmesinde üç esas söz konusudur. Bunlardan biri değişikliğin yapılmasının yasak olduğu, diğeri değişiklik yapılmasının zorunlu olduğu ve bir diğeri ise değişiklik yapılıp yapılmaması konusunda tercihin olduğudur. Türkçede bu tarzda bir zorunluluk ya da tercih söz konusu değildir. Ama bununla birlikte Türkçede cümle öğelerinin yerlerinin değiştirilmesi rastgele değildir. Mesela “Ahmet ve Siddık Bahçelievlerde buluştular.” cümlesinin öğelerini “Bahçeli evlerde buluştular ve Siddık Ahmet.” Şeklinde değiştirmek mümkün değildir. Çünkü anlam tamamen ortada kalkar.

2. Arapçada fiil cümlesi eylem+özne+nesne (e+ö+n) (كَتَبَ زُهَيْرُ الدَّرْسِ), ve isim cümlesi özne+eylem+nesne (ö+e+n) (زُهَيْرُ كَتَبَ الدَّرْسِ) şeklinde sıralanır.

Türkçe bir cümlede normal sıralama düzeni özne, tümleç ve yüklem (ö+t+y) şeklindedir. Dolayısıyla yüklem, cümlenin sonunda yer alır. Bu, Türkçe söz diziminin özelliğidir. Ancak diğer cümle ögeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilmektedir. Cümlenin kurallı (düz) veya devrik oluşunda ölçü -diğer ögelerin değil- yüklem yeridir.

3.Arapçada takdim ve tehirin yapılamadığı pek çok yer vardır. Örneğin, fiil cümlesinde fâil ve mef'ulun i'rabı gizli ve hangisinin fâil, hangisinin mef'ul olduğunu belirleyecek bir karine yoksa fâil ve mef'ulün yerleri değiştirilemez. Bu durumda her ikisi de fâil veya mef'ul olabileceğinden karışıklık olmaması için fâil önce gelmektedir. Mesela, أَكْرَمَ أَبِي أَحِي “Babam kardeşime ikramda bulundu.” cümlesinin Arapçasında أَبِي ile أَحِي kelimelerinin yerleri değiştirildiğinde anlam karmaşasına sebep olabilir. Arapçada bu durum i'rab olgusu ile ilgilidir. Dolayısıyla bu konu değerlendirilirken Arapçanın bu özelliği dikkate alınmalı ve bu farklılığa vurgu yapılmalı.

4. Türkçede ögelerinin dizilişine göre cümleler iki kısma ayrılır. Kurallı cümleler ve kuralsız cümleler. Türkçede cümlenin bu şekilde gruplandırılmasının temelinde yüklem sonda bulunması özelliği vardır. Bu kurala uyan cümleler *kurallı*, uymayan –yani yüklemi sonda bulunmayan- cümleler de *kuralsız* adını alır. Oysa Arapçada da cümle ögelerinin yer değiştirmeleri söz konusu olmasına rağmen durum kurallı veya devrik olarak ele alınmamaktadır.

5.Arapçada cümlenin öğelerinin yerleri değiştirildiğinde ögenin üstlendiği görev kimi yerde değişir kimisinde ise değişmez. Değişme durumunda kelime başka bir öge görevini üstlenmiş olur. Örneğin *ضَرَبْتُ زَيْدًا* Fiil+fâil+mef'ul iken kelimelerin yerleri değiştirildiğinde; *زَيْدًا ضَرَبْتُهُ* cümlede mef'ul, mübtedâ olmaktadır. Fiil+fâil+mef'ul ise haber olur.

Türkçede böyle bir değişiklik söz konusu değildir. Cümlede kelimeler yer değiştirirler de taşıdıkları görev değişmez. Örneğin “*Sonbaharda yapraklar yavaş yavaş dökülmeye başlar.*” cümlesi “*Yapraklar dökülmeye başlar yavaş yavaş sonbaharda.*” şeklinde dizilse de cümlenin öğeleri sadece yer değiştirmiş olur, kelimelerin cümle içinde üstlendikleri görev değişmez.

5.Türkçe cümlede yüklem genelde sonda bulunur. Yüklemi sonda bulunan cümle kurallı cümledir. Yüklem cümlenin sonuna değil de başa veya ortalara alındığında devrik cümle meydana gelir. Cümlenin öğelerinin yerlerinin değiştirilmesinden dolayı ortaya çıkan bu cümle çeşidi Arapçada yoktur.

6.Hem Türkçede hem de Arapçada cümlede öğelerin yerleri değiştirildiğinde anlamda değişmeler olur. Türkçede deyim ve atasözlerinde, duyguların, heyecanların yoğunlaştığı, anlatımın farklı kalıplara dökülerek şiirselliğin amaçlandığı tümce yapılarında, günlük konuşmalarda, atasözü ve deyimlerde *yüklem* söz içinde ya da başında bulunabilir. Arapçada vurgu yapılmak istenen öge cümlenin başına doğru yaklaştırılır. Örneğin,

زَيْدٌ فِي الدَّارِ “*Zeyd evdedir.*” Evde olan Zeyd’dir, başkası değil.

فِي الدَّارِ زَيْدٌ “*Evedir Zeyd.*” Zeyd evdedir, başka yerde değil.

Türkçede de buna benzer bir durum mevcuttur. Yüklem cümlelerin başına doğru kaydırılarak vurgulanmaktadır. Örneğin, “*Terzidir karısı.*” Cümlesinde vurgulanmak istenen karısının terzi olduğu, başka bir şey olmadığıdır. Ancak “*Karısıdır terzi.*” cümlesinde terzi olanın karısı olduğu, başkasının olmadığı vurgulanmak istenmektedir.

Kuşkusuz detaylara inildiğinde iki dilin cümleleri arasında daha pek çok benzerlik ve farklılığın görüleceği aşikârdır. Yine görülmektedir ki iki dilin benzer ve farklı yönleri ortaya çıkarıldığında cümle çeşidinin ve özelliklerinin anlaşılması daha kolay olmaktadır. Bununla birlikte bu hususlar göz önünde bulundurularak öğrenciye anlatıldığında öğrencinin anadilindeki kuralları yabancı dile aktarması (olumsuz aktarım) engellenmiş olur.

Bu bilgiler ışığında Arapçada takdim ve te’hirli cümlelerin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ Arapça ve Türkçede cümle öğelerinin yerlerinin değiştirilmesinin ne anlama geldiği açıklanır.
- ❖ Arapçada bu konunun “takdim-te’hir”, Türkçede ise “kurallı ve devrik cümle” adı altında ele alındığı anlatılır.
- ❖ Hem Arapçada hem de Türkçede cümlelerin öğelerinin yer değiştirilebildiği hususundaki benzerliğe vurgu yapılır.
- ❖ Arapçada cümle öğelerinin yer değiştirilmesinde esas alınan hususlar örneklerle ifade edilir.
- ❖ Arapça ve Türkçede cümle öğelerinin dizilişinden bahsedilir, aralarındaki farklar ifade edilir.

- ❖ Arapçada cümle öğelerinin değiştirilmesinde meydana gelen yapı ve anlam değişiklikleri örneklerle anlatılır.
- ❖ Türkçe bir cümlenin öğelerinin yerlerinin değiştirilmesinde doğan yapı ve anlam farklılıklarından bahsedilir ve bu, Arapça cümle ile karşılaştırılır.
- ❖ Arapça ve Türkçede cümle öğelerinin yer değiştirme sonucunda aldıkları yeni anlam ve görevler örneklerle izah edilir.
- ❖ Hem Arapçada hem de Türkçede, vurgu için ögenin yerinin değiştirildiği anlatılır. Mesela Arapçada vurgu yapılmak istenen öge cümlenin başına doğru yaklaştırılırken Türkçede vurgulanmak istenen öge fiile yaklaştırılır.
- ❖ Arapça cümleler yazılır, öğelerinin yerleri değiştirilir ve kazandığı yeni yapı ve anlam üzerinde durulur.
- ❖ Türkçe cümleler yazılır, öğelerinin yerleri değiştirilir ve kazandığı yeni yapı ve anlamlar üzerinde durulur.
- ❖ Arapça ve Türkçe cümleler yazılır ve öğelerinin yerleri değiştirilerek karşılıklı çeviriler yapılır. Ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklara vurgu yapılır.

2.2.3. İ'rabı Bakımından Cümle Çeşitleri Karşıtsal Çözümlemesi ve Öğretimi

1.İ'rab olgusu Arapçaya özgü olan ve Türkçede karşılığı olmayan bir konudur. Cümlenin öğelerinin ifa ettikleri görev ve bundan doğan hareke durumuyla ilgilidir. Cümle içindeki kelimeler/öğeler nasb, ref', cerr ve cezm

hallerinde bulunur. Cümlenin ögeleri çoğunlukla müfred kelimelerden oluşur. Ancak kimi zaman bu müfred kelimelerin görevlerini cümleler ifa eder. Bu tür durumlarda cümleler yerine geçtikleri müfred isimlerin i'rabını alırlar. Çünkü müfred kelimeler i'rab edilebilirken, aynı görevi yapan cümle(cik)lerin i'rabı yapılamamaktadır. Bu nedenle i'rab mahallen olur. Yani müfred bir kelimenin aynı durumda alacağı i'rab ile muamele görür.

2.Bu konu, Türkçede cümlenin ögeleriyle benzerlik gösterse de, tam olarak örtüşmemektedir. İ'rabı bakımından cümle çeşitleri Türkçede karşılığı olmayan bir gruplandırmadır. Dolayısıyla özellikle farklı bir yapı olduğu göz önünde bulundurularak öğretim gerçekleştirilmelidir. Ancak her ne kadar Türkçede böyle bir gruplandırma olmasa da evrensel dilbilim çerçevesinde, özellikle çeviri yaparken yapının karşılığını bulmada ortaya çıkan bilgilerden yola çıkarak ortak hususlar ortaya konulabilir.

Örneğin haber, bir cümlede fail ve mübtedâ gibi merfû olan ögelerden birinin görevini ifa ediyorsa bu cümle 'mahallen merfû' addedilir. Bu durumu Türkçede, cümle içinde özne görevi yapan cümlecığe benzetebiliriz.

Yine cümle, müstesna, hal, mef'ulünbih vb. mansub ögelerden birinin konumunda geldiği zaman 'mahallen mansub' olur. İzafetle (tamlamayla) mecrur olan cümle mahallen mecrur olur. Şayet cümle şart edatının cevabı konumundaysa mahallen meczum olur. Bu ve benzeri durumlardan birinde değilse cümlenin i'rabda mahalli yoktur.

Mesela أَحْمَدُ يَلْعَبُ كُرَةَ الْقَدَمِ "Ahmet futbol oynuyor." örneğinde يَلْعَبُ

kelimesinin yerine لَاعِبٌ kelimesi konulabilmektedir. Dolayısıyla يَلْعَبُ cümlesi

لَاعِبُ kelimesinin i'rabını alır. Ancak جَاءَ الَّذِي كَتَبَ cümlesinde كَتَبَ cümlesinin yerine كَاتِبٌ kelimesi konulamayacağı için كَتَبَ cümlesinin i'rabı yoktur. Çünkü onun yerine جَاءَ الَّذِي كَاتِبٌ denilemez. Dolayısıyla Arapçada cümleler, i'rabı olan ve olmayan (i'rabda mahalli olan ve olmayan) şeklinde ikiye ayrılır. Bu durum Türkçede cümle içerisinde yer alan başka bir cümlenin öge olup olmaması ile ifade edilebilir.

3.Arapçada i'rabda mahalli olan cümle çeşidi beş grupta incelenir. Bunlardan biri cümlenin ref' mahallinde olmasıdır. Bu cümle çeşidi, fâil, naib-i fâil, mübtedâ ve (إِنَّ ve cinsini nefyeden لَّا'nın) haberidir. Örneğin . زَيْدٌ حَلَقُهُ كَرِيمٌ . “Zeyd güzel ahlaklıdır” cümlesinde زَيْدٌ kelimesi mübtedâdır ve merfûdur. حَلَقُهُ كَرِيمٌ isim cümlesi ise زَيْدٌ kelimesinin (mübtedâsının) haberidir. Bu cümle haber konumunda olduğundan mahallen merfûdur. Çünkü haber merfû olur. Öte yandan . زَيْدٌ يَدْرُسُ الطَّبَّ . “Zeyd tıp okuyor.” cümlesinde زَيْدٌ kelimesi yine mübtedâ ve merfûdur ve يَدْرُسُ الطَّبَّ cümlesi bir fiil cümlesi olarak haber konumundadır ve merfûdur. Çünkü haber merfû olur. Ancak “Zeyd tıp okuyor” cümlesi Arapçada olduğu gibi Türkçede de haberi fiil cümlesi olan bir isim cümlesi değildir. Bu cümle Türkçede basit bir fiil cümlesidir.

Fakat bununla birlikte Türkçede herhangi bir ögesi cümle olan cümleler de vardır. Mesela Türkçede;

“‘Bugün okula gideceğim’ cümlesi Türkçede basit bir cümledir.”

yapısında yer alan “*Bugün okula gideceğim*” kısmı “*basit bir cümledir*” yüklemının öznesidir. Bu cümlede özne bir cümledir. Arapçada bir ögenin tam bir cümle olması durumu Türkçedeki bu örnekle benzerlik göstermektedir. Türkçede bir cümleyi bir isim olarak kısaltmak her zaman mümkün olmayabilir.

4.Arapçada temel cümle içinde yer alan yan cümle bazen de nasb halinde olan müfred bir ismin yerine geçer. Bu durumdaki cümleler hal, müstesnâ mef’ulünbih vb. nasb halindeki bir ismin görevini ifa ederler. . قَالَ زَيْدٌ إِنَّ عَلِيًّا نَاجِحٌ

“*Zeyd, Ali’nin başarılı olduğunu söyledi.*” cümlesinin قَالَ fiilinın kısmı إِنَّ عَلِيًّا نَاجِحٌ mef’ulünbih’i olduğundan nasb konumundadır. Türkçede de bu cümle (*Zeyd, Ali’nin başarılı olduğunu söyledi*)’nin yüklemi “söyledi”dir. “*Zeyd, Ali’nin başarılı olduğunu*” kısmı ise bir cümle olarak nesnedir. Yine “*Hergün kitap okuyorum, dedi*” cümlesinde “*Her gün kitap okuyorum*” cümlesi “dedi” fiilinin nesnesidir. Bu iki örnek -tam olarak örtüşmese- de Arapça ile Türkçe arasında bir benzerliğin olduğunu göstermektedir.

Arapçada temel cümle içinde yer alan yan cümle bazen de cerr halinde olan müfred bir ismin yerine geçer. Bir cümle kendisinden önce gelen bir kelimeye izafe edildiğinde muzafunileyh konumunda mecrur olur. Kendisine izafe edilen öge bazen zamana delalet eden (ama zarf olup olmaması önemli olmayan) bir kelime, bazen حَيْثٌ ve bazen de لَدُنْ ve رَيْثٌ kelimeleridir.

Bilindiği üzere muzafunileyh mecrûr olur. Muzaftan sonra gelen cümle muzafunileyh konumundadır. Dolayısıyla mecrûr konumunda cerr’dır. Muzafunileyh olan cümle hem isim hem de fiil cümlesi olabilir. İster zarf olsun isterse olmasın zamana delalet eden kelime cümleye izafe edildiğinde cümle

muzafunileyh konumunda/mahallen mecrûr olur: . قَابَلْتُ زَيْدًا يَوْمَ حَضَرَ . “Zeyd’le geldiği gün karşılaştım.” örneğinde حَضَرَ fiil cümlesi يَوْمَ zaman zarfının muzafunileyhidir. Dolayısıyla cerr mahallindedir.

حَيْثُ “Zeyd’in oturduğu yere oturdum.” cümlesinde حَيْثُ kelimesi mekân zarfıdır. حَلَسَ زَيْدٌ fiil cümlesi ise cerr mahallinde حَيْثُ kelimesinin/zarfının muzafunileyhitir. “Zeyd’in oturduğu yere oturdum.” cümlesinde “Zeyd’in oturduğu yere” kısmında tam bir yargı bildirmese de Zeyd’in bir yere oturduğu anlamı çıkmaktadır. “Zeyd’in oturduğu yere” yapısı bir bütün olarak cümlenin (dolaylı) tümleci görevini ifa etmektedir.

5.Arapçada birleşik bir cümle içinde yer alan yan cümle cezm eden şart edatının cevabı durumunda ve başında ف veya إذا harflerinden biri varsa mahallen meczûm olur. Mahaldeki i’rab atıf durumunda ortaya çıkmaktadır. Muzari fiil hem şart hem de cevap durumunda lâfzen meczum olur. Fiilin kendisi cezmedilir. Dolayısıyla şart edatının i’rab bakımından cümleye etkisi yoktur. Örneğin إن تصادق زيدا فهو مخلص. cümlesindeki هو مخلص yapısı, mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesidir. Bu cümle aynı zamanda cezm mahallinde şartın cevabıdır.

إِنْ تَكْتُبْ إِلَيَّ أَكْتُبْ إِلَيْكَ “Bana yazarsan sana yazarım” cümlesi bir şart cümlesidir ve iki yargı barındırmaktadır. Bu yargılardan biri “bana yazarsan”, diğeri ise “sana yazarım” yargılarıdır. Bu yargılardan ikincisi (أَكْتُبْ إِلَيْكَ) “sana yazarım”, şartın cevabıdır ve cezm mahallindedir. Görüldüğü gibi Türkçeye

çevrildiği zaman cümle olarak karşılığı bulunmaktadır. Zaten Türkçede de şart cümlesi bulunduğundan dolayı öğretici bu bu cümleyi anlatmakta zorlanmaz. Ancak şartın mahallen meczum olması olayı Türkçede yoktur.

6. Arapçada i'rab esas alınarak yapılan gruplandırmaya dâhil olan bir diğer cümle çeşidi de “i'rabda mahalli olana bağlı cümleler”dir. Bunlar iki çeşittir. İlki müfred kelimeye tabi olan cümledir. Örneğin, وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ . (Allaha döndürüleceğiniz bir günden korkun: el-Bakara sûresi, 2/281) cümlesinde يَوْمًا kelimesi sonundaki tenvinden de anlaşılacağı üzere mansûbdur. تُرْجَعُونَ cümlesi ise bu kelimenin sıfatı mahiyetindedir. Dolayısıyla buna tabi olduğundan mahallen mansûbdur. Evvelce de belirtildiği üzere bu tür cümleler tabi oldukları kelimenin i'rabını alırlar. Bu cümlenin Türkçedeki karşılığı, “Allaha döndürüleceğiniz bir günden korkun”dur. “Allaha döndürüleceğiniz” kısmı, “bir günden” ifadesini nitelemektedir. Ancak buna rağmen cümlenin öğeleri açısından ele alındığında Arapçadaki durumla örtüşmemektedir.

İkincisi, i'rabda mahalli olan cümleye tabi olan cümledir. Bu tür cümleler atıf cümleleri ve bedel açıklayıcılarıdır. زَيْدٌ نَجَحَ وَفَازَ بِالْجَائِزَةِ. “Zeyd başardı ve ödülü kazandı.” Bu birleşik cümlede yer alan فَازَ cümlesi ref mahallinde kendisinden önce bulunan ve haber olan نَجَحَ cümlesine matuftur. Dolayısıyla onun i'rabını almaktadır ve ref'tir. “Zeyd başardı ve ödülü kazandı.” cümlesinde ‘başardı’ ve ‘kazandı’ kelimelerinin ikisi de cümlenin yüklemidirler.

7. Bir diğerk cümle çeşidi de i'rabda mahalli olmayan cümlelerdir. Arapçada birleşik cümle içinde bulunan kimi yan cümleler, i'rab bakımından herhangi müfred bir kelimenin yerine ikame edilmiş değillerdir. Dolayısıyla müfredle te'vil de edilmezler. Bu tür cümlelerin i'rabda mahalleri yoktur. Yani bunlar bir öge addedilmezler. Bu cümleler, ibtidâiyye (başlangıç) cümlesi, isti'nafiyye (sıra) cümlesi, i'tiraziyye cümlesi (ara cümle), tefsiriyye (açıklama) cümlesi, sıla cümlesi diye sıralanır.

8. Bunlardan ibtidaiyye (başlangıç) cümlesinden -ister isim cümlesi isterse fiil cümlesi olsun- kendisiyle söze başlanan cümle kastedilmektedir. Örneğin زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd ayaktaadır.” cümlesi i'rabda mahalli olmayan bir cümledir. Çünkü müstakil anlamı olan bir başlama cümlesidir ve yerine başka bir sözün ikame edilmesi de söz konusu değildir. Türkçede bu şekilde bir gruplandırma yoktur.

9. Arapçada i'rabda mahalli olmayan cümlelerden biri de isti'nafiyye (sıra) cümlesidir. Bu cümlelerin, bulunduğu söz öbeği ile dilbilgisi açısından bir bağlantısı yoktur. Kendisinden önceki cümleden bağımsızdır. Başlama/ibtidâiyye cümlesiyle aynı durumdadır. Ancak anlam bakımından tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Bu nedenle i'rabda mahalli yoktur. Örneğin مَاتَ زَيْدٌ رَحِمَهُ اللهُ (Zeyd öldü. Allah rahmet eylesin!) cümlesi yapısında iki yargı taşımaktadır. Bunlardan biri مَاتَ زَيْدٌ diğeri ise رَحِمَهُ اللهُ cümlesidir. رَحِمَهُ اللهُ kısmı, fiil cümlesi (مَاتَ زَيْدٌ) cümlesinden bağımsızdır, çünkü dua niteliğindedir. Dolayısıyla i'rabda mahalli yoktur. Cümlelerin ögeleri meselesi çalışmanın bir parçasını teşkil etmediğinden, bu konunun esasını teşkil eden i'rab meselesine fazla girilmeyecek ve bu konu

Türkçedeki cümle öğeleriyle detaylıca karşılaştırılmayacaktır. Ayrıca i'tiraziyye, tefsiriyye ve sıla cümleleri de bu çeşit cümledendir.

10.Bu başlık altında ele alınan bir diğer cümle çeşidi de i'rabta mahalli olmayana bağlı cümlelerdir. Arapçada –daha önce de bahsi geçtiği üzere- bazı cümlelerin i'rabta mahalleri yoktur. Atıf, bedel açıklayıcısı ve tekid cümlesi diye isimlendirilen bu tür cümleler bu çeşittendir.

11.Bunlardan i'rabta mahalli olmayana atıf harfiyle bağlanan cümleye şu örnek verilebilir: “ إِذَا نَهَضَتِ الْأُمَّةُ بَلَغَتْ مِنَ الْمَجْدِ الْعَايَةِ وَأَدْرَكَتْ مِنَ السُّؤْدُدِ النَّهَائِيَةَ. ” (*Toplum kalkındığında şerefin zirvesine ulaşır ve itibarının sonuna erişir.*) cümlesinde بَلَغَتْ (fiil+fâil) cümlesi matufunaleyh cümlesidir ve i'rabta mahalli yoktur. Dolayısıyla matuf cümlesi olan وَأَدْرَكَتْ cümlesinin de i'rabta mahalli yoktur.

12.Bu başlık altında ele alınan te'kid cümlesi, kendisinden önceki cümlenin anlamını pekiştirmek için kurulan ve ona tabi olan bir cümledir. Bu tür cümleler -zaid harf olarak görüldüklerinden- i'rabta mahalleri yoktur. Çünkü zaid harf kaldırıldığında cümlenin anlamı bozulmamaktadır. Dolayısıyla bir etkisi yoktur (Kabâve, 1989:263). “ فَمَهْلٍ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُوَيْدًا ” (*Kâfirlere mühlet ver, onlara biraz süre tanı: et-Tarık sûresi, 86/17*) cümlesindeki أَمَهُلُهُمْ رُوَيْدًا cümlesi kendisinden önce gelen فَمَهْلٍ الْكَافِرِينَ cümlesini te'kid mahiyetindedir ve onun anlamını pekiştirmektedir. Dolayısıyla i'rabta mahalli yoktur.

Bu bilgiler ışığında Arapçada, i'rabı bakımından cümle çeşitlerinin öğretiminde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- ❖ İ'rabın ne olduğu anlatılır.
- ❖ İ'rabın Arapçaya has bir durum olduğuna ve Türkçede böyle bir yapının bulunmadığına vurgu yapılır.
- ❖ Türkçe ile Arapça arasında benzerlik gösteren unsurlara değinilir.
- ❖ Arapçada, i'rabda mahalli olan cümle çeşitleri ve özellikler birer birer öğretilerek örnekler verilir.
- ❖ Arapçada, i'rabda mahalli olana bağlı cümlenin tanımı yapılır.
- ❖ İ'rabda mahalli olana bağlı cümle ile ilgili örnekler verilir.
- ❖ Arapçada i'rabda mahalli olmayan cümlenin tanımı yapılır ve bununla ilgili örnekler verilir.
- ❖ İ'rabta mahalli olmayana bağlı cümleler, çeşitleri ve tanımlarıyla birlikte anlatıldıktan sonra her biri ile ilgili örnekler verilir.
- ❖ İ'rabı bakımından gruplandırılan cümle çeşitleri ile ilgili cümleler kurulur ve karşılaştırmalı olarak çevrilir.

Arapça ve Türkçenin cümle çeşitleri hakkında yapılan karşıtsal çözülemeye göre üç çeşit cümle bulunmamaktadır. Bunlar Arapçada bulunup Türkçede bulunmayan, hem Arapçada hem de Türkçede bulunan, Türkçede olup da Arapçada bulunmayan cümlelerdir. Bu karşılaştırma güçlük sıra düzenlemesine göre şöyle sunulabilir:

2.2.4. Güçlük Sıra Düzenlemesine Göre Arapça ve Türkçede Cümle Karşılaştırması

Bilindiği üzere karşıtısal çözümleninin güçlü görüşüne göre hedef dilde bulunup da anadilde bulunmayan unsurların öğretimi zor, anadilinde karşılığı bulunan konuların öğretilmesi ise daha kolaydır. Anadilinde bulunup da hedef dilde bulunmayan konular, hedef dil öğretiminde üzerinde fazla durulan bir konu değildir. Karşıtsal çözümlenme, anadili aktarımını engellemek için hedef dile ait öğretilen unsurların karşılığının bulunup bulunmaması üzerinde daha fazla durmaktadır. Aşağıda, Arapça ve Türkçe cümle çeşitleri, tablolarla karşılaştırılmıştır. İsim olarak farklı olmasına rağmen, çoğunlukla aynı cümle çeşidini ifade ettiklerinden dolayı, Arapça ve Türkçe cümle çeşitleri kimi zaman orijinal isimleriyle verilmiştir. Bu nedenle iki dilde bulunan ya da bulunmayan cümle çeşitlerini ifade etmek için sadece bulunmama (yok/boş/Ø) işareti kullanılmıştır.

Tablolar şu kategorilere ayrılmıştır:

I numaralı kategoride, hedef dilde bulunup anadilinde bulunmayan ve öğretimi zor olan cümle çeşitleri,

II numaralı kategoride, hem hedef dilde hem de anadilinde bulunan ve öğretimi daha kolay olan cümle çeşitleri,

III numaralı kategoride ise anadilinde bulunup, hedef dilde karşılığı bulunmayan cümle çeşitleri yer almaktadır.

2.2.4.1. Arapça ve Türkçede Cümle Gruplandırması

Arapça ve Türkçede Cümleler şu açılardan gruplandırılmıştır:

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
I	Başladığı kelimenin türüne göre	Ø
	İ'rabı bakımından	Ø
II	Yapısı bakımından	Yapısı bakımından
	Anlamı bakımından	Anlamı bakımından
III	Ø	Yüklem türüne göre
	Ø	Yüklem yerine göre

Tablo 23: Arapça ve Türkçede cümle gruplandırması

2.2.4.2. Arapça ve Türkçede Yapısı Bakımından Cümle Gruplandırması

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
II	Basit cümle	Basit cümle
	Birleşik cümle	Birleşik cümle

Tablo 24: Arapça ve Türkçede yapısı bakımından cümle gruplandırması

2.2.4.3. Arapça ve Türkçede Basit Cümle Çeşitleri

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
I	Tefsiriyye (Açıklama) Cümlesi	Ø
	Basit isim cümlesi	Basit isim cümlesi

II	Basit fiil cümlesi	Basit fiil cümlesi
	İ'tiraziyye cümlesi	Arasöz/aracümle

Tablo 25: Arapça ve Türkçede basit cümle çeşitleri

2.2.4.4. Arapça ve Türkçede Birleşik Cümle Çeşitleri

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
II	Mürekkeb/birleşik isim cümlesi	Birleşik isim cümlesi
	Mürekkeb/birleşik fiil cümlesi	Birleşik fiil cümlesi
	İç içe girmiş birleşik cümle	İç içe girmiş birleşik cümle
	Şart cümlesi	Şartlı birleşik cümle
	Atıf harfleriyle kurulan cümleler	Bağlı cümle
	İsti'nafıyye cümlesi	Sıra cümlesi
	Sıla cümlesi	Ortaçlı girişik cümle
	Sıla cümlesi	"Ki" li birleşik cümle (ilgi cümlesi)
	Ø	Yan cümleli birleşik cümleler
	Ø	Girişik birleşik cümle (eylemsilerle kurulan girişik bileşik cümleler)
	Ø	Ulaçlı girişik cümle
	Ø	Adeylemli girişik cümle

III	Ø	Edatlı birleşik cümle
	Ø	“Değil” olumsuzluk koşacıyla kurulan birleşik cümle
	Ø	Sıralı - bağlaçlı cümleler
	Ø	Katmerli birleşik cümle

Tablo 26: Arapça ve Türkçede birleşik cümle çeşitleri

2.2.4.5. Arapça ve Türkçede Anlamı Bakımından Cümle Çeşitleri

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
	İnşa cümleleri	Ø
	İstek bildiren inşa cümlesi	Ø
	Nida cümlesi	Ø
	İstek bildirmeyen inşa cümleleri	Ø
	Yemin cümlesi	Ø
	Akit (sözleşme) cümlesi	Ø
	Te'kid (pekiştirme) cümlesi	Ø
	Kasır cümlesi (daraltmalı cümle)	Ø
	Takdim-te'hirlî cümle	Ø
	Haber cümleleri	Cümle
	Olumlu haber cümlesi (fiil)	Olumlu fiil cümlesi

II	Olumlu haber cümlesi (isim)	Olumlu isim cümlesi
	Olumsuz haber cümlesi (fiil)	Olumsuz fiil cümlesi
	Olumsuz haber cümlesi (isim)	Olumsuz isim cümlesi
	Emir cümlesi	Emir cümlesi
	Nehiy cümlesi	Olumsuz emir cümlesi
	Soru cümlesi	Soru cümlesi
	Fiil cümlesi olan soru cümlesi	Fiil cümlesi olan soru cümlesi
	İsim cümlesi olan soru cümlesi	İsim cümlesi olan soru cümlesi
	Temenni cümlesi	Dilek cümlesi
	Dua cümlesi	Dua cümlesi
	Taaccub (şaşma) cümlesi	Ünlem cümlesi
	Terecci cümlesi	Dilek cümlesi
	Şart cümlesi	Şart cümlesi
	Hazif cümlesi (eksiltmeli cümle)	Eksiltmeli cümle
Medih ve zemm (övme ve yerme) cümleleri	Ünlem cümleleri	
III	Ø	Gereklilik cümlesi

Tablo 27: Arapça ve Türkçede anlamı bakımından cümle çeşitleri

2.2.4.6. Arapça ve Türkçede Yüklemin Türüne Göre Cümleler

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
III	Ø	İsim cümlesi

III	Ø	Fiil cümlesi
------------	----------	--------------

Tablo 28: Arapça ve Türkçede yüklem türüne göre cümleler

2.2.4.7. Arapça ve Türkçede İlk Kelimesinin Çeşidine Göre Cümle

Çeşitleri

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
I	İsim cümlesi	Ø
	Fiil cümlesi	Ø

Tablo 29: Arapça ve Türkçede ilk kelimesinin çeşidine göre cümle çeşitleri

2.2.4.8. Arapça ve Türkçede Yüklem Yerine Göre Cümle Çeşitleri

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
II	Hazif cümlesi	Kesik (Eksilteli) cümle
	İ'tiraziyye	Ayraçlı (Parantezli) cümle
	İ'tiraziyye	Arasöz
	İ'tiraziyye	Aracümle
III	Ø	Kurallı/düz cümle
	Ø	Devrik/kuralsız cümle

Tablo 30: Arapça ve Türkçede yüklem yerine göre cümle çeşitleri

2.2.4.9. Arapça ve Türkçede İ'rabı Bakımından Cümle Çeşitleri

KATEGORİ	ARAPÇA	TÜRKÇE
	İ'rabda mahalli olan cümleler	Ø
	Ref' mahallindeki cümleler	Ø

I	Nasb mahallindeki cümleler	Ø
	Cerr mahallindeki cümleler	Ø
	Cezm mahallindeki cümleler	Ø
	İ'rabda mahalli olana bağlı cümleler	Ø
	İ'rabda mahalli olmayan cümleler	Ø
	İ'rabda mahalli olmayan cümlelerden ibtidaiyye (başlangıç) cümlesi	Ø
	İ'rabda mahalli olmayan cümlelerden isti'nafiyye (sıra) cümlesi	Ø
	İ'rabda mahalli olmayan cümlelerden i'tiraziyye (ara) cümle	Ø
	İ'rabda mahalli olmayan cümlelerden tefsiriyye cümlesi	Ø
	İ'rabda mahalli olmayan cümlelerden sıla cümlesi	Ø
	İ'rabda mahalli olmayana bağlı cümleler	Ø

Tablo 31: Arapça ve Türkçede i'rabı bakımından cümle çeşitleri

SONUÇ VE ÖNERİLER

1.SONUÇ

Arapça Türkler için yabancı bir dildir. Türkçeden farklı, kendisine has kültürel bir ortamda oluşmuş bir dildir Arapça. Dolayısıyla, bu gerçek göz önünde bulundurularak öğretim yapılmalıdır.

Arapça-Türkçe dilbilgisi alanında karşıtsal çalışmaların olmayışı, Türkiye’de Arapça öğretimini/öğrenimini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Bu sahada ülkemizde yapılan çalışmalar ihtiyaca cevap vermenin çok uzağındadır. Karşıtsal çözümlemeli Arapça-Türkçe dilbilgisi çalışmalarındaki yetersizlik doğal olarak karşıtsal dil öğretim metodunun da uygulanmasını imkânsız kılmaktadır.

Bu çalışmada, Arapça ve Türkçede cümle dil özellikleri ve çeşitleri açısından ele alındı, benzer ve farklı yönler karşıtsal çözümleme bakış açısıyla ortaya konuldu, bu ortak ve farklı yönlerin cümle öğretimindeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışıldı. Bu karşılaştırma uygulamalı dilbilimin bir dalı olan karşıtsal çözümleme esas alınarak gerçekleştirildi.

Karşıtsal dilbilim/çözümleme detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra, Arapça ve Türkçe genel olarak dil özellikleri bakımından incelendi. Akabinde iki dildeki cümle, özellikleri, yapıları ve çeşitleri açısından ele alındı. Elde edilen veriler karşılaştırıldı, aralarındaki farklar ve benzerlikler ortaya konuldu. Bu yolla Arapça cümle öğretiminde karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar ve hatalar tespit edilerek, öğretimden daha fazla verim elde etmenin yolları arandı.

Karşıtsal çözümleme sonucu elde edilen bilgi doğrudan doğruya sınıfa götürülecek bilgi değildir. Karşıtsal dilbilimin amacı yabancı dil eğitimine yönelik karşıtsal çözümlemeli dilbilgisi yazmaktır. Bu tarzda yazılmış dilbilgisi çalışması

öğretmen, öğrenci, yabancı dil gereçleri hazırlayanlar ve çevirmenler için çok yararlı bir kaynaktır.

Karşıtsal dilbilgisi çalışması yabancı dil öğretmeni için bir sözlük ya da amaç dilin betimsel dilbilgisi kadar önemli bir başvuru kaynağıdır. Karşıtsal çözümlemeli dilbilgisi kitabı öğretmene, iki dil arasındaki yapısal farklılıkları ve benzerlikleri öğrencilerine aktarma imkânı sağlar. Karşıtsal çözümlemeli dilbilgisi çalışması özellikle gramer/dilbilgisi-çeviri yöntemini kullanarak yabancı dil öğrenmek isteyen öğrenci önemli bir başvuru kaynağıdır.

Karşıtsal çözümlemeli dilbilgisi kaynağı hazırlayanlar dil öğretimine/öğrenimine dair teklifler sunar. Hedef dilin öğreniminde karşılaşılan sorunlar, öğrenciye zor ve kolay gelecek konular, iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar, hedef dilin öğreniminde ve öğretiminde hangi konular üzerinde daha fazla durulması ve hangi konulara öncelik verilmesi gerektiği, öğrencinin anadilinden veya hedef dilden yapması muhtemel aktarımlar ve öğretilecek konuların sıralamasını saptamak, bunlardan sadece birkaçıdır.

Sonucu kısaca şu maddelerle sınırlamak mümkündür:

1. Karşıtsal çözümleme dilbilimin bir alanıdır. Dolayısıyla yabancı dil öğretiminde dilbilimden faydalanılmalıdır.
2. Karşıtsal çözümlemeye eleştiriler gelmişse de yabancı dil öğretiminde faydası test edilmiş olduğundan bu yöntemden faydalanılmalıdır.
3. Her dilin kendine göre bir sözdizimi vardır. Ancak dilin evrensel ilkeleri çerçevesinde birbirine benzeyen yönleri de mevcuttur.

4. İki dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar göz önünde bulundurularak daha sağlıklı bir öğretim gerçekleştirilebilir.
5. Arapça Türkiye’de yabancı dilden çok anadili gibi öğretilmektedir.
6. Türkiye’de Arapça öğretimi için gerek yerli gerek yabancılar tarafından hazırlanmış kitaplar Türk öğrencilerin durumu göz önünde bulundurularak hazırlanmamıştır.
7. Arapça öğretiminde karşıtsal çalışma olarak yapılmış birkaç makaleden başka çalışma maalesef görülmemektedir.
8. Arapçada cümle çeşitleri ders kitaplarında pek yer almamıştır. Tespit ettiğimiz çeşitler kitaplardakinden çok fazladır.
9. Bir Türk öğrencin Arapça cümleyi iyi öğrenebilmesi için öncelikle Türkçedeki cümle çeşitlerini iyi bilmesi lazım.
10. Türkçe ders kitapları da cümle çeşitlerini sunma konusunda oldukça yetersizdir.
11. Türk öğrencilere Arapça öğretimi esnasında anadilinden ya da yabancı dilden aktarımı engelleyebilmek için iki dil arasında karşıtsal dilbilgisi çalışmaları yapılmalıdır.
12. Arapça ile Türkçe arasında cümle bakımından birbirine benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Bu benzerlik ve farklılıkları şu şekilde özetlemek mümkündür.
 - a. Arapçada bulunan ancak Türkçede bulunmayan cümleler.
 - b. Türkçede bulunan ama Arapçada bulunmayan cümleler.
 - c. Hem Arapçada hem de Türkçede bulunan cümle çeşitleri.

- d. İsim benzerliğine rağmen Arapça ve Türkçede farklı yapıya sahip cümleler.

Kuşkusuz iki dil cümle açısından karşılaştırıldığında ortaya çıkan bu grupların kendi içerisinde öğretim bakımından olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Benzerliklerin olması karşıtsal çözümleme teorisinin orta görüşüne göre öğretimde kolaylık sağlamaktadır. Dolayısıyla benzerlik ve farklılıklar ortaya konulduktan sonra bu iki özelliğe göre öğretimi gerçekleştirmek yararlı olacaktır. Dilbilgisi kuralının anadilinde ve hedef dilde mevcut olup olmaması, farklılık ve benzerliklerin düzeyi öğretici tarafından esas alınmalı ve buna göre yöntem geliştirilmelidir. Bütün kurallar tamamen ortakmış yahut farklıymış gibi davranıp öğretimi gerçekleştirmeye çalışmak birtakım sorunlara yol açacaktır. Böylesi bir durum öğrencinin özellikle anadilinden aktarımını körükleyecektir. Çünkü öğrenci hedef dili öğrenirken anadilini esas alır. Dolayısıyla karşılığını bulamadığı kurallar için anadilini devreye sokar. Bunu engellemek için iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar mutlak suretle sınıfta göz önünde bulundurulmalıdır.

2.ÖNERİLER

Karşıtsal çözümleme ile Arapça ve Türkçede cümle çeşitlerinin araştırılıp karşılaştırıldığı bu çalışmadan daha fazla faydalanılması ve istenen sonucun elde edilmesi için bu tür çalışmaların yaygınlaşmasında ve aşağıda yapılan önerilerin dikkate alınmasında fayda mülahaza edilmektedir.

1. Arapça öğretecek öğretmen karşıtsal çözümleme yönteminden haberdar olmalıdır. Dolayısıyla karşıtsal çözümleme projesine yabancı dil öğretmeni de dâhil edilmelidir.
2. Anadilinden ya da hedef dilden aktarımın engellenebilmesi için öğrencinin bu tür bir riskten haberdar edilmesi gerekir. Bu nedenle yabancı dil öğrencisi de karşıtsal çözümleme çalışmalarının bir parçası olarak tasarlanmalıdır.
3. Anadili Türkçe olan öğrencilere Arapça öğretilirken kullanılacak materyal karşıtsal çözümleme yöntemine göre hazırlanmalı, olası hatalar ve aktarımlar göz önünde bulundurularak hizmete sunulmalıdır.
4. Öğretmen sınıfa girmeden önce aktarım riski olabilecek konular üzerinde çalışmalıdır.
5. Karşıtsal çözülemeye ilişkin çalışmalar ilgili kurum ve kişiler tarafından yaygınlaştırılmalıdır. Bu çerçevede Arapça ile Türkçe gramer açısından karşıtsal çözülemeye tabi tutulmalı, anadili Türkçe olan öğrencilerin hangi konularda hata ve aktarım yapabilecekleri, hangi konuları kolay öğrenecekleri ve hangi konularda zorlanacakları önceden saptanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABASIYANIK**, Sait Faik. (1990). Seçme Hikâyeler. İstanbul.
- ABBADE**, Muhammed İbrahim. (2002). el-Cumletu'l-Arabiyye. Kahire.
- ADALI**, Oya. (1983). “Anadili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.31-35
- ADIVAR**, Halide Edip. (1962). Kalp Ağrısı. İstanbul.
- (1963). Dağa Çıkan Kurt. İstanbul.
- (1963). Sinekli Bakkal. İstanbul.
- AGRAD**, F. B.– R. J. Di Pietro. (1966). The Grammatical Structures of English and Italian, Chicago.
- AGRAD**, F. B.– R. J. Di Pietro.(1966). The Sounds of English and Italian, Chicago.
- AKBAYIR**, Sıdık. (2003). Cümle ve Metin Bilgisi –Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme-. Samsun.
- AKÇAY**, Cihaner. (2001). “Arapça yazılı anlatım öğretiminde hata çözümlemesi ve değerlendirmesi”. EKEV Akademi Dergisi. Cilt, 3. Sayı 1. ss.279-285
- AKSAN**, Doğan. (1979). “Anadili” İzlem- Yabancı Dil Öğretimi Dergisi- İ.T.İ. Akademisi Yabancı Diller Enstitüsü. Eskişehir. Sayı:3. ss.19-36
- AKSAN**, Doğan. (1995). Her Yönüyle Dil. Ankara.
- ALATİS**, James E. (1968). Monograph Series on Languages and Linguistics, Contrastive Linguistics and its Pedagogical Implications, Georgetown University.

- ALİ RIZA.** (ty.). el-Merci' fi'l-Luġati'l-Arabiyye; Sarfuha ve Nahvuha. Yy.
- ATAY,** Falih Rıfka. (1970). Zeytin Dağı. İstanbul.
- ATİK,** Abdulaziz. (ty). Ilmu'l-Maani. Beyrut.
- AYDIN,** Özgür. (1997). “Anadili Eğitimi, Yabancı Dil Öğretimi ve Evrensel Dilbilgisi”. TÖMER Dil Dergisi. Ankara. Sayı:54. ss.23-30
- BANGUOĞLU,** Tahsin. (1974). Türkçe Grameri, Baha Matbaası, İstanbul
- BARBARA,** Hess-Gabriel. (1979). Zur Didaktik des Deutschunterrichts für Kinder Türkischer Muttersprache. Tübingen. Gunter Narr Verlag
- BAŞKAN,** Özcan. (1980). ‘Sözdizimi’. Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları. Ankara.
- BAŞKAN,** Özcan. (1983). “Dil Kullanımından ‘Verimlilik’ Açısından ‘Tikel Sözlükçe’”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.136-145
- BAYRAKTAROĞLU,** Sinan. (1978). “Trends in Applied Linguistics and Language Learning: Contrastive Analysis, Error Analysis, and Interlanguage”. Boğaziçi Üniversitesi Dergisi. İstanbul. C.6. ss.55-73
- BAYRAKTAROĞLU,** Sinan. (1979). “Yabancı Dil Öğrenim Güçlükleriyle İlgili Araştırma Yöntemleri”. İzlem, Yabancı Dil Öğretimi Dergisi, İ.T.İ. Akademisi Yabancı Diller Enstitüsü. Eskişehir. Nisan. Sayı 2.
- BEERBOM,** Christiane. (1992) Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Frankfurt a. M.: Peter Lang Ver.
- BİRGİVİ,** Muhammed b. Pir Ali. (ty.). İzharu'l-Esrâr (Nahiv Cümlesi içerisinde). İstanbul.

BROWN, H. Douglas, (1980). Principles of Language Learning and Teaching, USA.

BUĞRA, Tarık. (1963). Küçük Ağa. İstanbul.

CAN, Betül. (2005) “Arapça öğretiminde harf-i cerrler, kullanım alanları ve Türkçede ismin halleri -karşıtsal çözümleme-” Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.) Ankara

el-CURCÂNÎ, Abdulkahir b. Abdirrahman b. Muhammed. (1988). Delâilu'l-İ'caz fi İlmi'l-Maanî. (nşr. Muhammed Reşid Rıza). Beyrut.

.....(1972). el-Muktasad fi Şerhi'l-İdah. (thk. Kazım Bahru'l-Mercan). Yy.

ÇAĞLAR, Güray. (1979). “Dilin Kazanılması ve İnsan Diline İlişkin Kimi Yanılığlar Üzerine” Genel Dilbilim Dergisi – Ankara Dilbilim Çevresi Derneği-. Ankara. Sayı:3 C. 1-2. ss. 127-132

ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz. (1969). Han Duvarları. İstanbul.

ÇÖRTÜ, Meral, (1997). Arapçada Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri, İstanbul.

DAYF, Şevkî. (ty). Tecdidu'n-Nahv. Kahire.

DEDE, Müşerref. (1983). “Yabancı Dil Öğretiminde Karşılaştırmalı Dilbilim ve Yanılış Çözümlemesinin Yeri”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss. 123-135

DELİCE, H. İbrahim. (2003). Türkçe Sözdizimi. Kitabevi. İstanbul.

DEMİRCAN, Ömer. (1980). Yabancı Dil Öğretimi Açısından İngilizcenin “Vurgulama” Düzeni. İstanbul.

DEMİRCAN, Ömer. Dünden Bu Güne Türkiye’de Yabancı Dil, İstanbul,

DEMİREL, Özcan. (1990). Yabancı Dil Öğretimi –İlkeler Yöntemler Teknikler-.
Ankara.

DEMİREL, Özcan. (2001). “Türkiye’de Yabancı Dil Öğretimi Yeniden Gözden
Geçirilmeli”. TÖMER Dil Dergisi. Ankara. Sayı: 99. ss.81-87

EBU’L-BEKÂ, Eyyub b. Musa el-Huseyni el-Kefevî. (1993). el-Külliyat. (nşr.
Adnan Derviş- Muhammed el-Mısri). Beyrut.

EDİSKUN, Haydar. (1988). Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul

EKER, Süer. (2003). Çağdaş Türk Dili. Ankara.

EKMEKÇİ, F. Özden. (1983). “Yabancı Dil Eğitimi Kavram ve Kapsamı”. Türk
Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47.
Sayı:379-384. ss.106-115

EREN, Cüneyt. (2000). Modern Tercüme Metodlarına Giriş. (Arapça-
Türkçe/Türkçe-Arapça). Erzurum.

ERGENÇ, İclal. (1983). “Yabancı Dil Öğretimi ve Olumsuz Aktarım”. Türk Dili
-Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-
384. ss.195-206

ERGİN, Muharrem. (2002). Üniversiteler İçin Türk Dili.

ERSOY, M. Akif. (1966). Safahat. İstanbul.

ESENDAL, Memduh Şevket. (1997). Otlakçı. Ankara.

----- (1984). İhtiyar Çilingir. Ankara.

el-ESTERABADİ, Radiyuddin Muhammed b. Hasan. (1892). Şerhu'l-Kafiye.
İstanbul.

el-EZHERÎ, Hâlid b. Abdillâh. (ty.). Şerhu't-Tasrîh. Yy.

el-FARİSÎ, Ebu Ali el-Hasan b. Ahmed b. Abdulgaffar. (1996). Kitabu'l-Îdâh.
Beyrut.

FEYAD, Süleyman. (1995). en-Nahvu'l-Asrî. Merkezu'l-Ehram. Yy.

FRIES, C.C., (1945), Teaching and Learning English as a Foreign Language,
Ann Arbor, Michigan University Press.

GÖĞÜŞ, Beşir. (1983). "Anadili Eğitim Programlarının Niteliği". Türk Dili -
Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-
384. ss.40-48

GÖKTÜRK, Akşit. (1983). "Çağdaş Bilginin Edinilmesinde Yabancı Dil". Türk
Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47.
Sayı:379-384. ss.102-105

GÜNTEKİN, Reşat Nuri. (1941). Acımak. İstanbul.

----- (ty). Kavak Yelleri. İstanbul.

----- (ty). Çalıküşu. İstanbul.

HALİKARNAS BALIKÇISI. (1999). Aganta Burina Burinata. Ankara.

HASAN, Abbâs. (1966). en-Nahvu'l-Vâfî, Kâhire.

HASSAN, Temman. (1985). el-Luğatu'l-Arabiyye; Ma'naha ve Mebnaha. Mısır.

HAŞİM, Ahmet. (1969). Bize Göre. İstanbul.

el-HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. (1984). el-Kavaidu'l-Esasiyye li'l-
Luğati'l-Arabiyye. Beyrut.

HELBIG, Gerhard. (1981). Sprachwissenschaft, Konfrontation,
Fremdsprachenunterricht. Leipzig: Enzyklopadie Ver.

HELLINGER, Marliss. (ty). Kontrastive Linguistik Deutsch/English. ss.12-16

HİSAR, Abdulhak Şinasi. (1978). Çamlıcadaki Eniştemiz. İstanbul.

-----Boğaziçi Yalıları –Geçmiş Zaman Köşkleri-. İstanbul.

HOLDEN, S.(ed.) (1977). English for Specific Purppses. Linneys of Mansfield.

el-HUDARÎ, Muhammed b. Mustafa b. Hasan. (ty.) Haşiyetu'l-Hudarî ala İbn Akîl. Kahire.

el-HÛLÎ, Muhammed Ali. (1988). el-Hayâtu ma'a Lugateyn (es-Sunâiyetu'l-Lugaviyye). Riyad. 1988.

-----, (2000). Arapça Öğretim Metotları. Çev. Cihaner Akçay. Ankara

İBN AKÎL, Bahauddin Abdullah el-Hemedanî. (ty.). Şerhu İbn Akîl. Beyrut.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman. (1986). *el-Hasâis* (thk. Muhammed Alî en-Neccâr), Kâhire.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ er-Râzî. (1993). es-Sâhibî fi Fikhi'l-Luğati'l-Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-Arab fi Kelâmihâ (thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'), Beyrut.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdullah Cemâluddîn b. Yûsuf b. Ahmed el-Ensârî. (ty.) Muğnî'l-Lebîb an Kutubi'l-Eârîb (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Kâhire.

..... (ty.) Şerhu Şuzuri'z-Zeheb. (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid) Daru'l-Fikr.

İBN MÂLİK, Cemaluddin Muhammed b. Abdullah. (ty). el-Elfiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf. (nşr. Esad Mahmud Said). Cidde.

İBN MANZÛR, İbn Mukerrem. (1996). Lisânu'l-Arab, Beyrût.

İBN YAÎŞ, Muveffikuddîn Yaîş b. Alî. (ty.). Şerhu'l-Mufassal, Beyrût/Çâhire.

- İBNU'L-HÂCİB**, Cemaluddin ebu Amr Osman b. Ömer. (ty). el-Kafiye, Nahiv Cümlesi içinde) İstanbul.
- İŞLER**, Emrullah. (1996a). “Klasik Arapça Gramer Kitaplarının Modern Öğretimdeki Yeri”. TÖMER Dil Dergisi. Ankara. Sayı:45. ss.73-86
- İŞLER**, Emrullah. (1996b). “Arapça Öğreniminde Türkçeden Ses Bilgisi Düzeyinde Yapılan Olumsuz Aktarım”, Ank. Ün. TÖMER Dil Dergisi, Sayı: 49
- İŞLER**, Emrullah. (1996c). “Arapça Öğreniminde Türkçeden Anlam Bilgisi Düzeyinde Yapılan Olumsuz Aktarım”, Ank. Ün. TÖMER Dil Dergisi, Sayı: 50.
- İŞLER**, Emrullah. (2001a). “Türklerin Arapçanın Ünlülerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, EKEV Akademi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1
- İŞLER**, Emrullah. (2001b). “Türklerin Arapçanın Ünsüzlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, EKEV Akademi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2
- İŞLER**, Emrullah. (2002a). “Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi”, Nüsha, Yıl: 2, Sayı: 6.
- İŞLER**, Emrullah. (2002b). “Arapça ve Türkçede Ortaçlar – Karşıtsal Çözümleme -, Nüsha, Yıl: 2, Sayı:7
- İŞLER**, Emrullah. (2003). “Arapça ve Türkçede Zamanlar – Karşıtsal Çözümleme “-, Nüsha, Yıl: 3, Sayı:8.
- İŞLER**, E. ve M. Yıldız. (2002). Arapça Çeviri Kılavuzu. Ankara.
- JAMES**, Carl. (1980). Contrastive Analysis, Longman, Essex.
- KABÂVE**, Fahrudin. (1989). İ'rabu'l-Cumel ve Eşbahu'l-Cumel. Halep.

KARAHAN, Leyla. (2005). Türkçe Sözdizimi, Ankara.

KARAOŞMANOĞLU, Yakub Kadri. (2004). Yaban. İstanbul.

KARAŞ, Muhsin. (1979). “Yabancı Dil Öğretiminde Uygulayıcı Dilbilim” İzlem-
Yabancı Dil Öğretimi Dergisi- İ.T.İ. Akademisi Yabancı Diller Enstitüsü.
Eskişehir. Sayı:2. ss.19-23

el-KAZVİNÎ, Celaluddin Muhammed b. Abdirrahman. (1978). Telhisu'l-Miftah.
İstanbul.

KEFEVÎ, Muhammed b. Hamid. (1889). Şerhu'l-Binâ li Muhammed el-Kefevi.
Dersaadet.

KELLY, G. (1969). 25 Centuries of Language Teaching. Rowley,
Mass.,Newbury House.

KESHAVARZ, Mohammad Hossein. (1994). Contrastive Analysis and Error
Analysis. Tehran.

KLEİN, Wolfgang. (1992). Zweitspracherwerb. Frankfurt a. M.: Athenaum Ver.

KOCAMAN, Ahmet. (1978). “Uygulamalı Dilbilim Üzerine: Kuramsal Bir
Yaklaşım Denemesi”. Genel Dilbilim Dergisi – Ankara Dilbilim Çevresi
Derneği-. Ankara. C.2. Sayı:1. ss.6-16

KOCAMAN, Ahmet. (1983a) “Yabancı Dil Öğretiminde Yeni Yönelimler”. Türk
Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47.
Sayı:379-384. ss.116-122

KOCAMAN, Ahmet. (1983b). “Üniversitelerde Yabancı Dil Öğretimi Üzerine”.
Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47.
Sayı:379-384. ss.191-194

KOÇ, Ayşegül S. (2006.) “Arapça ve Türkçede Zamirler –Karşıtsal Çözümleme-”. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara

KORKMAZ, Zeynep. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara.

KÖNİG, Ekkehard. (1974). Sind Sprachen vergleichbar? G. Marlis (Derl) içinde Linguistik und Sprachphilosophie. München: Paul List Ver.

KUFNER, H. L. (1962). The Grammatical Structures of English and German, Chicago.

KUR’AN-I KERÎM.

LADO, R. (1951). “Measurment in English as a Foreign Language, With Special Reference to Spanish-Speaking Adults”, (Unpublished Doctoral Dissertation, University of Michigan.)

LADO, R. (1957). Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers, Ann Arbor, Michigan University Press.

LADO, R. (1961). Language Testing,. New York.

MERİÇ, Cemil. (1999). Bu Ülke. İstanbul.

MOULTAN, W. G. (1962). The Saunds of English and Germans. Chicago.

el-MUGALİSE, Mahmud Husni. (1991). en-Nahvu’ş-Şafî, Ürdün.

MUSAOĞLU, Mehman, (2000). “Dil Evrensellikleri ve Türk Yazı Dillerinin Dil Bilgisi Üzerine”. TÖMER Dil Dergisi. Ankara. Sayı:94. ss.53-54

NEWMARK, L. (1970). How not to Interfere with Language Learning. Lester. ss.219-227

NİCKEL, Gerhard (ed.). (1971). Papers in Contrastive Linguistics. Cambridge.

- OLLER, J. W. Jr. And S. M. Ziahosseiny.** (1970). The Contrastive Analysis Hypothesis and Spelling Errors. ss.183-189
- ÖZDEMİR, Emin.** (1983). “Anadili Öğretimi”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.18-30
- PAÇACI, Burhan.** (1987). Türk Dili Dersleri. Ankara.
- PEİ, Mario.** (1987). Usûlu ‘İlmi’l-Luga (Çev. Ahmed Muhtar Omar), Kahire.
- ER-RACİHÎ, Abduh.** (2004). Et-Tatbiku’n-Nahvî. Beyrut.
- RADDEN, G.** (1975). Fehlersanalyse Deutsch als Fremdsprache und neuere Linguistik. Hrsg. Otmar Werner u. Gert Fritz. München, Max Hueber Verlag.
- RADİYYUDDİN, Muhammed b. Hasan el-Esterabadî.** (1992). Şerhu’l-Kafiye. İstanbul.
- ROBİNNET, B.W.- J. Schachter (ed.).** (1990). Second Language Learning Contrastive Analysis, Error Analysis and Related Aspects, Ann Arbor, Michigan.
- es-SAMERRÂÎ, İbrahim.** (1986). el-Fi’lu; Zemenuh ve Ebniyetuh. Beyrut.
- SAUSSURE, Ferdinand.** (1976). Genel Dilbilim Dersleri, (Çev. Berke Vardar) Ankara.
- SEBÜKTEKİN, Hasan.** (1990). Grundlagen der modernen Linguistik I. Ankara: Gazi Büro Basımı.
- SEBÜKTEKİN, Hikmet.** (1980). “Yabancı Dil Öğretimi ve Dilbilim” Boğaziçi Üniversitesi Dergisi. İstanbul. C.3, ss.241-249

- , Hikmet.(1978) “Yabancı Dil Öğretiminde Yöntem” İzlem-
Yabancı Dil Öğretimi Dergisi- İ.T.İ. Akademisi Yabancı Diller Enstitüsü.
Eskişehir. Sayı:1. ss.10-16
- SENEMOĞLU**, Osman. (1980). “Yabancı Dil Öğretiminde Öncelik Sorunları”.
Dilbilim-İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Fransızca
Bölümü Dergisi. İstanbul. C.5. ss.61-66
- SEVİNÇ**, Resul. (2007). Arapçada Cümle Yapısı. İstanbul.
- SEYFETTİN**, Ömer. (1970). Seçme Hikayeler. İstanbul.
- SEZER**, Ayhan. (1979). “Türkçe Cümlelerde Sözdiziminin İşlevi” Genel
Dilbilim Dergisi – Ankara Dilbilim Çevresi Derneği-. Ankara. C.1-2,
Sayı:4. ss.53-63
- SEZER**, Ayhan. (1995). “Türkiye’de Yabancı Dil Öğretimi” TÖMER Dil
Dergisi. Ankara. Sayı:35. ss.33-40
- es-SİBEVEYHÎ**, (1983) Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, el-Kitâb. (thk.
Abdusselâm Muhammed Hârûn), Kâhire.
- SİNİ**, Mahmud İsmail. (1989) “Yabancı Dil Öğretim Metotları Hakkında Bir
Araştırma”. Çev. Hüseyin Elmalı, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi. İzmir Sayı:5. ss. 449-476
- SÖNMEZ**, Sevim. (1991). “Yabancı Dil Öğretimi Üzerine”. TÖMER Dil Dergisi.
Ankara. Sayı: 2. ss. 7-9
- STERNEMANN**, Reinhard. (1983). Einführung in die konfontative Linguistik.
Leipzig: VEB Ver. Enzyllopadie.

STOCKWELL, Robert P. J. Donald Bowen, John W. Martin. (1965). The Grammatical Structures of English and Spanish. Chicago. The University of Chicago Press.

es-SUYUTÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. Sabık el-Hudayrî Celaleddin. (1327). Heme‘u’l-Hevami’. Beyrut.

..... (ty.). el-Eşbah ve’n-Nezair en-Nahviyye. (thk. Taha Abdurrauf Sa’d.). Kahire.

eş-ŞARTUNÎ, Reşid. (1960). Mebadiu’l-Arabiyye. Beyrut.

eş-ŞELEVBÎN, Ebû Alî Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Ezdî, (1994). Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezûliyyeti'l-Kebîr. (thk. Turkî b. Sehv b. Nezzâl). Beyrut.

ŞEYHZÂDE, Muhammed b. Mustafâ el-Kocevî. (1995). Şerhu Kavâidi'l-İ'râb li'bn-i Hişâm (thk. İsmâîl İsmâîl Merve), Dimeşk/Beyrût.

ŞİMŞEK, M.Ali (2006). Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri. Sivas.

ŞİMŞEK, Rasim. (1983). “Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.36-39

et-TAFTAZÂNÎ, Saduddin Mesud b. Ömer. (1889). Muhtasaru’l-Maani. Yy.

TANPINAR, Ahmet Hamdi. (1972). Huzur. İstanbul.

TEZCAN, Nuran. (1983). “Yüksek Öğretimde Anadili Öğretimi”. Türk Dili - Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.73-76

TOPALOĞLU, Ahmet. (1989). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul.

- TOSUN**, Cengiz. (1983). “Anadiliyle Amaç Dilin İlişkileri ve Etkileşim Alanları Üzerine”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.220-226
- TURA**, Sabahat Sansa. (1983). “Dilbilimin Dil Öğretimindeki Yeri”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.8-17
- el-UKBERÎ**, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Huseyn. (1995). el-Lubâb fi İleli'l-Binâ ve'l-İ'rab. Beyrut.
- ULAŞ**, A.Halim. (2003). Cümle ve Metin Bilgisi. Ankara
- VARDAR**, Berke. (1983). “Bildirişim İşlevi, Alan Kavramı ve Terim Öğretimi”. Türk Dili -Aylık Dil ve Yazın Dergisi- Dil Öğretimi Özel Sayısı. Cilt.47. Sayı:379-384. ss.3-7
- WARDAUGH**, Ronald. (1970). The Contrastive Analysis Hypothesis. *TESOL*. Sayı:2. ss. 123-130
- WEINREICH**, U. (1953). Languages in Contrast: Findings and Problems, Mouton.
- YÜCEL**, Fatma ve Özcan ERİŞEK (2003). “Karşılaştırmalı Dilbilim ve Yabancı Dil Dersi.” A.Ü.TÖMER Dil Dergisi, Sayı: 118 Ocak-Şubat.
- ez-ZEMAŞERÎ**, Ebu'l-Kâsim Cârullah Mahmûd b. Ömer, (1990). el-Mufassal fi İlmi'l-Luğa (nşr. Muhammed Bedruddîn Ebî Firâs). Beyrût.
- ZÜLFİKAR**, Hamza. vd. (2001). Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri. Ankara.